

IRAK DOSYASI

TÜRKİYE-IRAK
İLİŞKİLERİ
POLİTİKA ANALİZİ

Editörler:
Betül Doğan Akkaş
Mehmet Alaca

ORTADOĞU
MIDDLE EAST FOUNDATION
VAKFI

IRAK DOSYASI: TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ POLİTİKA ANALİZİ

Editörler: Betül Doğan Akkaş & Mehmet Alaca

RAPOR / ŞUBAT 2025

Telif

Ortadoğu Vakfı © 2025
Ankara – Türkiye

Yayın Tarihi: Şubat 2025

Ankara – Türkiye

ISBN: 978-625-97221-1-5

Kapak Görseli: Âzamiye Külliyesi, Bağdat/İrak

Kapak Tasarımı: Furkan Alpsoy

Dizgi/Mizanpaj: Ayberk Ateş

Baskı: Genç Ofset – İskitler/Ankara Matbaa Sertifika No: 44574

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları Ortadoğu Vakfına ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Ortadoğu Vakfı

E-Posta: info@ortadoguvakfi.org.tr

Yürüttüğümüz eğitim, araştırma ve yayın faaliyetlerinin devamlılığı için desteklerinizi beklemekteyiz. Siz de bağışlarınızla bilgi üretimine, akademik çalışmalara ve eğitim programlarımıza katkıda bulunabilirsiniz. Destekleriniz için teşekkür ederiz.

Hesap Bilgileri: Vakıf Katılım

Bağış: TR61 0021 0000 0002 3972 7000 02

Burs/ Zekât: TR34 0021 0000 0002 3972 7000 03

"Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin 2'nci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir."

IRAK DOSYASI: TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ POLİTİKA ANALİZİ

Editörler: Betül Doğan Akkaş & Mehmet Alaca

İÇİNDEKİLER

Giriş	6
<i>Betül Doğan Akkaş & Mehmet Alaca</i>	
Bölüm 1	
Türkiye'nin Irak'ta Şii siyasetle ilişkisi: İki geri bir ileri	12
<i>Mehmet Alaca</i>	
Bölüm 2	
Türkiye'nin Irak Politikasında Sünni Arap Faktörü	22
<i>Bilgay Duman</i>	
Bölüm 3	
Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ilişkileri: Döngüsel Sorunlar ve Başlangıçlar	30
<i>Ziryan Rojhelati</i>	
Bölüm 4	
Türkiye'nin Irak Türkmenlerine Yönelik Politikası	38
<i>Sarab Sabah Kamal Bayatı</i>	
Bölüm 5	
Erbil-Bağdat ilişkisindeki Dinamikler Ankara'ya Nasıl Yansıyor?	48
<i>Mehmet Emin Cengiz</i>	
Bölüm 6	
Türkiye-İrak ilişkilerinde İran Faktörü	58
<i>Serhan Afacan</i>	

Bölüm 7

Türkiye–Irak ilişkilerinde PKK etkeni68
Bekir Aydoğan

Bölüm 8

Türkiye ve Irak İlişkilerinde Su Meselesi 76
Tuğba Evrim Maden & Lütfi Akca

Bölüm 9

Irak ile Türkiye Arasındaki Vize Sorunu84
Hüseyin Aslan

Bölüm 10

Irak–Türkiye İlişkileri: Kalkınma Yolu Projesi..... 92
Hamzeh Hadad

Bölüm 11

Türkiye–Irak Ekonomik İlişkileri100
Erhan Akkaş

Bölüm 12

Irak’ın Yüz Yıllık Öyküsü Türk Basınında Nasıl Yer Buldu?110
Emre Karaca

GİRİŞ

Betül Doğan Akkaş
Mehmet Alaca

Giriş

Betül Doğan Akkaş * & Mehmet Alaca *

Türkiye–Irak ilişkileri, ulus devlet öncesi tarihin siyasi, sosyal ve ekonomik mirasını barındıran, her iki ülkenin iç dinamiklerinden ve bölgesel gelişmelerden etkilenen ve işbirliğine uygun yapısıyla kapsamlı bir dış politika analizine ihtiyaç duyulan bir husus olagelmıştır. Türkiye, Irak’ta hem Bağdat ve Erbil hükümetleriyle hem de farklı aktörlerle dengeli bir politika izlemeye çalışmaktadır. Ankara’nın özellikle 2003 sonrası politikası, PKK ile mücadele, Türkmenlerin ve Sünnilerin haklarını koruma, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile diplomatik bir zeminde buluşma ve Irak’ın toprak bütünlüğünü savunmayı öncelerken, ticaret ve ekonomik iş birliği de ikili ilişkilerin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Özellikle son yıllarda, Türkiye, Irak’ta etkisi artan Şii siyaseti göz ardı etmeksizin Bağdat ve Erbil’i birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısı olarak görmeye başlamış ve bu durum ikili ilişkilerin olumlu bir seyir izlemesine katkı sağlamıştır. 2010 sonrası Başbakan Nuri el-Maliki’nin Sünnilere yönelik politikaları ve 2014’te IŞİD’in ortaya çıkmasıyla yeni bir fenomene dönüşen İran destekli Haşdi Şabi’nin siyasi rolünün artması dönem dönem Irak ile gerilimlere neden olsa da Ankara, bir yandan Bağdat hükümetiyle iyi ilişkiler geliştirirken, diğer yandan İran destekli milis gruplarla temas kurmaya çalışmıştır.

* Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev alıyor. 2014 yılında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun oldu. 2017 yılında Katar Üniversitesi Körfez Araştırmaları Bölümü’nde Katar dış politikasında güvenlikleştirme üzerine yüksek lisans derecesini aldı. Durham–Katar üniversiteleri Körfez Araştırmaları ortak programında doktora yaptı. İngiliz Uluslararası Çalışmalar Derneği (BİSA) bünyesinde Uluslararası Akdeniz, Ortadoğu ve Asya Çalışmaları grubunun yürütücülüğünü yapmaktadır. Körfez ülkelerinin siyasal kültürleri, dış politikaları ve güvenlik stratejileri temel araştırma alanlarıdır.

* Irak, bölgesel Kürt siyaseti ve Ortadoğu’daki Şii milisler konularında çalışmalarını yürütüyor. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde lisans, İngiltere’de Exeter Üniversitesi’nin Politics and International Relations of the Middle East Bölümü’nde yüksek lisans derecesi aldı. Çalışmaları çok sayıda ulusal ve uluslararası yayın organında yayımlanıyor.

Türkiye'nin ekonomik projelerle Bağdat ve Erbil'i yanına çekme çabası da benzer bir stratejik denge politikası sonucu olumlu sonuçlar vermiş, ancak Süleymaniye üzerindeki İran etkisi ilişkileri zorlaştırmıştır. Türkiye'nin Irak'taki Kürt siyasetiyle ilişkisi hem Bağdat-Erbil ilişkilerinde hem de Ankara'nın güvenlik ve siyasi istikrarı ön-
celeyen iç ve dış politikasında mihenk taşlarından birisidir. O nedenle, Türkiye'nin Irak politikası denilince akla gelen en kritik unsurlardan birisi IKBY olacaktır. Ben-
zer bir siyasi denge çabasıyla, Ankara'nın İran'ın Irak'taki nüfuzuna karşı ekonomik
projelerle denge kurma çabası, PKK ile mücadelede de elini güçlendirmeyi he-
delemektedir. Bu bağlamda, Irak Başbakanı Muhammed Es-Sudani tarafından
2023'te tanıtılan Asya'yı Irak üzerinden Türkiye'ye ve Avrupa'ya bağlayan Kalkın-
ma Yolu Projesiyle bir ticaret koridoru oluşturma hedefi güncel ilişkilerin önemli bir
noktasıdır. Proje, Süveyş Kanalı'na ek bir rota olarak değerlendirilmektedir ve inşa
sürecindeki altyapı çalışmaları, Irak'ta istihdam yaratma ve ekonomiyi çeşitlen-
dirme potansiyeli taşımaktadır. Bu ekonomik koridor benzer şekilde, Türkiye için
de jeopolitik faydalar doğurmaya gebedir. Projenin başarısı, elbette hükümetlerin
kararlılığına ve uzun vadeli taahhütlerine bağlıdır fakat tamamlanması halinde
Irak ve Türkiye için önemli kazanımlar vaat etmektedir.

Irak Dosyası: Türkiye-Irak İlişkileri Politika Analizi, alanında uzman yazarların aka-
demik çalışmaları ve saha notlarını birleştirerek, Ankara ve Bağdat'ın ilişkilerini çok
yönlü ve aktörlü bir inceleme ile ele alan bir dizi rapordan oluşmaktadır. Bu kap-
samlı analiz Türkiye'nin Irak'la olan ekonomik ve siyasi bağlarının gelişimini tarihsel,
diplomatik ve toplumsal etkileriyle beraber incelerken, Ankara'nın Irak'taki farklı
aktörlerle olan ilişki dinamiklerini ortaya çıkan fırsatlar ve zorluklarla beraber ele
almaktadır. 2024 Mayıs itibarıyla başladığımız bu çalışma, karar alıcıların, genel ve
akademik okuyucunun, Türkiye-Irak ilişkileri üzerine bütüncül, derin özet analizlere
ulaşabileceği bir el kitabı mahiyetindedir.

13 farklı yazar ile, yatay ve dikey diplomasi, terör, toplumsal meseleler ve eko-
nomik çerçeveyi ele alan metinler üzerinde çalışarak bu kapsamlı araştırma-
yı ortaya çıkardık. İlk olarak Türkiye'nin Irak politikasını belirleyen temel aktörlerle
ilişkilerini ele almak niyetiyle, Şii ve Sünni Arap, Kürt ve Türkmen politikasına deği-
nen analizlerle başladık. İlk bölümde Mehmet Alaca, Türkiye'nin Irak politikasında
Şii aktörlerle olan ilişkilerini ele aldı. Nuri el-Maliki dönemi, Haşdi Şabi ve Türkiye'nin
Şii milis gruplarına ve PKK'nın Irak'taki yapılanmalarına karşı tutumu, 2014'te IŞİD'in
Musul'u ele geçirmesi, Alaca'nın bu bölümde ikili ilişkilerin Şii güç denkleminde bağlı
olarak seyrini ele aldığı temel başlık maddeleridir. Analizin ikinci bölümü, Dr. Bilgay
Duman'ın katkısıyla Ankara'nın Irak politikasındaki Sünni Arap faktörünü incele-
mektedir. Duman, IŞİD'in ortaya çıkışı ve 2014 sonrası gelişmeler, Sünni Arapların
güç kaybetmesine neden olan unsurlar, Türkiye'nin bu süreçte merkezi hükümet
ve yerel unsurlarla dengeli ilişkileri ve 2018 sonrası yeni Sünni liderlerle etkileşim
sağlayarak Irak'taki bütünleşme çabalarına desteğini tartışarak, Ankara'nın dış
politikasında hayati önem taşıyan bu aktörü derinlemesine tasvir etmektedir.

Üçüncü bölümde Zıryan Rojhelati Türkiye-İKBY ilişkilerindeki iniş ve çıkışları tekrar
eden sorunlar ve çözümlere odaklanan yeni başlangıçlar üzerinden inceliyor.
Analizin bu kısmı gösteriyor ki Türkiye'nin, 2017 referandum krizinin ardından Irak

Kürt Bölgesel Yönetimi ile ilişkilerini hızlıca geliştirmesi önemli bir adım olmuştur fakat iki siyasi güç arasında uzun vadede sorunların tekrar etmemesi için devamlı bir güvenlik ve diplomasi iş birliği gerekmektedir. Dördüncü bölümde Sarab Sabah Kamal Bayatı, Türkiye'nin Irak Türkmenlerine yönelik politikası ele almaktadır. Bayatı'nın metni, Irak'ın istikrarlı bir geleceğe ulaşması için bütün siyasi unsurlarını kapsayan, sürdürülebilir politikaların gerekli olduğunu ve Türkiye'nin Türkmenlere yönelik proaktif politikalarının Ankara'nın bölgedeki etkisini arttırmanın yanı sıra Irak'ın genel istikrarına katkı sağlayacağını öne sürmektedir.

Beşinci kısımdan itibaren Irak dosyasında ilişkileri etkileyen sorunlara, üçüncü aktörlerin ilişkilere etkilerine ve potansiyel ekonomik iş birliği imkanlarına değiniriz. Rojhelati'nin Erbil ve Ankara ilişkilerine dair attığı temelin üzerine, Mehmet Emin Cengiz, Erbil ve Bağdat arasındaki ilişkilerin Türkiye'ye yansımaları irdeliyor. Cengiz'in katkısı, Türk-Kürt ilişkilerinin doğru bir şekilde kurulmasının, bölge için barış ve istikrar sağlayabilecek temel unsurlardan birisi olduğunu gösteriyor. Takip eden altıncı bölümde ise Doç. Dr. Serhan Afacan Türkiye-Irak ilişkilerine İran'ın etkisini inceliyor. Afacan'ın bölümü, Irak'ta İran'ın birincil tehdit algısının, ABD değil, bölgesel rakipleri olduğunu iddia ediyor. Çalışma gösteriyor ki Türkiye ile İran arasındaki bölgesel rekabet, çatışmaya dönüşmeden yönetilse de İran'ın Türkiye'nin Ortadoğu politikaları üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Yedinci bölüm Bekir Aydoğan'ın katkısıyla Türkiye'nin Irak politikasında uzun süredir temel bir unsur olmaya devam eden PKK'nın rolüne ayrıldı. Aydoğan'ın detaylı çalışması, 1980'lerden bu yana PKK'ya karşı Irak'ın kuzeyinde operasyonlar düzenleyen Türkiye'nin, son yıllarda "kaynağında yok etme" politikasıyla Irak'ın kuzeyindeki askeri varlığını arttırma politikasına ve bunun Erbil ve Bağdat'la olan ilişkilere etkisine değinmektedir.

Raporun sekizinci bölümü, Dr. Tuğba Evrim Maden ve Prof. Dr. Lütfi Akca'nın katkılarıyla, Türkiye ve Irak arasında sınıraşan su yönetimi ve iş birliği konusunda mevcut durum ve önerileri incelemektedir. Maden ve Akca'nın analizi gösteriyor ki, iki ülkenin sürdürülebilir su yönetimi için ortak adımlar atması hem bölgesel iş birliğini hem de havza kaynaklarının etkin kullanımını teşvik edecek bir adımdır. Raporun dokuzuncu bölümü, Irak ve Türkiye ilişkilerinde kritik bir öneme sahip olan vize sorunu merkeze alan toplumsal bir çalışmadır. Hüseyin Aslan'ın yazdığı bölüm, vize sorunlarının detaylarını, çözümü için önerileri ve bu çözümlerin ilişkiler üzerindeki potansiyel etkilerini özetlemektedir.

Onuncu bölüm Hamzeh Hadad tarafından yazılmış ve Türkçe'ye tarafımızdan tercüme edilmiştir. Hadad'ın çalışması hem Irak'ın ekonomik çeşitlenmesine katkı sağlamak hem de küresel ticarete alternatif rotalar oluşturmak için önemli fırsatlar sunan Kalkınma Yolu Projesini ele almaktadır. Türkiye'nin projedeki rolü ve etkisi detaylı bir çerçevede ele alınırken, Bağdat ve Ankara ilişkilerinin iyileştirilmesi için bu ekonomik koridorun nasıl bir platform görevi göreceği de kapsamlı olarak tartışılmıştır. On birinci bölüm, Doç. Dr. Erhan Akkaş'ın katkısıyla, Hadad'ın siyaset ve güvenlik bağlamlarından ele aldığı Kalkınma Yolu projesini derinlikli bir ekonomik çerçevede, Türkiye ve Irak ilişkilerine bütüncül bir iktisadi bakışla ele alıyor. Akkaş'ın bölümü, Türkiye ve Irak arasındaki ekonomik ilişkilerin, son yıllar-

da daha stratejik bir boyuta ulaştığını ve karşılıklı bağımlılık üzerine temellendiğini gösteriyor. Son bölümde Emre Karaca, Türkiye basınında Irak'ın sosyal ve siyasi tarihinin nasıl işlendiğini okuyucuya sunmaktadır. Türkiye'nin Irak'a yönelik temel güvenlik algısı, PKK sorunu, Türkmenler, ABD'nin işgali, Şii yönetimi ve Kürt yönetimi ile olan ilişkiler, Karaca'nın Türkiye basınındaki algıları ele aldığı temel başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rapordaki bölümlerin temel tartışmalarına ve önerilerine bakıldığında Türkiye-Irak ilişkilerinin yatay ve dikey olarak çok aktörlü ve çok temalı; hem bölge politikası hem ülkelerin iç politikaları adına kritik öneme sahip bir dış politika meselesi olduğu görülmektedir. Bölümlerin ele aldıkları unsurlara yönelik ortak tutumu, gelecekte ilişkilerin iyileşmesine yönelik pozitif bir ivme öngördükleri yönündedir. Fakat hemen her temada hem tarafların siyasi hamleleri hem de bölge politikası, ilişkileri zedelemeye müsait risk unsurları olarak not edilmiştir. Türkiye firmalarının yatırımları ve Kalkınma Yolu Projesi gibi ortak ekonomik koridor planları, Ankara'nın Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde daha fazla yer almasını ve ekonomik katkıda bulunmasını sağlayarak ikili ilişkilere kıymetli bir ivme kazandırabilir. Genel olarak, karşılıklı bağımlılık ve stratejik projeler Türkiye-Irak diplomatik, güvenlik ve ekonomik ilişkilerini derinleştirerek, iki ülkeyi uzun vadeli hedefler için çalışan ve ortaklar stratejiler üreten müttefikler haline getirebilir. Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü ve bölgesel istikrarı koruma hedefi doğrultusunda Bağdat ve Erbil ile dengeli ilişkiler sürdürebilir, PKK'ya karşı önlemler alırken, ekonomik ve ticari iş birliği projeleriyle refahı artırabilir. Irak için ise, İran'ın etkisini dengelemesi ve Türkiye ile ilişkilerinde uzun vadeli hedefleri göz önünde bulundurarak adımlar atması, gerçekçi fakat temkinli ilerleyen bir müttefiklik yaratabilir. Sonuç olarak bu rapor, bahsi geçen kapsamlı metinler ile okuyucuya bu kritik dış politika meselesinde bir rehber olmayı hedeflemiştir.

BÖLÜM 1

Mehmet Alaca

Türkiye'nin Irak'ta Şii siyasetle ilişkisi: İki geri bir ileri

Türkiye'nin Irak'ta Şii siyasetle ilişkisi: İki geri bir ileri

Mehmet Alaca *

Türkiye, güney komşusu Irak ile ilişkilere gerek tarihsel ve jeopolitik gerek ekonomik ve siyasi gerekse de güvenlik nedeniyle geçmişten bu yana özel önem atfetmektedir. Türkiye'nin ABD'nin 2003'teki Irak işgali sonrasında ülkenin karar vericileri haline gelen Şii aktörlerle ilişkileri ise yakın dönem Ankara-Bağdat ilişkilerinin turnusolü olmuştur. Irak'taki temel öncelikleri arasında PKK ile mücadele ve Irak'ın toprak bütünlüğü olan Türkiye, Sünni ve Türkmen grupların haklarının korunması gerektiğini savunmaktadır. Irak ile iş fırsatlarını ve ticareti geliştirme de Türkiye açısından her dönemde oldukça büyük önem arz eden diğer ana unsurlardır. İşgalden bu yana Bağdat ile ilişkilerde ciddi çelişki ve zorluklarla yüzleşen Ankara, Şiilere karşı önce Sünni ve sonrasında Kürt destekçisi imajı nedeniyle dönemsel politikasında keskin dönüşler uygulamıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler güçlü bir ivme ve görece stabilizasyon kazansa da söz konusu keskin dönüşler siyasi ilişkilerdeki ivmeyi yavaşlatmıştır.

Irak politikasında ulusal ve yerel aktörlerin yanı sıra bölgesel veya küresel aktörlerin eğilimleri çerçevesinde pozisyonlanan Ankara'nın Şii siyasetle uyumlu zemin yakalaması son birkaç yıla kadar arzulanan seviyeye erişemedi. Bu durumda Şii siyasilerin Türkiye aleyhtarı tutumu ve Sünnilere karşı baskıları etken olurken, Türkiye'nin Sünnilerin koruyucusu gibi okunması da ortak dil geliştirmeyi zorlaştırdı. Ankara, Bağdat'taki merkezi hükümet ile Erbil'deki bölgesel hükümeti birbirinin alternatifi olmaktan ziyade tamamlayıcısı olarak değerlendirmeye başladığı ve Şiilerin Irak'ta siyasetin karar vericisi olduğuna ikna olduğu anda taraflar arasında temaslar oluştu. Türkiye'nin Şii siyasetin realitesini ıskalாமadan ve diğer aktörleri ihmal etmeden geliştirdiği söylem ve siyaset, yakın dönem Ankara ile Bağdat ilişkilerinin en güçlü anlarını da beraberinde getirdi.

* Irak, bölgesel Kürt siyaseti ve Ortadoğu'daki Şii milisler konularında çalışmalarını yürütüyor. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans, İngiltere'de Exeter Üniversitesi'nin Politics and International Relations of the Middle East Bölümü'nde yüksek lisans derecesi aldı. Çalışmaları çok sayıda ulusal ve uluslararası yayın organında yayımlanıyor.

Bu nedenle, son yıllarda küçük krizler yaşansa da Türkiye-İrak ilişkileri nispeten olumlu bir seyir izlemektedir. Nitekim iki ülke arasında 20 milyar doları aşan ticaret hacmi bu politikanın meyvesi olarak görülmektedir. Ancak Şii realitesinin kabulüne rağmen ilişkileri dinamitleyecek aşıl topukları bulunmaktadır. Ankara, Bağdat'ta seçilmiş aktörleri muhatap almaya çalışırken, İran uydusundaki Şii aktörler ilişkileri beklenmedik anlarda çıkmaza sokacak adımlar atabilirler.

Ankara'nın Maliki travması

Saddam Hüseyin'in on yıllarca Şiilere yönelik uyguladığı baskının ardından ABD'nin işgali sonrası kurulan düzende karar verici erk olan başbakanlık makamının Şiilere verilmesi, Sünnilerin siyasal alanın dışında kalmasını beraberinde getirdi. İşgal altındaki ülkedeki geçiş sürecinde Irak'taki temel önceliği Kürtlerle gerilen ilişkiler ve PKK olan Türkiye, Sünni aktörlerin kazanımlarına dair politikaları da ön-celedi.¹ Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve kısmen Mısır'la birlikte Sünnilerin siyasal örgütlenmesi konusunda aktif tutum benimseyen Türkiye, 2005 yılında Sünni Arap temsilcileri ve ABD Büyükelçisini İstanbul'da bir araya getirdi. ABD'nin de Sünnilerin siyasal sürece katılımı konusunda destek verdiği Türk Dışişleri Bakanlığı, Tarık Haşimi ve Salih Mutlak gibi Sünni siyasi liderlerle toplantılar düzenledi.²

Ancak Şubat 2006'da başlayan ve ayda neredeyse 3 bin sivilin hayatını kaybettiği mezhep çatışmaları sürerken Ekim ayında Şii lider Nuri el-Maliki'nin başbakan olmasıyla Türkiye, Irak'ta yeni bir sayfa açma imkânı buldu.³ Şubat 2007'de Musul'daki Başkonsolosluğu'nu yeniden açan Türkiye, Irak ile kapsamlı bir diyalog geliştirme arayışına girerken, Ağustos 2007'de Maliki'yi Ankara'da ağırlayarak terörizm, siyaset ve ekonomi konusunda pek çok gündemi görüştü. Bu gelişmeler ışığında Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının 2008'in başlarında yeniden açılması ise ilişkilere ivme kattı.⁴ Bu dönemde güvenlikten enerjiye, eğitimden ulaştırmaya, bayındırlıktan sağlığa birçok anlaşma yapılırken, iki ülke arasında 2008'de Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kuruldu.

Irak ile işgalin ilk yıllarında düşük düzeyli politik seyir izleyen Türkiye, Şiilerin ege-men olduğu bir iktidara kategorik olarak karşıt olmadığı imajı sunmaya ve Şii dini/siyasi liderlerle temas kurmaya çalışsa da Sünnilerle Şiiler arasındaki ayrışmaya dair endişelerini dile getirmekten geri durmadı. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Mart 2009'da Irak'a yaptığı ziyaretle, 33 yıldan sonra Irak'ı ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı olmuştu. Ziyaretten önce Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik, Necef kentinde Şiilerin en büyük dini otoritesi Ayetullah Ali Sistani'yi ziyaret ederek Gül'ün mesajını iletmışti.⁵

1 Kumral, Mehmet A. (2016), *Rethinking Turkey-Iraq Relations: The Dilemma of Partial Cooperation*, New York, Palgrave Macmillan, ss. 188-191.

2 Turunç, Hasan (2012), "Turkey's Global Strategy: Turkey and Iraq", LSE Research Online, Mayıs 2012.

3 Çetinsaya, Gökhan ve Özhan, Taha (2009), *İşgalin 6. Yılında Irak*, Ankara, SETA Yayınları. s.30

4 Yeşilyurt, Nuri, (2013), "Orta Doğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt III: 2001-2012, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, ss.401-462. (408-409).

5 YDH (2008), "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'den Ayetullah Sistani'ye mesaj", 20 Aralık 2008.

Ayrıca, Mayıs 2009'da Şii din adamı ve Maliki'nin rakibi Mukteda Sadr'ın liderliğindeki delegasyon İstanbul'da bir araya geldi. Türkiye'de ofis açma yönünde talepte bulunan Sadr Hareketi yetkilileri Türkiye merkezli bir uydu kanalı kurmak istediklerini de bu ziyaret esnasında dile getirdiler. Aynı yılın yaz aylarında güvenlikten enerjiye, eğitimden ulaştırmaya, bayındırlıktan sağlığa çok sayıda mutabakat muhtırasının imzalanmasıyla üst seviyede seyreden Türkiye-İrak ilişkileri, Şii liderlerle görüşme siyaseti ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile normalleşme süreci gibi unsurların etkisiyle dalgalanmalar yaşamaya başladı.

IKBY ile enerji ve ticaret alanında anlaşmalar yapan ve Maliki'nin yükselen profilini frenlemeyi arzulayan Türkiye'nin desteklediği İyad Allavi başkanlığındaki Irakiye Listesi Mart 2010'daki seçimlerde birinci olsa da İran ile yakınlaşmaya başlayan Maliki'nin ikinci kez başbakanlık koltuğuna oturması ve 2011'de Suriye'de patlak veren olaylara ilişkin iki ülkenin farklı pozisyonlar alması üzerine Ankara-Bağdat ilişkileri kopma noktasına geldi. Bu gerilimlere rağmen o dönem başbakanlık görevini yürüten Recep Tayyip Erdoğan Mart 2011'de Bağdat'a ziyaretindeki temalarının ardından Necef'te Şii dini lider Sistani ile görüştü. 2008 yılında ABD ile Irak arasında yapılan SOFA Antlaşması ile 2011'in sonunda ABD kuvvetlerinin ayrılması üzerine ülkede mezhep çatışmaları daha da artarken, Ankara-Bağdat ilişkileri 2012'in başlarında giderek gerginleşti. IKBY'nin Bağdat hükümetinden bağımsız olarak pek çok yabancı şirketle petrol anlaşmaları imzalaması üzerine Irak hükümeti söz konusu şirketleri kara listeye almakla tehdit ederken, Türkiye'nin Bağdat hükümetini by-pass ederek IKBY ile petrol anlaşması yapması gerilimi tırmandırdı.⁶

Maliki'nin bu dönemde Sünni topluma ve liderlere uyguladığı ayrımcı ve mezhepçi yaklaşımlarına karşı Türkiye, Sünni Arapları koruma yönünde tereddüt etmeyeceği mesajları vermeye devam etti. Fakat Maliki, 21 Nisan 2012'de Türkiye'yi "düşman devlet" ilan etti.⁷ Böylece Ankara ile Bağdat arasındaki siyaset ve güvenlik iş birliği yerini sert bir gerilime bırakmaya başladı ve Türkiye dış politikasının Erbil'e yönelik yapılanması güçlendi. Ağustos 2012'de Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bağdat'tan izin almadan Kerkük'e gitmesi ve bu süreçte diplomatik hizmetinin Erbil yönetimi tarafından sağlanması da Bağdat'ı öfkeliyordu. 2013'te Maliki, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarkan Haşimi ve Maliye Bakanı Rafi İssavi gibi Sünni liderlere yönelik hukuki kovuşturmalar başlattı. Türkiye ise bu dönem itibarıyla idamla yargılanan Haşimi dahil pek çok Sünni lidere ev sahipliği yaptı.⁸ Bütün bunların sonunda Türkiye'nin geçmişte Erbil'in gücünü sınırlamak için Bağdat'la iş birliği yapma eğilimi, Bağdat'ı sınırlamak için Erbil'le iş birliği yapma politikasıyla yer değiştirdi.⁹

6 Tüysüzöğlü, Göktürk (2015), "Kürdistan Bölgesel Yönetim: Rantçı Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Uluslararası İlişkiler, Cilt 12, Sayı 47, ss. 73-98 (84-85)

7 Malone, Barry (2012), "Iraq calls Turkey 'hostile state' as relations dim", Reuters, 21 Nisan 2012.

8 France 24 (2013), "Finance Minister Rafi al-Issawi Declares his Resignation from the Maliki Government During a Protest in Ramadi", 1 Ocak 2013.

9 Salem, Paul (2013), "Iraq's Tangled Foreign Interests and Relations", Carnegie Endowment for International Peace, 24 Aralık 2013. s.18

Ankara'nın Irak siyaseti bu süreçten sonra Şiilerin önemli kısmı nazarında eleştirilere neden olurken, Maliki'yle yaşanan uyumsuz dönem Şiilerle ilişkilerin yeniden kurgusunda belirleyici oldu.

Haşdi Şabi ve sarsılan dinamikler

Travmatik Maliki tecrübesi ardından 30 Nisan 2014 seçimleri sonrasında Haydar el-Abadi'nin başbakan olması, Ankara'nın Bağdat hükümeti ile ilişkilerinin normalleşmesi için yeni bir atmosfer sundu. Fakat Haziran 2014'te IŞİD'in Musul'u ele geçirerek ülke topraklarının yaklaşık üçte birini kontrol etmesi üzerine Irak hükümetinin ilk önceliği terörle mücadele oldu ve diğer diplomatik meseleler ikinci plana itildi. İran, IŞİD'e karşı Irak'ın en büyük Şii dini merci Ayetullah Sistani'nin "cihat" fetvasıyla kurulan ve ülkedeki milis grupların çatı kuruluşu olan Haşdi Şabi'ye eğitim verdi. Buna karşın Türkiye'nin, Aralık 2015'te Musul'daki Başika askeri üssüne IKBY ve Musul'daki yerel yetkililerle sağlanan mutabakat üzerine asker sevkıyatı yaparak Peşmergelerin yanı sıra eski Musul Valisi Esil Nuceyfi'nin kurduğu ve çoğunluğu Musul vatandaşlarından oluşan Sünni Arap gücü Haşdi Vatani milislerine eğitim vermesi, Ankara ile Bağdat arasındaki en büyük krize dönüştü.

Başika krizini uluslararası kamuoyunun gündemine de taşıyan Bağdat hükümeti, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne Türkiye'ye karşı karar alınması yönünde başvuruda bulundu. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Musul'u Musullular, Telafer'i Telaferliler kurtarmalı" sözleriyle Musul'daki sosyal ve siyasal atmosfere işaret ettiği konuşması Irak kamuoyunda ciddi tepkiler çekti, Irak'ın resmi devlet televizyonu Irakiye kanalında "Osmanlıcı Türkiye'nin Musul hayaline izin vermeyeceğiz" yönünde yayınlar yapıldı.¹⁰ Hatta Ekim 2016'da Irak Parlamentosu Türkiye'nin sınır ötesi operasyon tezkeresini reddeden bir bildiriye imza atarak, Türkiye'nin Başika'daki varlığı işgalci güç olarak tanımlandı. Bildiri Ankara-Bağdat ilişkilerinin geldiği gergin seviyeyi tarif etmesi açısından önem arz etmekteydi. Cumhurbaşkanı Erdoğan 2016'da "İran'ın da burada ne yazık ki Haşdi Şabi adıyla müsemma bir terör örgütü var" ifadelerini kullandı. Örgütün Sünnilere karşı ayrımcı tutumu, İran ile Türkiye'nin rekabeti ve Irak'ın kuzeyinde Türkiye ile kesişim alanlarında milislerin artan stratejik etkisi, Erdoğan'ın bu söyleminde belirleyici etkenler olarak sıralanabilir. Fakat ilerleyen dönemde Irak siyasetinde gücünü konsolide edecek bu grubun Bağdat hükümeti üzerindeki tesiri nedeniyle ikili ilişkilerin ritmi daha da bozuldu.

IKBY'nin, Irak merkezi hükümetinin yanı sıra ABD, Türkiye ve İran gibi aktörlerin şiddetli karşıtlığına rağmen 25 Eylül 2017'de bağımsızlık referandumuna gitmesi, Bağdat'la halihazırda ilişki geliştirmeye çalışan Ankara açısından münbit bir alan yarattı.

10 Duman, Bilgay (2016), "Irak, Türkiye, Musul ve Görünmeyenler", Aljazeera Türk, 10 Ekim 2016.

Erbil ile referandumun gerdiği ilişkiler beklenenden kısa sürede yerini normalleşmeye bıraksa da Ankara açısından Maliki'nin ikinci döneminden itibaren Erbil ile Bağdat'ı politik atmosfer bağlamında birbirine karşı kullanma/birbirini dengeleme politikasının yerine iki aktörün birbirinin tamamlayıcısı olduğu bir politika geliştirildi. Bir diğer ifade ile, Türkiye artık Irak'taki zorunlu tercihi benimsemek zorunda kaldı, Bağdat'taki yeni realiteyi kabul etmeye başladı.

Irak'ta IŞİD sonrası süreçte sosyal ve siyasal dengenin sağlanması, Sünnilerin siyasi sürece dâhil edilmesi, IŞİD'den alınan bölgelerin yeniden inşası gibi konularda Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyulduğu görüldü. Şubat 2018'de Kuveyt'te düzenlenen Irak'ın Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Uluslararası Konferans'ta, Türkiye'nin, Irak'a 5 milyar dolarlık kredi taahhüdünde bulunması, ilişkilerin gelişen mahiyetine dair bir gösterge oldu. IŞİD'e karşı zafer elde edilmesi ve ikili ilişkilerin güçlenmesiyle birlikte 2018'de yükselişe geçerek yeniden 10 milyar doları aşan ticaret hacmine ek olarak, Bağdat ile bu süreçte geliştirilen siyasi temas da ivmesini korudu.¹¹

Paralel devlet: Kim öncelenecek?

Yukarıda da belirtildiği gibi, Ankara IŞİD'in 2014'te Musul'u ele geçirmesinin ardından Irak'taki en büyük Şii otorite Sistani'nin çağrısıyla kurulan ve çoğunluğunu İran yanlısı milis güçlerinin oluşturduğu Haşdi Şabi'ye uzun süre şüpheyle yaklaşmıştı. Irak'ta 12 Mayıs 2018'de yapılan seçimlerde Haşdi Şabi'nin seçimlerde ciddi bir ivme yakalayarak siyasi alanın karar verici aktörüne dönüşmesi, Ankara açısından Şii siyasetin açmazını derinleştirdi. Seçimlerin ardından göreve gelen Adil Abdülmehdi hükümeti ile Ankara arasında ilişkiler mevcut ivmesini korusa da Irak'ta ülke iç siyaseti açısından çeşitli zorluklar söz konusuydu. Ocak 2019'da Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih'in Türkiye ziyareti, Nisan 2019'da Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Irak ziyareti ve Mayıs 2019'da Başbakan Abdülmehdi'nin Türkiye ziyareti, bu süreçteki mekik diplomasisinin göstergesidir. Söz konusu ziyaretlerde terörle mücadele, ticaret ve yatırım, Irak'ın yeniden yapılandırılması üç ana konu olarak ön plana çıktı. Çavuşoğlu ziyaretinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi hedefinin 20 milyar dolar olarak açıklarken,¹² bu süreçte diplomatik ilişkilerin de geliştirilmesine yönelik hamleler kapsamında Basra ve Musul'da Türk başkonsoloslukları yeniden açıldı.

Ancak bu süreçte Türkiye'nin Irak toprakları içerisinde PKK'ya yönelik operasyon alanlarını genişletmesi ve çok sayıda üs kurması, Irak ile ilişkilerinde- özellikle de Haşdi Şabi ile olan temaslarında- gerilim kaynaklarından birine dönüştü. Ankara, Bağdat hükümetiyle ilişkilerini güçlü tutmaya çalışırken çok sayıda Şii milis grubunu bünyesinde barındıran Haşdi Şabi aktörlerine karşı yer yer sert tutum benimsemiş bazen ise görmezden gelerek Şiilerle ikili bir siyasi model kurmaya çalışmıştır. 2019'da başlayan ve Abdülmehdi'nin istifasına yol açan protestolar-

¹¹ Duman, Bilgay (2019), "Türkiye-Irak İlişkilerinin Dönemsel Dinamikleri ve İlişkilerin Geleceği", ORSAM Analiz No: 232, 18 Temmuz 2019, s.10-11

¹² Baqal, Mazin Majeed A. (2019), "Bakan Çavuşoğlu: Irak ile 20 milyar dolar ticaret hacmine ulaşmak istiyoruz", Anadolu Ajansı, 29 Nisan 2019.

da Haşdi Şabi'nin göstericilere karşı orantısız güç kullanması yüzlerce vatandaşın ölümüne yol açarken, Ankara-Bağdat ilişkilerinin de diplomatik zeminde dikkatli adımlar attığı bir dönem başladı.

Ankara ile Bağdat arasında 2017'den sonra hızla gelişen ekonomik ve siyasi ilişkiler, Irak'ta Mayıs 2020'de göreve başlayan Başbakan Mustafa el-Kazimi'yle daha güçlü bir hal aldı. Kazimi'nin Aralık 2020 tarihinde kalabalık bir heyetle Ankara'ya yaptığı ziyaret esnasında iki ülke arasında Dördüncü Türkiye-Irak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısının yapılacağı açıklandı.¹³ Terörle mücadele konusunda iş birliğinin ele alındığı bu görüşmede, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Irak'ı ziyaret edeceği de açıklandı. 2020 sonrasında, iki ülke arasında siyasi ve askeri alanda çok sayıda karşılıklı ziyaretler düzenlendi. Kazimi ile iyi ilişkiler kurulmuş olsa da Ankara'nın Irak'ın kuzeyindeki Türk askeri üslerine saldırılar düzenleyen ve Türkiye'ye düzenli olarak tehditler yağdıran İran yanlısı milislere yönelik tepkileri arttı. Söz konusu milis gruplarının Irak siyasi arenasındaki etkinliği, Kazimi döneminde Ankara-Bağdat ilişkilerinde daha hızlı ivme alınmasına engel oldu.¹⁴ Türkiye'nin Şiilerle yıllardır geliştirmeye çalıştığı diplomatik bağlamın önüne Şii milis grupları çıkmaya başladı. Ancak bugün neredeyse 240 bin milis gücü bulunan Haşdi Şabi'nin Irak'ta güvenlik mekanizmasının 2016'dan bu yana resmî parçası olması ve hem askeri hem de siyasi alanı domine etmesi, Ankara'yı bu gruplara karşı yeni bir siyaset belirlemeye itti.

Haşdi Şabi ile yakınlaşma

Haşdi Şabi'nin önde gelen figürleri Hadi el-Amiri, Falih Feyyad ve Kays el-Hazali gibi isimlerin parçası olduğu Fetih İttifakı'nın 2018'deki seçimlerde ikinci olması, ilişkilerde yeni bir açmaz oldu. Bağdat hükümeti ile İran destekli milis gruplar arasındaki iç mücadele, Türkiye'nin Irak politikasında, ilki hükümet ikincisi ise İran yanlısı gruplar olmak üzere iki kanal üzerinden strateji geliştirmesini zorunlu kıldı. Ancak 2021'deki seçimlerin galibi Şii lider Mukteda es-Sadr'ın öncülüğünde bir hükümet senaryosunu destekleyen Ankara, Sadr'ın ansızın siyasetten çekilmesinin ardından İran yanlısı güçlerin mutlak liderliğindeki Muhammed Şiya es-Sudani hükümetiyle ilişkilerini güçlendirdi. Yeni resim Türkiye'nin artık İran yanlısı Şii aktörlerin egemen olduğu Haşdi Şabi'yi görmezden gelemeyeceği bir durum yarattı.

Ağustos 2023'te Irak'a ilk ziyaretini gerçekleştiren Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, Türkiye'den komşusuna son yıllarda yapılan en kapsamlı diplomatik ziyaret çerçevesinde Bağdat ve Erbil'de siyasi yelpazenin farklı kesimlerinden çok sayıda aktörle bir araya geldi. Fidan, Feyyad'ın yanı sıra İran yanlısı Amiri ve Türkiye karşıtı söylemleri ile bilinen Haşdi Şabi bünyesindeki milis gücü Asaib Ehlil Hak lideri Hazali ile dahi görüştü. Haşdi Şabi Komisyonu Başkanı Falih el-Feyyad'ın, pek çok Iraklı yetkiliyle beraber AK Parti kongresine katılması Ankara'nın İran yanlısı Şiilerle temaslarının geldiği diyalog seviyesini gösterdi. MİT başkanlığı sırasında Irak'ta tüm aktörlerle düzenli olarak görüştüğü bilinen Fidan'ın Haşdi Şabi'nin üst

¹³ T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020), "Ne Türkiye'nin ne Irak'ın ne de Suriye'nin geleceğinde bölücü teröre asla yer yoktur", 17 Aralık 2020.

¹⁴ Alaca, Mehmet (2021), "Will Iraq's Shiite armed groups confront Turkey?", Amwaj Media, 14 Eylül 2021.

düzyey isimleriyle yaptığı görüşmeler, bu gruplarla ilişkilerde diplomasiye ağırlık veren yaklaşıma işaret etti. Fidan'ın selefi Mevlüt Çavuşoğlu da Amiri ile görüşmüştü ancak Feyyad ve Hazali gibi isimlerle bakanlık düzeyindeki görüşmeler Haşdi şabi gerçeekliğinin kabulü olarak görülebilirdi. Nitekim Fidan'ın Haşdi şabi'yi de içine alarak yürüttüğü istihbarat ve güvenlik diplomasisi ardından Irak Ulusal Güvenlik Konseyi, Mart 2024'te PKK'nın yasaklı bir örgüt olduğu yönünde tarihi bir karar alarak Ankara'ya zeytin dalı uzattı.

Riskler, imkanlar ve öneriler

Türkiye'nin bu açılımı, Haşdi şabi ile yaşanan gerilimlerin hafiflemesinden değil İran yanlısı grupların Irak'taki siyasi gücünü kabul etmekle ilişkili olarak ele alınmalı. Ankara, farklılıklarına rağmen bu aktörlerle bağ kurmanın Bağdat hükümetleriyle sağlıklı bir ilişki tesisini kolaylařtıracakđını öngörmektedir. Zira Irak'ta 2003 sonrası hükümetler istikrarsız ve geçici olsa da İran yanlısı gruplar kalıcı ve diğer ülkelerle ilişkilerin ana belirleyicisi konumundadır. Ancak Ankara'nın güvenlik, ekonomik ve stratejik gerekçelerle İran yanlısı Iraklı figürlerle yakınlaşma eğilimi güçlü olsa da ilişkilerin önünde halen ciddi engeller mevcuttur. Haşdi şabi ile yaşanacak bir gerilimin bütün şii gruplarla temaslara zarar verecek potansiyel taşıması, Ankara'nın bu husustaki sorumluluklarını arttırmaktadır.

Haşdi şabi bünyesindeki İran yanlısı grupların homojen bir yapıda olmaması, İran'a bağlılıkları ve kontrol dışı tutumları, bu gruplarla temaları pamuk ipliğine dönüştürmektedir. Bünyesindeki grupların çoğunun ve liderlerinin ABD'nin terör/yaptırım listesinde olduğu Haşdi şabi'nin stratejisi, İran Devrim Muhafızları'nın dış operasyon birimi Kudüs Gücü tarafından belirleniyor. İran'ın "Irak'taki Türkiye tehdidi" algısının seviyesinin ve Ankara ile Tahran'ın bölgesel rekabetinin, Irak'ta karar alma mekanizmalarını etkilemesi nedeniyle Ankara'nın Irak ilişkilerinde bu zor dinamikleri göz önünde bulundurması gerekiyor.

Türkiye'nin İran yanlısı gruplarla yakınlaşma arzusunun temelinde PKK gibi daha derin nedenleri bulunuyor. Ankara, terörü kaynağında hedef almaya yönelik "maksimum baskı" stratejisi çerçevesinde PKK'ya karşı mücadelesini Sincar, Musul ve Süleymaniye'ye kadar genişletirken, ülkenin kuzeyinde çok sayıda üs inşa etti. Türkiye'nin Irak'taki askeri nüfuz alanını İran yanlısı milislerin kontrolündeki bölgelere doğru yayması, taraflar arasındaki gerilimi tırmandırıyor. Uzun vadede Türkiye'nin Irak'taki varlığının ABD'den daha tehlikeli olduğunu söyleyen Asaib Ehlil Hak lideri Hazali, Türkiye'nin askeri varlığını işgal olarak nitelendirmiş ve Türkiye'nin Sincar'a askerî harekât başlatması halinde "silahlara sarılacaklarını" belirtmişti. Yine Hareket en-Nuceba da 2021'de Türkçe yayınladığı videoda Türk askerlerine saldırı tehdidinde bulunmuştu. Bu nedenle PKK ile mücadele esnasında örgüt ile Haşdi şabi'nin taktik birlikteliklerinin olduğu Sincar gibi alanlarda şii milisleri hedef almaktan kaçınılması gerekiyor. Zira Haşdi şabi'ye yönelik tutumun sertleşmesinin Ankara-Bağdat ilişkilerine zarar verme potansiyeli tabloyu daha da karmaşıklaştırıyor.

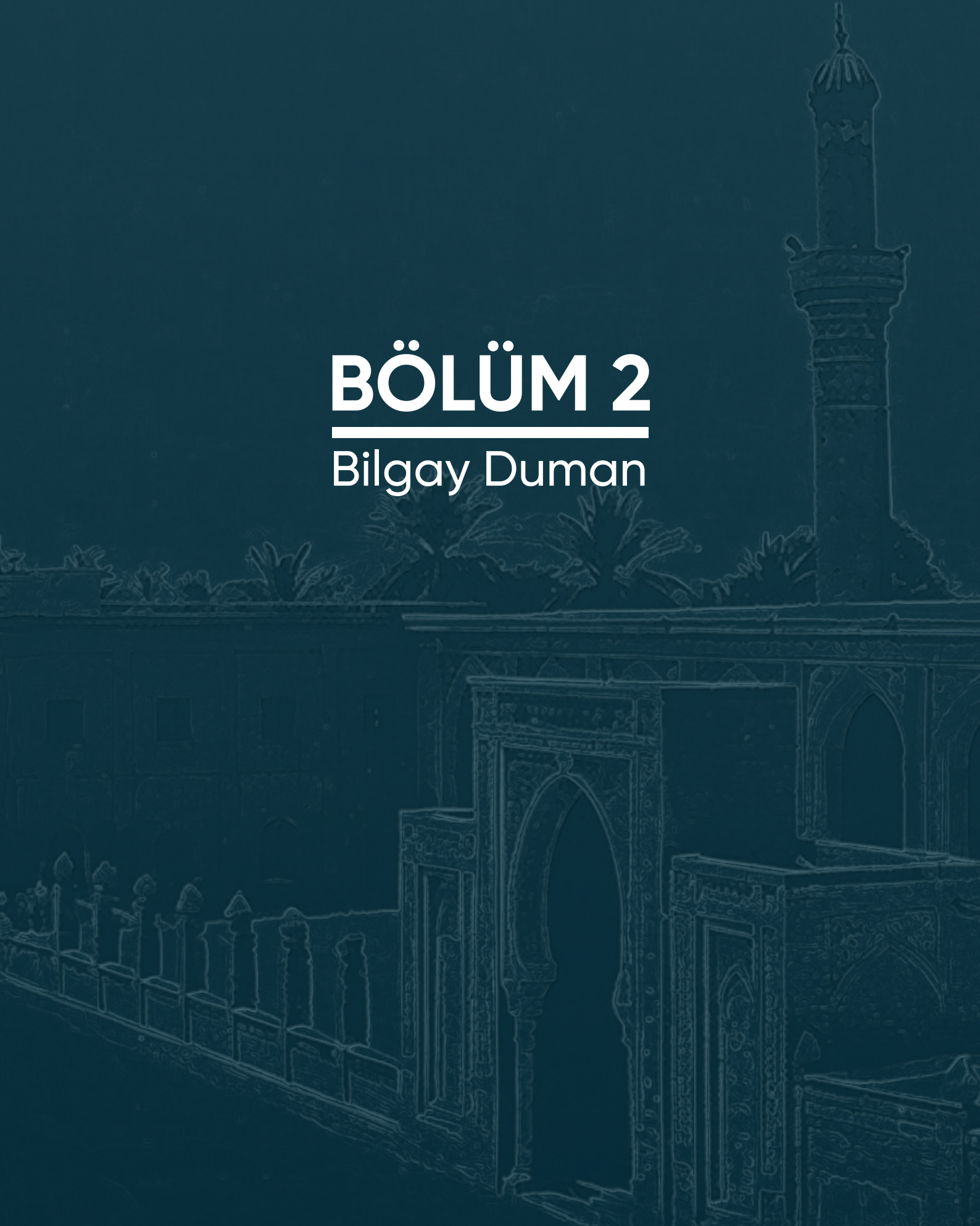
Bu hususta Ankara, 2020’de Bağdat ve BM öncülüğünde hazırlanan ve silahlı grupların Sincar’dan çıkarılmasına ilişkin anlaşma konusunda baskı uygulamaya devam edebilir.

Ankara’nın 25 milyar dolara ulaşan ticaret hacminin ve büyük ticari projelerin güvenliğini garanti etmek için Şii gruplar ve milis güçleriyle temas kurması gerekiyor. Basra Körfezi’nden Türkiye sınırına uzanacak ve Asya’yı Avrupa’ya bağlayacak Kalkınma Yolu Projesi, Türkiye’nin Irak’taki ekonomik ve siyasi ayak izini genişletecek ve ciddi fırsatlar sunacak olsa da projenin selameti İran yanlısı grupların rızasına bağlı olacak. Ankara, özellikle güneyde Şii toplumunun günlük yaşamını ciddi ölçüde etkileyen susuzluk meselesinde daha yapıcı önerilerle kamu diplomasisine odaklanabilir.

Türkiye’nin Irak’taki İran yanlısı isimlerle bir süredir kurmaya çalıştığı iletişimin olumlu bir adım olduğu alınan sonuçlardan görülüyor. Ankara’nın bu siyasi iletişim halini bütün Şii topluma ve siyasete yayacak angajman geliştirmesi ve Irak’taki Sünni destekçisi imajını değiştirmeye çalışması gerekmektedir. Türkiye’nin bölgedeki laik ve model ülke imajını topluma ve siyasete yayacak projeler geliştirilebilir. Aksi halde Irak Şiiileriyle ilişkilerin sağlıklı bir zemine kayması Ankara-Bağdat ilişkilerinin kolaylıkla bozulması anlamına gelebilir.

BÖLÜM 2

Bilgay Duman

Türkiye'nin Irak Politikasında Sünni Arap Faktörü

Türkiye'nin Irak Politikasında Sünni Arap Faktörü

Bilgay Duman *

Türkiye'nin Irak politikası çok boyutlu dinamikler üzerine kurulmuştur. Bu durum iki ülke ilişkilerini komşuluk politikalarının da ötesine taşımaktadır. İki ülkenin tarihi birlikteliğinin yanı sıra etnik, dini, mezhebi, sosyal ve kültürel benzerlik ve hatta "aynılıklar" iki ülkenin de birbirinden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmesini beraberinde getirmektedir. Özellikle 2003 sonrası dönüşümün temel faktörünün "dış müdahale" olduğu süreçte kimlik bazlı politikaların da ülke siyasetinde belirleyici bir dinamiğe dönüşmesi, Türkiye'nin zaman zaman belirli gruplar üzerinden Irak'ta kalıcı istikrar ve güvenliğin sağlanması söylemiyle politika üretmesini zorunlu kılmıştır. Buradan hareketle Türkiye, Irak'ta kapsayıcı politikalar, adil güç ve gelir paylaşımı temelinde Anayasa'da öngörüldüğü biçimde düzenli işleyen demokratik bir sistemin oluşmasına destek vermiştir. Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğü, siyasi birliği ve egemenliğini temel alarak, Irak halkının bütün kesimlerinin diyalog ve uzlaşısıyla, hiçbir kesimin dışlanmadığı bir sistemin oluşturulması yönünde çaba harcamıştır.

Türkiye, Irak siyasetinde Türkmenler konusunda doğrudan müdahil gibi görünmekle birlikte Sünni Araplarla geliştirdiği ilişkiler bağlamında da ülkedeki etkin güçlerden biri olarak ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin Sünni Araplar üzerinden geliştirdiği politikanın üç ana sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin Irak siyasetine dahil olma çabasıdır. ABD'nin Irak işgali döneminde Türkiye topraklarının ABD askerleri tarafından Irak'a girişine imkân veren ve 1 Mart Tezkeresi olarak anılan tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçmemesi nedeniyle 2003-2005 yılları arasında Irak politikasında etkisiz kalan ve bu nedenle Irak'taki gelişmelerden olumsuz olarak etkilenen Ankara, Sünni Araplar üzerinden siyasi sürece entegrasyon sağlamıştır. İkincisi, Sünni Arapların Irak'taki yeni siyasi sürece entegrasyonu konusunda ABD'nin Türkiye'nin yardımına ihtiyaç duyması da etkili olmuştur. Üçüncü olarak ise Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinde bölgedeki Sünni Arap ülkelerin sessiz kalması, Iraklı Sünni Arapların tercihini de Türkiye'den yana kullanmalarına sebebiyet vermiş ve böylece karşılıklı bağımlılık durumu ortaya çıkmıştır. Nitekim Aralık 2005'te dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün girişimiyle İstan-

* Dr. Bilgay Duman Anadolu Ajansı Akademi Müdür Yardımcısı olarak çalışmalarını sürdürüyor.

bul Conrad Otel’de yapılan toplantıda Irak’taki en büyük Sünni partilerden biri ve Iraklı Sünnilerin temsilcisi olan Irak İslam Partisi Başkanı Tarık El-Haşimi ile dönemin ABD’nin Bağdat Büyükelçisi Zalmay Halilzad, Sünnilerin 15 Aralık 2005 seçimlerine katılmalarını sağlayan mutabakata varmıştır. Haşimi ile Halilzad seçim koşullarının yanı sıra Türkiye’nin süreçteki aktif gözlemciliğini de kabul etmiş ve bir anlaşma imzalanmıştır. Bu süreçten sonra Ankara ve Bağdat hükümeti arasındaki ilişkilerde önemli bir iş birliği süreci gelişmiştir.

Türkiye’nin Irak siyasetinde etki üretebileceği Sünni Araplar dışında bir aktör olmadığı gibi Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi konusunda Kürt ve Şii gruplarla birlikte hareket eden ABD’nin Sünni Arap dengesini de korumak adına bir yardımcı aktöre ihtiyaç duyduğunu söylemek yanlış olmaz. Öte yandan 2003’le birlikte Irak’ın kuzeyindeki fiili idari yapılanmanın “Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY)” adı altında hukuki bir statü elde etmesi ve bu dönemde terör örgütü PKK’nın bu bölgede alan kazanmasıyla “yaşamsal bir tehdit” olarak görülmesi, Türkiye ve Iraklı Kürtler arasında bir ilişkinin kurulmasının önüne geçtiği gibi gerginlikler ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan Irak siyasetinin yürütücü gücü haline gelen Şii gruplar da ABD ile iş birliğinde Saddam Hüseyin rejimini yıktıktan sonra, Türkiye’nin bölgesel rekabet içerisinde olduğu İran ile yakın bir iş birliği geliştirmiştir. Böylece Türkiye ne Şii ne de Kürtlerle politik bir diyalog geliştirme konusunda yeterli adım atamamıştır.

ABD’nin 2003’te Irak işgalinin ardından kurulan siyasi yapı içerisinde federal bir yönetim tarzı benimsenmiş ve Irak halkının alışık olmadığı bir biçimde iktidar gücü yerleşmiştir; yani merkezi yönetimle birlikte federal bölgeler ve il yönetimleri pek çok konuda özerkliğe kavuşmuştur. Geline nokta bu yapı Irak’taki etnik, dinî ve mezhebi ayrışmaları körüklerken, coğrafi olarak da fiilî bölünmeler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ABD’nin Irak’ı işgaliyle beraber ortaya çıkan yapının, çatışma dinamiğini beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Örneğin, Musul, Anbar, Selâhaddin gibi illerde Sünniler ana güç olurken, Basra, Meysan, Zikar, Babil, Nəcəf, Kerbela, Kadisiye, Musennâ ve Vasit’te Şiiler yönetici konumu tekil olarak ele almıştır. Öte yandan, Erbil, Süleymaniye ve Duhok’u içerisine alan IKBY de başlı başına bir güç haline gelmiştir. Irak’ta “ulusal birlik hükümetleri” olsa da yerel yönetimler üzerindeki ayrışma, merkezi yönetime de sirayet etmiştir. Bu açıdan yerel politika Irak’taki merkez siyaseti de doğrudan etkiler konuma gelmiştir. Özellikle Irak’ta Şiilerin hâkim olduğu merkezi hükümet ile Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı Musul, Selahaddin, Anbar gibi vilayetlerin yönetimleri arasındaki çekişmeler, zaman zaman Irak siyasetinin belirleyicisi olmuştur.

Bu nedenle Türkiye’nin yeni yapılanma sürecindeki Irak’ta etkinlik sağlayabilmesi için Sünni Araplar ile etkileşimi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bununla birlikte 2002’de iktidara gelen AK Parti’nin ılımlı muhafazakâr çizgisi ve dış politikada Müslüman ve Arap coğrafyasına yönelik ilgisi de Türkiye’yi bu dönemde bölgesel anlamda bir modele dönüştürmeye başlamış ve böylece Irak’taki Sünni Arap gruplar da Türkiye’ye yakınlık göstermiştir. Bu noktada Sünni Araplarla geliştirilen ilişkiler nedeniyle zaman zaman Türkiye “mezhepsel” bir politika izlediği yönündeki iddialarla eleştirilse de Türkiye’nin politik, stratejik, rasyonel ve pragmatik bir tercihle hareket ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'nin merkezi siyasete yönelişi

Şubat 2006'da Şiiler için kutsal sayılan Samarra'daki el-Askeri Türbesi'ne yönelik terör saldırısının ardından, Irak'ta yükselen mezhepsel gerginlik bir iç savaş niteliği almış ve Şii-Sünni çatışması ülkenin her noktasında kendini göstermiştir. Bu dönemde Türkiye belli bir grup üzerinden değil merkezi siyasete yönelmiş ve Irak hükümeti ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. 2008'de başbakanlık görevini yürüten Recep Tayyip Erdoğan kalabalık bir heyetle Irak'ı ziyaret etmiş ve söz konusu ziyarette 48 mutabakat muhtırası imzalanmıştır. 2009 yılında Türkiye Irak'taki en büyük diplomatik ataklarından birini gerçekleştirmiş, Musul, Erbil ve Basra'da başkonsolosluklar açılmıştır. Böylece Türkiye, Bağdat Büyükelçiliği'nin yanı sıra Irak'ın etnik, idari ve siyasi olarak 3 farklı merkezinde diplomatik misyon kurarak Irak'taki denge politikasını ortaya koyarken, en fazla diplomatik misyona sahip ülke konumuna gelmiştir. Hatta Musul'da diplomatik misyona sahip olan tek ülke Türkiye olmuştur. Ancak Irak'taki 2010 seçimleri ve 2011'de Suriye'de başlayan olaylar sonrasında Türkiye ve Irak'ın farklı pozisyonlar alması nedeniyle Irak merkezi hükümeti ile Türkiye arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır.

Nuri El-Maliki, 7 Mart 2010'da yapılan genel seçimlerden 9 ay sonra hükümeti kurmasının ardından Sünni Arapların gücünü bölmek amacıyla özellikle Musul'da bazı Sünni siyasi grupları yanına çekmeye çalışmıştır. 2009'da yapılan il meclisi seçimlerinde Hadba listesiyle ilk sırayı alan Nuceyfi grubunun Musul'da en etkili güç olması ve Irak genel siyaseti içerisinde de Maliki'ye karşı Kürtlerle iş birliği yaparak en sert muhalefeti göstermesi, Maliki'nin de Musul'da Nuceyfileri zayıflatma girişimlerini beraberinde getirmiştir. Bu arada, Bağdat hükümetinin Aralık 2012'de başlayan Sünni Arapların yoğun olarak yaşadığı illerde yapılan protesto gösterilerine sertlikle karşılık vermesi ve Sünni Arap siyasetçilere yönelik suçlamalar, Sünnilerin Başbakan Maliki'ye tepki duymasına yol açmıştır.

Yerel siyaset arayışı

Maliki'nin Sünnilere yönelik başlattığı baskılarla ülkedeki siyasi dengenin bozulması, Türkiye'nin bu duruma karşı çıkışı ve bir biçimde Irak siyasetinin içerisinde kalma arayışı, Türkiye'yi yerel siyaset üzerinden etki üretme çabasına sokmuştur. Türkiye özellikle Musul vilayet yönetimini elinde bulunduran Nuceyfi ailesi ile yakın bir ilişki geliştirmekle birlikte, IKBY yönetimi ile de olumlu bir diyalog süreci oluşturmuştur.

Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık El-Haşimi'ye yönelik gıyabında verilen idam kararı ve Eylül ayının ilk 10 günü bitmeden yaşanan şiddet eylemleri nedeniyle Eylül 2012, ülkenin yakın tarihine özel ve karanlık bir iz bırakmıştır. Haşimi'ye yönelik Şiilere karşı "ölüm mangaları" kurduğu ve terör eylemlerine yol açtığı iddiasıyla 19 Aralık 2011'de hakkında açılan soruşturma sonrası kurulan mahkeme, Haşimi hakkında gıyabında idam kararı vermiştir. Mahkeme başlamadan önce hakkında tutuklama kararı çıkmasıyla IKBY'de bir süre kaldıktan sonra Katar'a giden Haşimi, Nisan 2012'de Katar'dan Türkiye'ye geçmiştir. Türkiye de kendisine oturma izni verilerek konut ve koruma tahsis edilmiştir. 8 Mayıs 2012'de Haşimi için İnterpol tara-

findan “kırmızı bülten” çıkarılmış olsa da Türkiye, Haşimi’yi kendi istemediği sürece ülkesine teslim etmeyeceğini, Haşimi’nin dilediği kadar kalabileceğini açıklamıştır.

Maliki’nin başbakanlığı döneminde Sünniler üzerine uygulanan baskıcı politikalar, Sünnilerin siyasi sürecin dışında kalmış olması veya bunu tercih etmiş olmaları, Sünniler arası liderlik mücadelesinin ortaya çıkması ve bütüncül bir Sünni liderliği-nin ortaya çıkamamış olması, merkezi hükümetin Musul üzerine kurduğu baskıyla beraber oradaki yerel unsurların daha çok illegal veya siyaset dışı yöntemlere yönelmesi gibi sebepler, Sünnilerin Bağdat hükümetine inancını azaltmış ve alternatif arayışına itmiştir. Sünnilerin hâkim olduğu bölgelerdeki yerel yönetimler, Irak merkezi hükümetine karşı ciddi bir muhalefet içerisinde olurken, zaman zaman bu durum silahlı çatışmalara dönüşmüştür.

2012 sonunda Anbar, Musul ve Selahaddin’de başlayan gösteriler, Kerkük ve kısmen Diyala’ya kadar yayılmıştır. Sünni Araplar temelde; ülkedeki Sünni Araplara yönelik baskılara son verilmesi, yeni terör yasasının güvenlik güçlerine tanıdığı keyfi uygulama ayrıcalığının iptal edilmesi, Maliki hükümetinin izlediği mezhep öncelikli politikaların sonlandırılması, tutukluların serbest bırakılması ve Sünni bölgelerdeki yetersiz devlet hizmetlerinin artırılmasını talep etmiştir. Bu gösteriler esnasında Sünni Arapların federal bölge taleplerini de ısrarla vurgulamaları, Sünnilerin merkezi siyasetten yerel siyasete kayma eğilimini göstermiş, Türkiye de Sünni Arap politikası açısından bu sürece uyum sağlamıştır. Ancak burada Türkiye’nin Sünni Araplarla geliştirdiği ilişkilerin Sünni Arapların yükselttiği siyasi tansiyonu düşürmesi açısından önemli olmuştur. Zira Türkiye yerel ya da merkezi siyaset üzerinden çizdiği Irak dış politikasındaki temel ilkeler olan Irak’ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliği yönündeki tutumu devam ettirmiş ve böylece Sünni Arapların da sistem içerisinde kalmasında önemli rol oynamıştır.

İŞİD’in yükselişi ve dağılan dinamikler

Terör örgütü İŞİD’in ortaya çıkışı Sünni Arapların dengesini bozarken, Irak’taki pozisyonuna da zarar vermiştir. İŞİD 2014’ten önce kısmi hâkimiyet sağladığı Sünni Arapların yaşadığı bölgelerde, Haziran 2014’ten itibaren hâkim güç konumuna gelmiş ve bu hakimiyet neredeyse 2017 yılının sonuna kadar sürmüştür. Bu dönemde Türkiye Sünni Araplarla ilişkisini korumakla birlikte, İŞİD’e karşı açık bir pozisyon almış ve Irak merkezi hükümetinin İŞİD’le mücadelesine destek vermiştir. Türkiye, ABD öncülüğünde kurulan İŞİD’le Mücadele Uluslararası Koalisyonu’nun bir parçası olurken, dönemin Musul Valisi Etil Nuceyfi’nin kurduğu askeri bir kamp olan ve Ninova Muhafızları olarak anılan gücün eğitimi için Başika bölgesine askeri güç göndermiştir. Bu kamp Kasım 2015 itibarıyla dönemin Irak Savunma Bakanı Halid el-Ubeydi tarafından ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretle kampın Türkiye ve Irak’ın uzlaşısı üzerine kurulduğu teyit edilmiş olsa bile daha sonraki dönemlerde Irak hükümeti Türk askerlerinin kampta izinsiz bulunduğunu iddia etmiştir. Buna rağmen Türkiye’nin de bir Irak üssü olarak kabul ettiği Başika’daki Türk askeri varlığı terörle mücadele ve yerel unsurlara eğitim vermek amacıyla devam etmiştir.

İŞİD sonrası süreçte Sünniler arasında yeni siyasal yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Bu noktada özellikle 2018 seçimlerinde Sünniler arasında yeni bir Sünni bloğu oluşumu beklenirken bu gerçekleşmemiş, aşiretler, İslamcılar ve laik Sünnilerin oluşturduğu üç farklı akım ortaya çıkmıştır. Bu gruplar seçim dönemi ve sonrasında bir Sünni bloğu oluşturamazken, seçim sonrasında Şiilerin öncülük ettiği iki farklı bloğa dağıldıkları görülmüştür. Ayrıca, Musul merkezli yürütülen Sünni Arap siyasetindeki güç odağının daha çok Bağdat ve Anbar'a kaydığı görülmüş, Irak siyasetinde etki üreten Usame Nuceyfi, Salih Mutlak, Rafi İsaevi, Tarık Haşimi gibi ön plana çıkan Sünni siyasetçilerin yerine Muhammed Halbusi, Cemal Kerbuli, Hamis Hancar, Ahmet Cuburi gibi Anbar ve Bağdat kökenli siyasetçilerin yükseldiği görülmektedir. Bu değişimin Sünni kamuoyunun eski siyaset ve siyasetçilere duyulan güven eksikliğinden kaynaklandığı, eski Sünni siyasetçilerin devlet ve halk nezdinde meşruiyet kaybetmesinin de etkili olduğu düşünülmektedir.

Türkiye de bu dönüşüme ayak uydurmuş ve yeni dönem Sünni siyaseti ile entegre olmaya çalışmıştır. Buna rağmen Türkiye, Sünni Arap siyasetinde açık bir pozisyon almazken, etkileşimi devam ettirmiştir. Özellikle 2018'den sonra Sünni siyasetinde ana aktörler haline gelen Hamis Hancar ve Muhammed Halbusi ile de diyalog sağlamış, hatta birlikte hareket etmeleri için teşvik etmiş ve destek sağlamıştır. Irak'ta Ekim 2021'de yapılan parlamento seçimlerine iki farklı siyasi oluşumla giren Hancar ve Halbusi, seçimlerin ardından "Egemenlik Koalisyonu" adı altında birleşmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da Şubat 2022'de her iki liderle İstanbul'da bir araya gelmiş ve bu görüşme Türkiye'nin Irak iç politikası ve Sünni siyasetine dair bir mesajı olmuştur. Egemenlik Koalisyonu, seçimlerin galibi olan Mukteda es-Sadr ve KDP ile hükümet kurma çalışmalarına başladıysa da bir sonuç alınamamıştır.

Hükümet kurmayı başaramayan Mukteda es-Sadr'ın siyasetten çekilmesiyle birlikte Sadr dışındaki Şii grupların bir araya gelerek oluşturduğu Şii Koordinasyon Çerçevesi hükümet kurma çalışmalarına öncülük etmiştir. Bu süreçte Sünniler de yeni süreçte yer almaya çalışmış, Türkiye de Sünnilerin sürecine destek vermiştir. Nitekim Şii Koordinasyon Çerçevesi öncülüğünde Devleti Yönetme İttifakı kurulmuş ve Egemenlik Koalisyonunda bu oluşum içerisinde yer almıştır. Türkiye'nin de bu sürece destek vermesi ve Sünnileri Irak siyasetinin içerisinde tutma çabası Irak'ta da olumlu karşılık bulmuş, ve Muhammed Şiya es-Sudani liderliğinde kurulan hükümet ile güçlü ilişkiler oluşturmuştur. Bu noktada Sünni Araplarla etkileşim devam etse bile Türkiye'nin bunun bir rahatsızlık unsuru olarak ön plana çıkmasını istemediğini söylemek mümkündür. Buna rağmen 22 Nisan 2024 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Irak ziyaretinde tüm Sünni grupları bir araya getirdiği bir toplantı yapması ve bu görüntünün kamuoyunda yer alması, Türkiye'nin Sünni Araplar arasında "birlik" istediği görüntüsünü vermiştir. Bu noktada Türkiye'nin Irak siyaseti açısından Sünnileri radikalleştirmeden meşrulaştırma ve devlet sistematiğine entegrasyonunu desteklediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte Arap ülkelerinin kendilerine bir fayda sağlamayacağını düşünen Sünni Arapların bir kısmı da Türkiye'yi tercih etmekte ve Türkiye üzerinden etkili olmaya çalışmaktadır. Bu grup tarafından Türkiye, Batı dünyasına açılan kapı olarak görülmekte ve ABD ile Avrupa ülkelerine ulaşılması konusunda Türkiye'nin Batı ile oturmuş olan ilişkileri avantaj olarak düşünülmektedir.

Ancak burada Türkiye açısından bazı meydan okumalar da bulunmaktadır. Öncelikle Sünni Arap iç siyasetinden kaynaklanan bazı zorluklar olduğu görülmektedir. IŞİD sonrası süreçte Sünni Arapların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde demografik, sosyolojik ve politik yapının farklılaşması, Şii milis güçlerin Sünni Arapların yaşadığı bölgelerde etkinlik kurması ile güvenlik denkleminin değişmesi ile birlikte Sünni Arap siyasetinin Irak'ta zayıfladığı görülmektedir. Bu anlamıyla Sünni siyaseti yeni bir farklılaşmaya gidebilir. Sünnilerin kendi varlığını korumak için daha önce Musul, Anbar gibi vilayetlerde talep ettikleri üzere yeni federal bölgeler kurulması için çalışmaları söz konusu olabilir. Bu durum Irak siyasetindeki ayrışmaları arttırabileceği gibi Türkiye'nin Irak politikasındaki öncelikleri ile örtüşmeyeceğinden, bu taleplerin Türkiye ve Sünni Araplar arasındaki ilişkilerde yeni kırılmalara yol açabileceğini öngörmek mümkündür.

Sünni Araplar arasındaki bölgeciliğin yaygın olması nedeniyle Sünnilerin yaşadığı Musul, Anbar, Diyala, Selahaddin ve hatta Bağdat gibi vilayetlerdeki nüfus ve etkin güçler arasındaki iş birliğinin zayıf olması ve daha da önemlisi aktörler arası bir rekabet yaşanması, Irak'taki Sünni siyaseti açısından tek bir güç, lider ya da bölgenin ana aktör olarak ortaya çıkmasına engel olmakta, Sünni grupların bir araya gelmesinin önüne geçmektedir. Öte yandan, Sünni Arapların bir kısmı halen Ürdün, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar gibi bölgenin güçlü Sünni devletleriyle farklı biçimlerde ilişkiler kurmakta, her devlet belli bir grup üzerinde etki oluşturmaya çalışmaktadır. Hatta İran'ın da bazı Sünni gruplarla iletişim ve iş birliği halinde olduğu bilinmektedir. Bu durum bütüncül bir Sünni Arap politikasının üretilmesinin önüne geçmekte ve Sünni Arapların konsolidasyonuna engel olmaktadır. Türkiye'nin de söz konusu ülkelerle ilişkilerinin stabil bir düzen seyretnemesi, bu ülkelerle Irak'taki Sünni Arap siyaseti konusunda sürdürülebilir bir politika izlenmesini sekteye uğratmaktadır.

Ancak son dönemde Türkiye ve Irak arasındaki geliştirilen yakın ilişkiler ve daha da önemlisi Kalkınma Yolu Projesi kapsamındaki gelişmeler, iki ülke ilişkilerine olumlu etki yapmakla birlikte Sünni Arapların Irak'taki pozisyonunu da güçlendirebilecek niteliktedir. Kalkınma Yolu Projesi'nin Selahaddin, Musul gibi Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden de geçecek olması, Sünnilerin yaşadığı bölgelerde kalkınmaya yol açabileceği gibi, Sünnilerin Irak siyaseti ile daha fazla entegre olmasına imkan sağlayabilir. Ayrıca Kalkınma Yolu Projesi'ne Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Irak'taki Sünni siyasetinde Türkiye'nin rakibi olarak ortaya çıkabilecek ülkelerin de destek veriyor olması, Sünni siyasetinin güçlü yönlendirici ülkelerinden biri olan Suudi Arabistan gibi ülkelerin de projeye karşı ilgi duyması, ortak ve bütüncül bir Sünni politikasının üretilmesine imkân ve destek sağlayabilir. Diğer taraftan Türkiye'nin Irak politikasının öncelikleri arasında yer alan Türkmenlerin yaşadığı Kerkük, Musul, Selahaddin, Diyala gibi vilayetlerin aynı zamanda da yoğun bir Sünni Arap nüfusu barındırması, Türkiye'nin Sünni Araplarla diyalog ve etkileşimi her türlü kırılma ve zorluğa rağmen devam ettirmesini beraberinde getirmektedir.

BÖLÜM 3

Ziryan Rojhelati

Türkiye–Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Döngüsel Sorunlar ve Başlangıçlar

Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Döngüsel Sorunlar ve Başlangıçlar

Ziryan Rojhelati *

Türkiye ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) arasındaki ilişkiler dönemsel şartlar, Kürt iç siyasetindeki gelişmeler, Türkiye-İrak ilişkilerinin genel seyri, bölgesel ve hatta küresel politikaların etkisiyle dalgalı bir seyir izlemiştir. Bugün itibarıyla Ankara ile Erbil arasındaki güçlü ilişkilerin sürdüğünü söylemek mümkün olmakla birlikte ilişkilerin en kritik aşamalardan birinden geçtiği de ifade edilmelidir. Türkiye yetkililerin de aralarında olduğu bazı dünya liderleri üçüncü dünya savaşı ihtimalinden bahsederken, Ankara ile Erbil arasındaki ilişkiler hala Birinci Dünya Savaşı sonrası siyasi denkleminin izlerini taşımaktadır. Türkiye'nin, Bağdat ve Erbil ile ilişkilerinde denge arayışında olduğu görülmektedir. Ancak Irak'taki Şii siyasetinin iç dinamikleri ve bölgesel dengelerin, söz konusu ilişkiyi uzun vadede nasıl etkileyeceği bilinmezliğini korumaktadır. IKBY, Türkiye-İrak ilişkilerinin gelişmesini istemekle beraber, merkezi hükümet ve Ankara arasındaki yakınlaşmaların uzun vadede Türkiye'nin dış politikasında köklü bir değişikliğe dönüşmesinden endişe etmektedir. Türkiye'nin halihazırda değişim gösteren bölgesel politikaları, özellikle Mart 2024 seçimlerinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) yükselişi ve dış politikadaki olası etkisiyle daha da derinleşebilir. Bu durumda Ortadoğu'da devlet dışı aktörlerle yaşanan iş birlikleri yerine, geleneksel devlet-devlet ilişkileri güçlendirebilir.

* Ziryan Rojhelati, Ortadoğu'da Kürt siyaseti konusunda uzmanlaşmış bir analist ve Rudaw Araştırma Merkezi'nin Direktörüdür. Kürt sorunlarıyla ilgili 14 farklı kitabı Kürtçeye çevirmiştir. Ayrıca, çeşitli medya kuruluşlarında gazeteci ve analist olarak görev yapmıştır.

Türkiye'nin Güvenlik ve Ekonomik Öncelikleri

Türkiye, İKBY'deki siyaset, güvenlik ve ekonomi süreçlerini Irak'la ilişkilerinin parçası olarak değerlendiriyor. Bu anlamıyla Türkiye'nin Irak'a dönük yürüttüğü siyasetin temelinde güvenlik ve ekonomi ile ilgili meseleler ilk sırada yer alıyor. Küresel bir savaşın ortaya çıkabileceğine dair söylemlerin yanı sıra, ABD'nin Irak'tan çekilme olasılığı ve İran ile İsrail arasındaki gerginlikler, Türkiye'nin güvenlik endişelerini de arttırıcı bir faktöre dönüşmüştür. Türkiye bir yandan uzun yıllardır PKK'ya destek veren İran'la ilişkilerini sürdürmeye diğer yandan da Suriye ve Irak'la ilişkilerini onarmaya çalışıyor. Aynı zamanda yeni dönemde küresel güçlerle de dengeli bir ilişki yürütmeye çalışıyor.

Silahlı Çatışmalarda Türkiye'ye Yıllık Destek (1975-2017)		
Aktör	Destekçi	Destek sayısı
Türkiye	İran	11
Türkiye	Irak	22
Türkiye	İsrail	11
Türkiye	ABD	35
Türkiye	KDP	5
Türkiye	PUK	1

Kaynak: UCDP Dış Destek Veri Seti <https://ucdp.uu.se/downloads/ged/ged241.pdf>

Bu durum Irak tarafında da aynı şekilde karşılık buluyor. Nitekim Türkiye, Irak hükümetinin Mart 2024'te PKK'yı yasaklı örgüt ilan etme kararını memnuniyetle karşıladı. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Nisan 2024'teki Irak ziyareti sırasında taraflar arasında 26 anlaşma ve mutabakat zaptı imzalandı. Anlaşmaların genel içeriğine bakıldığında yine ekonomi ve güvenliğin temeli oluşturduğu görülüyor. Ancak gerçekte Irak'ın, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını giderme konusunda hareket kapasitesinin siyasi ve askerî açıdan zayıf olduğu biliniyor. PKK ile mücadelede dış destek, Türkiye'nin terör sorununu çözme becerisinde etkili bir faktör olmadı. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere silahlı çatışmalarda dış desteğe ilişkin verilere göre, yalnızca Irak değil diğer aktörler de Türkiye'ye PKK ile mücadelede yardımcı oldular. Irak, PKK'ya karşı Türkiye'ye en az 22 kez destek verdi fakat Irak'ın askerî ya da siyasi olarak daha güçlü olduğu dönemlerde bile Türkiye'ye yaptığı yardımlarda ne PKK sorununu tam olarak çözmek amacı vardı ne de bu iş birliği bu denli etkili olabildi.¹ Mevcut siyasi durumda ise, uzun vadeli siyasi çıkarlardan ötürü ve birden çok aktörün söze sahip olduğu bir Irak'ta PKK'ya karşı etkin önlemler geliştirmesi mümkün görünmüyor.

Türkiye'nin PKK meselesini Irak veya İran yanlısı milis gruplarının egemen olduğu Haşdi Şabi ile iş birliği içinde çözebileceğine dair görüşler, bu grupların Türkiye algısı nedeniyle pek sonuç vermeyebilir. Irak'ın Türkiye'den en önemli askeri taleplerinden biri ülkenin kuzeyinde konuşlandırılan güçlerinin geri çekilmesidir, ki bunun yakın zamanda gerçekleşmesi pek olası görünmüyor. Türkiye'nin son yıllardaki askeri operasyonları, ülkesindeki çatışmanın coğrafyasını değiştirdi. 2020-2023 yılları ara-

¹ Meier, Vanessa, Niklas Karlén, Therése Pettersson & Mihai Croicu (2022). External Support in Armed Conflicts. Introducing the UCDP External Support Dataset (ESD), 1975-2017. Journal of Peace Research. Online First. <https://ucdp.uu.se/downloads/>, (Accessed 4 July 2024)

sında PKK ile Türk ordusu arasındaki silahlı çatışmalar da dahil olmak üzere 920 organize silahlı şiddet olayı yaşandı.² Bu olayların 642'si Irak Kürdistan Bölgesi ve Irak'ta, 143'ü ise Türkiye'nin sınır bölgelerinde meydana geldi. 2024 yılı Mayıs ayına kadar yaşanan 7 büyük çatışmanın 6'sı Irak Kürdistan Bölgesi'nde, yalnızca 1'i Türkiye'de gerçekleşti.³ Bu da Türkiye'nin PKK ile mücadelesini askerî açıdan coğrafyasından uzaklaştırdığını gösteriyor. Dolayısıyla Türkiye'nin güçlerini Irak'tan çekmesi talebine kolaylıkla evet demesi pek mümkün görünmüyor. Ayrıca İran-İsrail çatışması ve ABD'nin Irak ve Suriye'den çekilme ihtimali de Türk birliğin bölgede kalması için daha fazla fırsat sağlayabilir.

Bazı Iraklı yetkililer, artan ekonomik çıkarlar nedeniyle Türkiye'nin Bağdat'a yönelik su politikasının değişmesini, askerlerin Irak'tan çekilmesini ve Ankara-Erbil ilişkilerinde daha fazla değişiklik yapılmasını istiyor. Irak'ın beklentisi Türkiye'nin, IKBY ile ilişkilerini azaltarak, doğrudan kendisini muhatap almasıdır. Bu bağlamda son dönemde umutların Kalkınma Yolu Projesine bağlandığı görülüyor. Söz konusu proje idealde uygulanabilir olarak düşünülse de kâğıt üzerinde görüldüğü kadar kolay hayata geçirilemeyebilir. Irak'ta onlarca etnik ve dini sorun devam ederken, terör konusu hala gündemdeyken ve bölgede istikrarsız bir siyasi ortam varken, 1200 kilometrelik yolun güvenliğini sağlamak Türkiye, Irak Kürdistan Bölgesi ve Irak açısından ağır bir yük olacaktır. Bunun en basit örneği, Gazze Şeridi'nde 7 Ekim'de başlayan saldırıların dünyanın en istikrarlı ve güçlü ülkeleri tarafından desteklenen muhtemel Baharat Yolu Projesinin güvenliğine etkisidir. Ayrıca, uygulanma aşaması uzun dönemli olan projenin Türkiye'nin acil ekonomik ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde karşılaması mümkün görünmüyor. Buna rağmen Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerinin en güçlü zamanlarının aynı zamanda Irak ile ticaretin en çok yapıldığı dönemler olması dikkatte değerdir.⁴ Mesela, 2007'den sonra Türkiye'nin İran Kürdistan bölgesel yönetimi ile ilişkileri aşamalı olarak geliştirdiği dönemde ekonomik ilişkiler de kademeli olarak gelişmiş ve ilişkilerin çok geliştiği 2013-2014 yıllarında Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat 2003-2021 arasındaki dönemde en yüksek düzeye çıkmıştır. Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesi'nin Kalkınma Yolu Projesi'ne katılmasına itiraz etmeyen ülkeler arasında yer almasının nedenlerinden birisi de bu olabilir.

² UCDP Georeferenced Event Dataset Codebook Version 24.1, Uppsala Conflict Data Program, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University. <https://ucdp.uu.se/downloads/ged/ged241.pdf>

³ A.g.e.

⁴ World Integrated Trade Solution <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2001/TradeFlow/EXPIMP/Partner/IRQ/Product/all-groups>

Türkiye'nin Irak'la İhracat ve İthalat Rakamları		
Yıl	İhracat (US\$ milyar)	İthalat (US\$ milyar)
2021	11,1	1,6
2020	9,1	8,2
2019	10,	2,6
2018	9,4	1,6
2017	10,1	1,6
2016	8,4	0,894
2015	9,9	0,328
2014	13,1	0,283
2013	12,9	0,160
2012	10,8	0,149
2011	8,3	0,867
2010	6	0,153
2009	5,1	0,120
2008	3,9	0,133
2007	2,8	0,118
2006	2,5	0,121
2005	2,7	0,066
2004	1,8	0,145
2003	8,2	0,041
Kaynak: World Integrated Trade Solution		

Ankara-Erbil İlişkilerinde Çelişkiler

Ankara-Erbil ilişkilerini etkileyen faktörlerin başında hem güvenlik hem de ekonomik konular gelse de bu ilişkinin niteliği sadece stratejik ve ekonomik değil, aynı zamanda güçlü bir psikolojik boyuta da sahiptir. Aslında Ortadoğu'daki Kürt-Türk ilişkilerinin tarihinde rekabet ve savaş kadar yoğun bir müttefiklik bağı da bulunuyor. Türkiye egemen bir devlet, IKBY ise federal bir bölge olduğundan eşit bir ilişki kuramazlar, dolayısıyla Türk dış politikasının bu ilişkiler üzerindeki etkisi daha belirgindir. Bu bağlamda, liderlik tarzı ve bürokratik siyaset teorileri diğer siyasi ve ekonomik görüşlerin yanında bu ilişkilerin doğasını anlamaya yardımcı olabilir.

Yirmi yılı aşkın süredir ülkesinin iç ve dış politikasına yön veren Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye-IBKY ilişkilerinin gelişiminde kilit isimlerden biri oldu. 2011 ve 2024'te Erbil'i ziyaret eden Erdoğan'ın bireysel rolünün ilişkilerin gelişimindeki etkisi, bürokratların görüşlerinden daha belirleyiciydi.⁵ 2016'daki darbe girişimi, Erdoğan'ın ülke içindeki imajını nispi olarak zayıflattı. 2015 yılının Haziran seçimlerinde partisi büyük bir düşüş yaşamıştı. Türkiye'de 2016 darbe girişimi sonrasında bazı devlet bürokratları görevden alındı ve yenileri iş başına geldi.

⁵ Şaban Kardaş (2018): Transformation of Turkey's Regional Policies: The Case of The KRG Referendum Debacle, The International Spectator, DOI: 10.1080/ 03932729.2018.1528004

Ayrıca AKP-MHP işbirliğinde Cumhuriyet İttifakı kuruldu ve bunun sonucunda Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesi'ne yönelik dış politikası bir kez daha Türk devletinin geleneksel politikası çizgisine döndü. Hatta Kürdistan Bölgesi kelimesinin kullanılması diplomatlar tarafından gayri resmi olarak yasaklandı. İlk olarak 1150 yılında Selçuklu Sultanı Sencer, Kürtlerin yerleştiği ve daha önce Arap kaynaklarında Zozan ve Cibali Akra dağlık alanlarında Kürdistan adında bir bölge kurmaya karar verdi.⁶ Ancak Türkiye'nin 874 yıl sonra, Irak anayasasında resmi olarak tanınan Irak Kürdistan Bölgesi adını kullanmaktan dahi kaçınması, siyaset veya güvenlik meselesinden ziyade psikolojik arka plandan kaynaklandığını gösteriyor. Zira Irak Kürdistan Bölgesi adının Türkiye'yi bölme ve ulusal güvenliğine tehdit oluşturma endişelerini pekiştiren bir isimlendirme olarak görülmesi daha çok siyasi psikolojiyle ilgili. Bu bariyerlerin aşılması taraflar açısından güven inşasını hızlandıracaktır. Özellikle de Irak Kürdistan Bölgesinin, Türkiye ile siyasi ve ticari ilişkilerini sürekli biçimde güçlendirme arayışı ve Ankara'nın güvenlik konusundaki beklentilerine katkı sunması bu inşaa sürecine ivme katabilir.

Türkiye'nin 2021'den sonra Irak Kürdistan Bölgesi'ne yönelik politikası yeniden değişti. İKBY'nin bağımsızlık referandumu ardından Irak ordusunun 16 Ekim 2017'den sonra Kerkük'e dönmelerinin ardından Ceyhan Limanı üzerinden Kerkük petrol ihracatı durdurulmuştu. 2020 ve 2021 yıllarında İran yanlısı silahlı grupların Başika'daki Türk askeri üssüne defalarca saldırıları olmuş, dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da Türk şirketlerinin Irak'ta karşılaştığı engellerden bahsetmişti. Ayrıca Irak'ta 2021'de yapılan parlamento seçimlerinin galibi olan Mukteda es-Sadr'ın siyasetten çekilmesi İran yanlısı grupların hükümet kurmalarına yol açmış ve bu da Türkiye'nin tekrar İKBY'ye önem atfetmesine neden olmuştu. Türkiye'nin politikasındaki bu değişiklik, Batı ve Körfez ülkeleriyle ilişkilerin normalleştirildiği döneme denk geldi.

Azerbaycan-Ermenistan arasında İkinci Dağlık Karabağ savaşında (2020) İran'dan farklı olarak, Türkiye Azerbaycan'ı destekledi ve giderek İran'dan farklılaştı. Her ne kadar Türkiye mevcut durumda Irak hükümeti ile iyi geçinmeye çalışsa da 2025 yılında yapılması beklenen seçim iki ülke arasındaki dengeleri değiştirebilir. Zira Sadr'ın yeniden siyasete dönmesi durumunda Irak Şii siyasetinin iki ülke ilişkilerine ne derecede etki edeceği konusunda belirsizlik devam ediyor. Üstelik Ortadoğu'daki jeopolitik çekişmeler bu ilişkileri de etkiliyor. Bu nedenle Ankara Erbil ile dengeli ilişkisini de sürdürmeye çalışıyor. Batılı müttefikleri ve Türkiye'nin son yıllarda İKBY'ye gösterdiği ilginin gerilemesinin de Erbil'i Bağdat ve Tahran'la yakınlaşmaya ittiği gözüküyor. İran Dini Lideri Ali Hamaney'in 2024 Haziran ayında İKBY Başkanı Neçirvan Barzani'yi ağırlaması ve KDP lideri Mesut Barzani'nin altı yılın ardından Temmuz ayında Bağdat'a yaptığı ziyaret, Türkiye gibi Erbil'in de denge politikasının bir göstergesi olabilir.

⁶ Bozarlan, H., Gunes, C. and Yadirgi, V. (2023). The Kurds and the Kurdish Question in the Middle East. In The Cambridge History of the Kurds (pp. 1-22). Cambridge University Press.

Sonuç

Genel olarak Türkiye-IKBY ilişkilerindeki iniş ve çıkışlar, çok boyutluluktan dolayı tek sebeple açıklanamaz. Jeopolitik dengelerin yanı sıra siyasi ve ekonomik konular kadar ilişkilerin psikolojik yönü de göz ardı edilemez. Kendi ülkeleri dışındaki Kürt hareketleriyle en fazla temas kuran İran ve Suriye gibi ülkelerin aksine, Türkiye'nin eskiden beri bu konuda isteksiz olmasının nedeni de bu olmuş olabilir.

Türkiye'nin eski Cumhurbaşkanı'ndan Turgut Özal, Irak Kürtleriyle ilişki kurulmasının sebebini Türkiye'de yaşayan Kürtlerle aynı ırktan olmalarını gerekçe göstermişti. Yıllar sonra, 2013 yılında Diyarbakır'da yaptığı bir mitingde "Kürdistan" ifadesini kullanan Erdoğan'ın "yüz yıl önce bu sınırları çizdiler ama medeniyetimiz ve geleceğimiz için sınır çizemeyecekler" sözleriyle attığı adım sadece siyasi boyutuyla değil aynı zamanda iki bölge halkının uzun yıllara dayanan sorunlu ilişkilerinde kör düğümün çözümü için umut yaratmıştı.⁷ 2024 Nisan ayında Erdoğan'ın Erbil'de karşılanması ve Erbil Kalesi'ne Türk bayrağının asılması, Türkiye'nin bağımsızlık referandumuna verdiği tepki ve Irak'ın petrol ihracatını durdurma talebine uyması ardından Ankara ile Erbil ilişkilerindeki kırılganlıkların tamiri açısından önemli ve sembolik bir adım oldu. Erdoğan'ın karizmatik liderliği, Türkler ile Kürtler arasında doğru bir ilişki kurulması konusunda halkı ikna edebilecek yeteneğe haiz görünüyor. Ancak AK Parti'nin artık birinci parti olmaması (en azından son yerel seçim sonuçlarının gösterdiği üzere) ve Batı ile ilişkilerinin de eski dinamiklerine sahip olmamasının Erbil ile ilişkilere yansımaları kaçınılmaz görünüyor. Öte yandan, Türkiye'deki ekonomik göstergelerin kötü durumu ve IKBY'deki iç siyasi gelişmelerin iç açıcı olmaması, Erbil üzerindeki ekonomik, siyasi ve güvenlik baskısı, IKBY'nin denge politikasına yönelmesini beraberinde getiriyor. Bütün bunların ötesinde bölgedeki jeopolitik çatışmalar da bu ilişkiyi etkiliyor. Ancak ne olursa olsun, ortak coğrafya ve tarihin yanı sıra siyasi çıkarların gereği olarak, Türk-Kürt ilişkisinin doğru bir raya oturması tüm bölgenin barış ve istikrarına fayda sağlayabilir.

Irak Kürdistan Bölgesi, Türk siyasetçilerin gözünde bazen "dost", "kardeş ve müttefik", bazen muhalif ve "aşiret topluluğu" olarak tasvir ediliyor.⁸ Diğer taraftan Türkiye, Kürtler için bazen bir fırsat bazen de bir tehdit olarak görülüyor. Ama Türkiye'nin bölgedeki en önemli ülkelerden biri olduğu görmezden gelinemeyeceği gibi, Kürtler de etnik olarak bir devlete sahip olmamalarına rağmen inkâr edilemeyecek Ortadoğu'daki dört büyük millettendir. Görünen o ki, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm Ortadoğu'daki Kürt nüfusu 4 milyon civarındayken, şimdi on milyonları aşması nedeniyle göz ardı edilemezler.⁹ Dolayısıyla, bölgedeki devlet ve siyaset sorunlarını Batılı ulus-devlet dış politika bakış açısı yerine "yerli" bir bakış açısıyla ele almak daha etkili olabilir. Üstelik, Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi arasındaki ilişkiler politik hesaplardan daha fazlasını kapsamaktadır. Sağlıklı ve sürdürülebilir ilişkilerin geliştirilmesi için bu ilişkilerin sadece lider inisiyatifine ve bürokratik politikaya bırakılmaması, medyanın ve kamuoyunun da bu konuda etkili olması gerekmektedir.

⁷ "Diyarbakır'da Barzani Erdoğan mitingi" (2013). Sözcü. <https://www.sozcu.com.tr/diyarbakirda-barzani-erdogan-mitingi-wp408071>

⁸ Özlem, Kayhan, Pusane., Asli, Ilgit. (2022). Ontological Insecurity, Anxiety, and Hubris: An Affective Account of Turkey-KRG Relations. Uluslararası İlişkiler Dergisi, doi: 10.33458/uidergisi.1085441

⁹ Van Bruinessen, M., (1992). Agha, Shaikh and State: Social and Political Structures of Kurdistan. P. 14 Zed books.

BÖLÜM 4

Sarab Sabah Kamal
Bayatı

Türkiye'nin Irak Türkmenlerine Yönelik Politikası

Türkiye'nin Irak Türkmenlerine Yönelik Politikası

*Sarab Sabah Kamal Bayatı **

Türkiye'nin Irak Türkmenlerine yönelik politikaları, tarihsel ve stratejik bağları nedeniyle her zaman büyük önem taşımıştır. Irak Türkmenleri, Orta Asya'dan Anadolu'ya ve ardından da Mezopotamya'ya uzanan tarihsel bir yolculuğun temsilcileri olarak, bölgedeki Türk varlığının en önemli unsurlarındandır. Türkiye, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğundan itibaren bu topraklarda varlık gösteren Türkmenler ile bağlarını muhafaza etmeyi sürdürmektedir. Irak Türkmenlerinin yoğunluklu olarak yaşadıkları Kerkük ve Musul gibi bölgeler, Türk dış politikası açısından zengin petrol rezervlerine sahip olmak yanında bölgesel strateji ve güvenlik açısından da önemli bir yer tutmaktadır.

Günümüzde Türkmenler Irak'ın etnik ve mezhepsel düzeni içinde önemli bir denge unsuru olarak görülmektedir. Türkiye, Türkmenlerin haklarının korunması ve siyasi süreçlere etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması yoluyla Irak'ta istikrarın ve barışın tesis edilmesine katkıda bulunmayı hedeflediğini savunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Türkmenlere yönelik politikaları, diplomatik, ekonomik, güvenlik ve kültürel alanlarda çeşitlenerek derinleşmektedir. Irak Türkmenlerinin tarihsel kökenleri ve siyasal varlıklarına değinen bu çalışma, Türkiye'nin Türkmen politikalarının geçmişten günümüze nasıl şekillendiğini ve gelecekte nasıl bir yön alabileceğini incelemektedir. Ayrıca, güncel durumu tespit ederek geleceğe yönelik politika önerileri sunacak çalışma, Türkiye'nin Türkmen politikalarının tarihsel bağları ve gelecekteki olası gelişmeleri geniş bir perspektifle sunmayı hedeflemektedir.

* Irak'ın Kerkük şehrinde doğdu. Liseye kadar eğitimi Kerkük'te tamamladıktan sonra, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans eğitimi tamamladı. Ardından, Sakarya Üniversitesinde "2003-2020 Yılları Arasında Kerkük'teki Demografik Değişimin Türkmen Halkının sosyo-psikolojisine Etkisi" başlıklı tezi ile yüksek lisansını bitirdi. Aynı dönemde, ORSAM'da bursiyer olarak çalışmalarına devam etti. Şu anda İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir.

Osmanlı'dan Günümüze Irak Türkmenleri

Türkmenler, Türk kabilelerinin bir kolu olarak kabul edilir ve Irak'taki varlıkları 7. yüzyıla, Emevi Halifeliği dönemine kadar uzanmaktadır. Bu varlık, Abbasi-ler döneminde de devam etmiştir.¹ Türkmenlerin Irak'taki yoğunluklu yerleşiminin Selçuklu yönetimi döneminde başladığı ve Osmanlılar döneminde devam ettiği kabul edilmektedir.² Türkmenlerin nüfusu en tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Batı kaynakları, Irak hükümetine dayanan verileri kullanarak Türkmen nüfusunu genellikle Irak'ın toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 2'si olarak tahmin etmektedir. Buna karşılık, Türkmen kaynakları ise Türkmenlerin Irak nüfusunun en az yüzde 10'unu oluşturduğunu iddia etmektedir.³ Irak'ın demografisine dair güvenilir kaynaklardan biri olarak kabul edilen ve Türkmenlerin kendilerini Türkmen olarak kaydettirebildikleri 1957 yılında yapılan son nüfus sayımı olmuştur. Bu durum günümüzdeki Türkmen nüfusu hakkında kesin ve güncel veri elde etmeyi imkânsız hale getirmektedir.⁴ Kesin bir rakam belirlenemese de Türkmenlerin Araplar ve Kürtlerin ardından Irak'ın üçüncü büyük etnik gruptur.

Türkmenler, Irak'ın kuzeydoğusunda yer alan Kerkük, Musul, Süleymaniye, Erbil, Diyala, Salahaddin, Telafer, Altunköprü ve ayrıca Bağdat gibi bölgelerde ve şehirlerde yaşamaktadır. Bu bölgeler Türkmeneli olarak adlandırılmakta olup Kürt ve Arap toprakları arasında yer almaktadır. Bu coğrafi gerçeklik, Türkmenlerin siyasi kaderini Kürtlerle yakından ilişkilendirmekte ve bu durum, Türkmenlerin Türk dış politikasının öncelikleri arasında yer almasının ana nedenlerinden birine taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Irak Türkmenleri yeni bir ülkenin sınırları içinde kalmıştır. Türkiye ile Irak arasındaki sınırları belirleyen Ankara Antlaşması'nda (1926) Türkiye'ye Türkmenler üzerinde koruyucu rol veren bir madde yer almamaktadır.⁵ Ancak Irak'taki Türkmen elitleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olarak Türkiye ile ilişkilerini tarihi ve etnik bağlara dayandırarak sürdürmeye çalışmaktadır. Bu durum ise Irak devletinin Türkmenlere şüpheyle bakmasını beraberinde getirmektedir.⁶

Türkmenler, 1920'lerde İngiliz mandası döneminden başlayarak Araplaştırma politikalarının hedefi olmuş ve 1970'lerde bu durum yoğunlaşmıştır. 1968'de Baas rejimiyle hızlanan bu kampanya, zorla etnik kimlik değiştirme, askere alma ve sürgünleri içermiştir. 1970'te tanınan kültürel haklar uygulanmamış, Türkmen bölgelerine Araplar yerleştirilmiş ve Türkçe konuşmak yasaklanmıştır.⁷ Saddam'ın düşüşünden sonra Kürtlerin Kerkük'ü tarihi başkentleri olarak görüp demografik

1 Doğan, S. (2018). "Irak Türkmenleri." 68: 1-28.

2 Oğuzlu, T. H. (2004). "Endangered community: the Turkoman identity in Iraq." *Journal of Muslim Minority Affairs* 24(2): 309-325.

3 Demirci, F. (1991). *Irak Türklerinin Dünü Bugünü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi

4 Sirkeci, I. (2011). "Turkmen in Iraq and Their Flight : A Demographic Question." *ORSAM* 21.

5 Doğan, S. (2018). "Irak Türkmenleri." 68: 1-28.

6 Büyüksaraç, G. (2017). "Trans-border Minority Activism and Kin-state Politics : The Case of Iraqi Turkmen and Turkish." *Anthropological Quarterly* 90(1): 17-54.

7 Mufti, H. and P. Bouckaert (2003). "Iraq : Forcible Expulsion of Ethnic Minorities." *In Human Rights Watch* 15(13).

değişiklikler yapmaya çalışması Türkmenlerin rahatsızlığını pekiştirmiştir. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler, 1958'de gerçekleşen General Kasım darbesi ile Cumhuriyetin ilanı sonrası, Türkiye'nin darbeyi kınaması ve yeni hükümeti kabul etmesi nedeniyle bozulmuştur. Türkiye, özellikle Saddam Hüseyin'in yönetim şekli karşısında Batılı devletlerle birlik olma yoluna gitmiştir. Türkiye'nin Irak'la ilişkileri Cumhuriyet sonrası dönemde ABD ve SSCB ekseninde çekişmeli olarak devam etmiştir. Bu dönem sonrasında ise Irak'ın Kerkük'teki Türklere uygulanan baskı ile Irak'ın kuzeyinde 1970 yılında kurulmaya çalışılan Kürt yönetimi noktasında çekişmeli olarak devam etmiştir.⁸

Soğuk Savaş Dönemi Türkmen Politikası

Türkiye'nin Irak Türkmenlerine yönelik politikalarının temelinde tarihi, kültürel ve siyasi bağları koruma söylemi yatmaktadır. Türkmenlerin Türkiye'ye göçü 1950'lerde eğitim protokolleri ile başlamış, ancak kitlesel olarak 1990'lardan sonra yoğunlaşmıştır; bu göçler, etnik temizlik politikaları, siyasi şiddet ve art arda yaşanan savaşlar nedeniyle yaşam standartlarının ve güvenliklerinin bozulmasından kaynaklanmıştır. Özellikle 1990'ların başında büyük bir göç dalgası yaşanmış, 1990'dan sonra göçlerin yaklaşık yüzde 80'i ve 1997'den sonra ise yüzde 45'i gerçekleşmiştir.⁹ Siyasi ve etnik çatışmalar, güvenlik sorunlarını derinleştirerek Türkmenlerin göç dalgalarını tetiklemiştir. Türkiye'deki Türkmenler, yasal statü belirsizliği ve entegrasyon zorluklarına rağmen, dil benzerliği ve kültürel bağlar sayesinde diğer göçmen gruplardan daha hızlı entegre olmuşlardır. Türkiye de Türkmen kültürünü yaşatmak için çeşitli projeler ve etkinlikler düzenlemiştir.¹⁰

Türkiye- Irak ilişkilerinde 1991 yılı kritik bir dönüm noktasıdır. Birinci Körfez Savaşı öncesi, Türkiye'nin Irak'a yönelik dış politikası PKK ile mücadele nedeniyle yeniden şekillenmiştir. PKK'nın 1983'te Suriye'nin desteğini kaybedip Kuzey Irak'a yerleşmesi, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artırmıştır. Türkiye, 1984'te Irak ile sınır ötesi operasyon hakkını tanıyan bir güvenlik anlaşması imzalayarak önemli bir adım atmıştır ve PKK'ya karşı çeşitli operasyonlar düzenlemiştir.¹¹ Aynı dönemde İran-İrak Savaşı, Kürtleri İran açısından stratejik bir aktör haline getirmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin Kürt meselesini güvenlik odaklı ele almasına ve Irak ile iş birliğini artırmasına neden olmuştur.¹²

1988'de İran-İrak Savaşı sona erince, Saddam rejimi Kürt isyanını şiddetle bastırmış ve binlerce Kürt Türkiye ve İran'a kaçmıştır. Türkiye, Saddam'ın sınır ötesi takip talebini reddederek mültecilere sınırlarını açmıştır. Özal hükümeti, Avrupa Birliği (AB) üyelik başvurusu ve Kürt seçmenlerin önemi nedeniyle uluslararası iş birliğinin daha akılcıca olduğunu değerlendirmiştir.¹³ Birinci Körfez Savaşı, Türkiye'nin dış

8 Sayın, Y. and E. Aksoy (2023). "Türkiye-İrak Dış Politik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme." *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 5(2): 186-204.

9 Sirkeci, I. (2011). "Turkmen in Iraq and Their Flight: A Demographic Question." *ORSAM* 21.

10 Danış, D. (2006). "Integration in Limbo: Iraqi, Afghan, Maghrebi and Iranian Migrants in Istanbul.

11 Fırat, M. and Ö. Kürkçüoğlu (2020). "Orta Doğu'yla İlişkiler." *İletişim Yayıncılık*: 551-567.

12 Kumral, M. A. (2016). "Rethinking Turkey-Iraq Relations." *In Rethinking Turkey-Iraq Relations*.

13 Fırat, M. and Ö. Kürkçüoğlu (2020). "Orta Doğu'yla İlişkiler." *İletişim Yayıncılık*: 551-567.

politikasında da başka bir dönüm noktası olmuştur. 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasındaki Körfez Savaşı bölgesel güvenlik ve istikrarı etkilemiştir. Türkiye, ABD öncülüğündeki koalisyonu destek vererek Irak ile ilişkilerinde gerilime yol açmıştır. Savaş sonrası oluşturulan uçuşa yasak bölge, Kuzey Irak'taki Kürtlere özerklik kazandırmış ve PKK'nın Türkiye'ye yönelik saldırılarını artırmasına neden olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin Irak politikasını daha güvenlik odaklı hale getirmiştir. Türkiye-Irak ilişkileri ve Türkiye'nin Orta Doğu'daki dış politika öncelikleri, güvenlik kaygıları ve Kürt meselesi etrafında şekillenmiştir. İran-Irak Savaşı'nın sona ermesi ve Birinci Körfez Savaşı gibi önemli dönüm noktaları, bu ilişkilerin ve politikaların evrimini belirlemiştir.

Bu tarihsel arka plan, Türkiye'nin günümüzdeki Irak politikasını ve Orta Doğu'daki rolünü anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Türkiye'nin bütün bu süreç içerisinde Türkmenleri korumaya yönelik bir politika geliştirmekten ziyade kendi sınırlarına yönelik çalışmalar sürdürdüğünü gözlemlemek mümkündür. Bu dönemde 1995 yılında Türkiye'nin desteği ile Erbil'de kurulan Irak Türkmen Cephesi, o dönem aktif faaliyet gösteren iki siyasi parti olan Irak Milli Türkmen Partisi ve Türkmeneli Partisinin yanı sıra iki sivil oluşum Sosyal Türkmen Bağımsızlar Hareketi ile Türkmen Kardeşlik Ocağının birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Türkmenleri birleştirmeye yönelik atılan bu adımla o dönemde Kürtler arasındaki çatışmaların doğuracağı sorunları engellemek ve fırsatları gözetmek amacı da güdülmüştür. Ayrıca, bu birleşme Türkmenlerin temsiliyet gücünün görünürlüğü açısından da kritik bir hamle olmuştur.

İşgal Döneminde Siyaset

1991'den önce Irak Türkmenleri, Türkiye'ye yerleşme ve vatandaşlık edinme hakkı açısından avantajlı bir konumda olmuştur. Ancak Birinci Körfez Savaşı sonrası Irak ve Türkiye'deki siyasi dinamiklerin değişmesi, Türkiye'nin de Türkmenlerin göçüne daha mesafeli yaklaştığı bir dönemi beraberinde getirmiştir. Bu değişim, Türkiye'nin Irak Türkmenlerine yönelik kabul politikalarını etkilemiş ve 1990'ların sonrasında ikamet ve vatandaşlık almak giderek zorlaşmış, bu durum 2003'ten sonra ise daha da zor hale gelmiştir.¹⁴ Türkmenlerin Türkiye'deki siyasi ve sosyal hayata katılımı, hem topluluğun bir arada kalmasını sağlamış hem de Türkiye'nin dış politika hedeflerine hizmet etmiştir. Türkiye'deki Türkmen toplumu, dış politikada Türkmen haklarını savunma konusunda baskı grupları aracılığıyla etkili olmuş ve bu durum, Türkiye'nin Irak'taki Türkmenlerle ilgili politikalarında yönlendirici etki doğurmuştur.

2003'te ABD'nin Irak'ı işgali, Türkiye ve ABD arasında önemli diplomatik müzakerelere yol açmıştır. Türkiye, ABD'ye Irak'a geçiş izni vermek karşılığında, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının engellenmesini ve Türkmenlere Kürtlere verilen otonom hakların tanınmasını talep etmiştir. Ayrıca, PKK'nın terör örgütü olarak kabul edilmesi ve korunmaması istenmiştir. Ancak, Türkiye'nin talepleri tam anlamıyla karşılanmamış ve ABD'nin müdahalesi, Kuzey Irak'taki Kürt Yönetimi'nin güç

¹⁴ Danış, D. and A. Parla (2009). "Nafile soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri örneğinde göçmen, dernek ve devlet." *Toplum ve Bilim* 114: 131-158.

kazanmasına neden olmuştur. Bu durum, Türkiye-ABD ilişkilerinde ciddi krizlere yol açmıştır.

1 Mart Tezkeresinin TBMM’de reddedilmesi ve Türkiye’nin Kuzey Irak’taki faaliyetleri sebebiyle ABD’nin çıkarlarına aykırı görünmesi ile ikili arasında kriz tetiklenmiştir. 4 Temmuz 2003 tarihinde ise Süleymaniye’de görevli Türk askerleri, Amerikan ve Peşmerge birliklerinin baskınına uğrayarak kafalarına çuval geçirilerek alıkonulmuştur. Ancak Türkiye tarafı doğrudan çatışmadan kaçınarak krizi daha stratejik ve diplomatik biçimde yönetmiştir.¹⁵

2003-2010 Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri

İrak’ta Amerikan işgali sonrası Türkiye’nin en büyük sorunu PKK’nın artan terör eylemleri olmuştur. PKK’nın Kuzey Irak’taki faaliyetleri, Türkiye ve Irak arasında gerilimi arttırmıştır. 2004-2008 yılları arasında Türk Silahlı Kuvvetleri, Kuzey Irak’a operasyonlar düzenlemiştir. Ancak Celal Talabani ve Mesud Barzani’nin bu dönemde Türkiye ziyaretleri ilişkilerin normalleşme sürecine girdiğinin işareti olarak yorumlanmıştır.

2005 Irak Anayasası’nın 140. Maddesi, Kerkük ve çevresindeki “tartışmalı bölgelerin” statüsünü belirlemek için bir dizi adım öngörmüştür. Bu adımlar arasında Kerkük’ün yeniden entegrasyonu, bir nüfus sayımı yapılması ve halk oylaması yer almaktadır. Her ne kadar konuya dair ilerleme olmasa da bu süreç, Kerkük’ün federal hükümete mi yoksa IKBY mi bağlanacağını belirleyecekti. Ancak Türkiye’nin desteklediği Irak Türkmen Cephesi, bu maddenin uygulanmasını ve Kerkük’ün IKBY’ye katılmasını açıkça reddetmiştir. Türkmenler, 2003-2017 yılları arasındaki dönemi Kürtlerin Kerkük’teki yönetimi ele geçirdiği ve şehirdeki demografik yapıyı değiştirmeye çalıştığı güvensiz, kaotik ve karanlık günler olarak tanımlamaktadır.

2010’lu yıllarda Türkiye’nin Irak politikası değişmeye başlamıştır. ABD’nin Irak’tan çekilmesine kadar olan dönemde ilişkiler doğrudan Bağdat hükümetiyle yürütülmüştür. Ancak, 2011 itibariyle Türkiye, IKBY ile doğrudan ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu politika değişikliği, ekonomik çıkarları gözetken bir adım olarak görülmüş ve Ankara-Erbil arasında petrol ticareti geliştirilmiştir. Bağdat hükümeti ise bu durumu anayasal ihlal olarak görmüş ve Türkiye ile ilişkilerde gerginlik yaşanmıştır.

Günümüz Türkiye’nin Irak Politikası

2010’lu yıllarda Türkiye’nin Irak politikasında değişikliğe gidildiği görülmektedir. ABD’nin Irak’tan çekilmesine kadar ilişkiler Bağdat hükümeti aracılığıyla yürütülüyordu. Ancak 2011’den itibaren Ankara’nın Bağdat ile ilişkileri bozulmuş ve Türkiye, ilişkilerini doğrudan IKBY ile sürdürmeye başlamıştır. Bu değişim, Türkiye’nin stratejik çıkarlarını ve güvenlik endişelerini yeniden şekillendirmiştir.¹⁶ Dönemin Ak Parti hükümetinin Irak’a yönelik politika değişikliği, Bağdat hükümetiyle gerginliğe neden olmuştur. 2010’daki Irak seçimlerinde Türkiye’nin Başbakan Nuri el-Maliki’ye karşı İrakîye Koalisyonunu desteklemesi bu gerginliği artırmıştır. Seçimlerden son-

¹⁵ İncelemeleri, T. D. P. K. (2003). «2003 Süleymaniye Krizi.»

¹⁶ Balcı, A. (2012). " Türkiye’nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikâyesi." *SETA Yayınları* Ankara: Türk Dış Politikası Yıllığı 2012.

ra, Maliki'nin Ankara'ya karşı olumsuz tavrı, Ak Parti hükümetinden Erbil'e gerçekleştirilen ziyaretlerle daha da pekişmiştir. Bu ziyaretler sonunda Ankara, Erbil yönetimiyle petrol ticaretine başlamış. Maliki, IKBY'nin merkezi hükümetten habersiz petrol ticareti yapmasını anayasaya aykırı bularak karşı çıkmıştır.

2010'lu yıllarda Türkiye, Irak ile ilişkilerini farklı stratejilerle yönetmiştir. Bu dönemde Türkiye, Erbil ve Bağdat hükümetleriyle ayrı politikalar izleyerek ilişkilerini sürdürmüştür. 2020'lere yaklaşıldıkça Ankara ve Bağdat arasındaki ilişkilerde yumuşama eğilimi görülmüştür. Türkiye'nin Irak politikasının temel amacı, Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak ve Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını engellemektir. Böyle bir devletin varlığı, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve güvenliği için tehdit oluşturacağı dile getirilmiştir. Aynı zamanda, Kerkük ve Musul'un Kürt yönetiminin kontrolüne geçmesini önlemek Türkiye'nin önemli hedefleri arasında yer almaktadır.

2014 yılında IŞİD'in Musul, Telafer ve Kerkük çevresinde bulunan köyleri işgal ederek, çoğunluğu Şii Türkmen kadınlardan oluşan bini aşkın kişiyi kaçırmaları halk arasında ciddi güvenlik kaygılarına sebep olmakla birlikte muhafazakâr bir toplum yansıması olarak kaçırılan Türkmen kadınların hem Irak hem de uluslararası siyasi arenada ses getirmemesi ve kurtarılmaya yönelik adım atılmadığı gibi yardım çağrısında bulunulmamıştır. Bu olay ile Türkmen halkında Türkiye'ye mevcut güvenin zedelendiğini söylemek mümkündür.

Irak ordusu ve milis gücü Haşdi Şabi'nin, IKBY'nin 2017'deki bağımsızlık referandumunun ardından Kerkük'ü kontrol altına almasıyla birlikte bölgede İran etkisi artarken Türkiye'nin varlığı görece azalmıştır. Şii Türkmenlerin önemli kesiminin İran destekli Haşdi Şabi'ye yaklaşması siyasal eğilimlerin değişimini beraberinde getirirken Irak Türkmen Cephesi'nin gücü de nispeten zayıflamıştır. Haşdi Şabi'nin Türkiye'nin operasyonları ve askeri varlığına yönelik tehditlerine rağmen Irak Türkmen Cephesi, Şii Türkmenlerle ilişkilerin daha fazla zemin kaybetmemesi adına dikkatli bir politika benimsemiştir. Şii Türkmenlerin ve Haşdi Şabi'nin artan etkisi Türkiye'nin Kerkük'teki nüfuzunu artırma çabalarını zorlaştırmaktadır. Türkiye, IKBY ile yakın ilişkisi nedeniyle Peşmergenin Kerkük'e geri dönmesine dair kesin bir tutum benimsememektedir. Buna karşın, Türkiye'nin müttefiki Irak Türkmen Cephesi, IKBY'yi sert biçimde eleştirerek Kerkük'te Bağdat hükümetinin etkili olmasını güçlü şekilde desteklemektedir.

Türkiye'nin Kerkük'te gücünün beklentilerin altında olduğu Ağustos 2024'teki valilik seçimlerinde de görülmüştür. Türkiye'nin PKK ile ilişkileri gerekçesiyle Kürdistan Yurtseverler Birliği'nden bir valinin seçilmesini kabul etmediği ve yerine Türkmenler, Araplar ve Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) arasında dönüşümlü valilik seçeneğini desteklediği politikası başarılı olmamıştır. İran ve Irak'taki İran yanlısı güçlerle iyi ilişkileri bulunan KYB'nin Arapların bir kısmını yanına alarak parti üyesi Rebvar Taha'yı vali seçmesi, Tahran'ın vilayetteki etkisini gösterdiği gibi Türkiye'nin Türkmen politikasının orta vadede daha da zarar göreceği bir tabloya kapı aralamıştır.

Son yıllarda Türkiye’de hem hükümet partisi hem de muhalefet partilerinin milliyetçi ve muhafazakâr kanatları, Türkmenlerin haklarını savunarak Kerkük’ün tarihi önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’nin Kerkük Türkmenlerine yönelik siyaseti ile Erbil Türkmenlerine yönelik siyaseti arasında belli farklılıklar bulunmaktadır. Ankara, IKBY ile ilişkilerin gerginleşmemesi için Erbil Türkmenleri konusunda milliyetçi eğilimlere girmekten kaçınmaktadır. Bu strateji, Türkiye’nin IKBY’deki askeri üsleri, PKK’ya karşı yürütülen hava ve kara operasyonları ve IKBY’nin bu operasyonlara karşı hoşgörülü tutumu aracılığıyla net biçimde gözlemlenmektedir. Erbil’deki Irak Türkmen Cephesi’nin IKBY hükümetine yönelik eleştirilerde bulunmaması, Kerkük ve Erbil’deki Türkmen Cephesi’nin politikaları arasındaki çelişkileri ve Ankara’nın iki bölgeye yönelik farklı stratejik yaklaşımlarını yansıtmaktadır.

Türkiye, bölgedeki konumunu güçlendirmeye yönelik adımlar atmaktadır. Zira Ankara, Irak’ta olası bir bağımsızlık hareketinin sadece Irak’ın değil, kendi iç siyasi dengelerini de olumsuz etkileyeceğinin bilincindedir. Bu nedenle, Bağdat ve Erbil hükümetleriyle dengeli ve istikrarlı ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. Türkiye–Irak ilişkilerinin zaman zaman inişli çıkışlı bir seyir izlemesi, Kürt faktörünün bu ilişkilerdeki belirleyici rolünü gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin temkinli ve çok yönlü diplomatik yaklaşımı, bölgedeki istikrarı koruma çabalarının bir parçası olarak yorumlanabilmektedir.

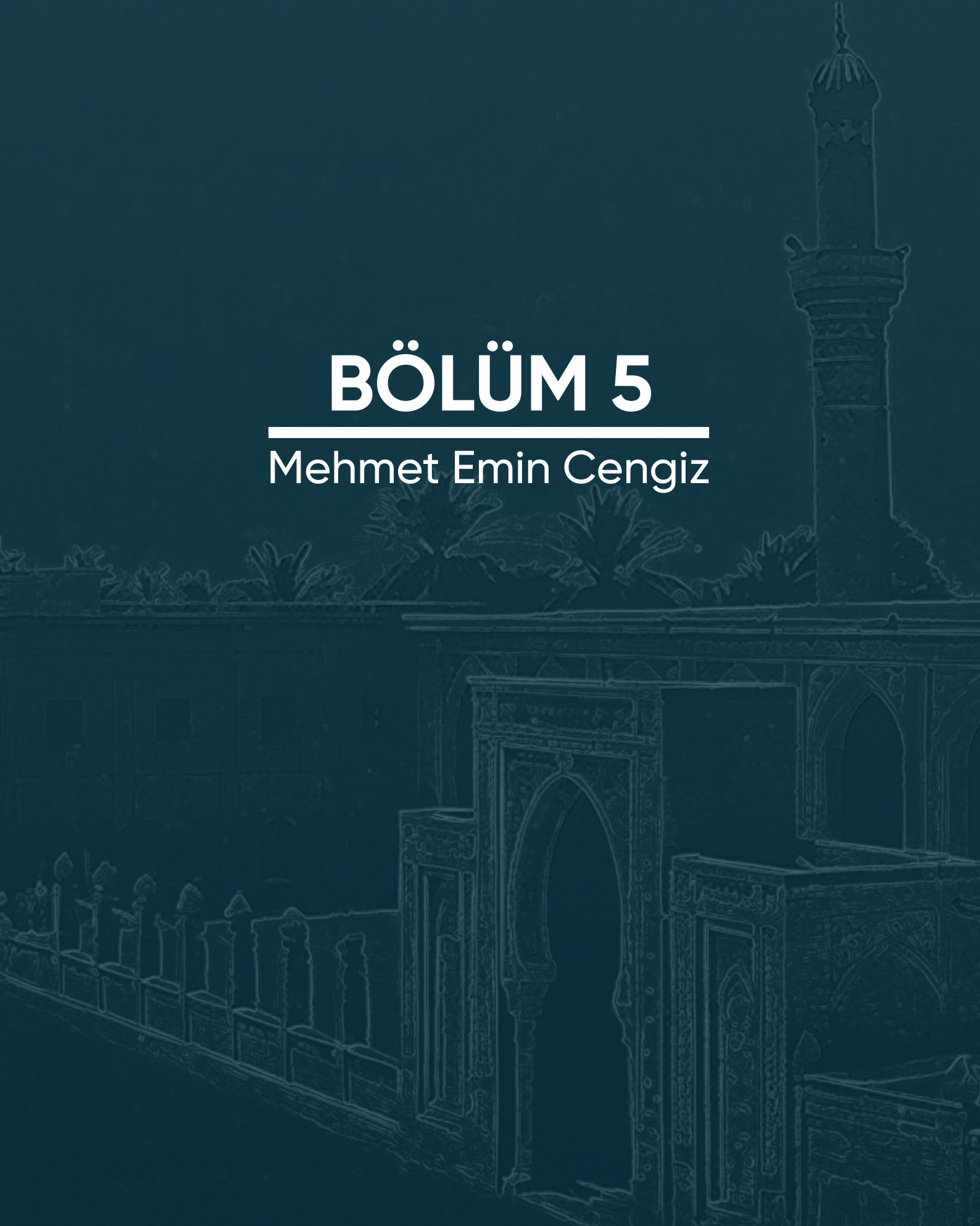
Sonuç

Irak’ın mevcut durumu ve tarihsel dinamikleri göz önüne alındığında gelecekteki projeksiyonlar ve politika önerileri, ülkenin etnik ve mezhepsel ayrışmalarını yönetme, bölgesel istikrarı sağlama ve doğal kaynaklarını etkin şekilde kullanma üzerinde yoğunlaşmalıdır. Irak’ın federal yapısını güçlendirerek yerel yönetimlerin yetkilerini artırmak, merkezi hükümet ile bölgesel yönetimler arasındaki gerginlikleri azaltabilmektedir. Ayrıca, etnik ve mezhepsel gruplar arasında uzlaşma ve iş birliğini teşvik eden politikalar geliştirilebilmektedir. Türkiye, Irak’ın toprak bütünlüğünü ve bölgesel istikrarı koruma hedefi doğrultusunda hem Bağdat hem de Erbil ile ilişkilerini dengeli bir şekilde sürdürebilmektedir. PKK varlığına karşı alınan önlemler ve terörle mücadele operasyonları devam ederken, aynı zamanda ekonomik ve ticari iş birliği projeleri ile bölgedeki refah düzeyi artırılabilir.

Irak Türkmenleri, Türkiye için tarihi ve kültürel bağlar nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Türkiye, Türkmenlerin haklarını korumak ve onların güvenliklerini sağlamak için daha etkin politikalar geliştirilebilmektedir. Türkmenlerin siyasi ve sosyal hayatta daha fazla temsil edilmesini sağlamak için diplomatik girişimlerde bulunmalı ve eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere erişimlerinin artırılması için destek sağlanmalıdır. Uluslararası toplumun da desteğiyle Irak’ın petrol ve doğal gaz kaynaklarının adil ve verimli bir şekilde kullanımı sağlanmalıdır. Bu kaynakların yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri benimsenmelidir. Sonuç olarak, Irak’ın istikrarlı bir geleceğe ulaşması için kapsayıcı ve sürdürülebilir politikaların uygulanması, bölgesel ve küresel aktörlerin iş birliği ile mümkün olacaktır. Türkiye’nin Türkmenlere yönelik proaktif politikaları hem Türkiye’nin bölgedeki etkisini artıracak hem de Irak’ın genel istikrarına katkı sağlayacaktır.

BÖLÜM 5

Mehmet Emin Cengiz

Erbil-Bağdat İlişkisindeki Dinamikler Ankara'ya Nasıl Yansıyor?

Erbil-Bağdat İlişkisindeki Dinamikler Ankara'ya Nasıl Yansıyor?

Mehmet Emin Cengiz *

2003 ABD işgalinin güvenlik ve siyaset alanlarında yarattığı sorunlar neticesinde Irak'ın bölgesel statüsü ciddi şekilde geriledi. Ancak Bağdat'ta Muhammed Şiya es-Sudani hükümetinin Ekim 2022'de göreve başlamasıyla Irak'ta iyi bir siyasi istikrar yakalandı. Göreli bir istikrara kavuşan ve 2017 yılındaki bağımsızlık referandumundan beri Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne (IKBY) karşı tedrici fakat istikrarlı bir şekilde güçlenen Bağdat'ın Ankara'yla ilişkileri de bu süreçte ivme kazandı. Bilhassa Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın Mayıs 2023'te göreve gelmesiyle beraber Ankara, Bağdat'ta İran destekli Haşdi Şabi unsurları dahil bütün ana güç odaklarıyla görüşerek 'Kalkınma Yolu' gibi devasa bir projenin hayata geçmesi için bir mekik diplomasisi yürüttü. Ankara yürüttüğü yoğun diplomaside Bağdat'ı PKK'ya karşı harekete geçmeye de ikna etmeye çabaladı. Bu noktada 'Kalkınma Yolu Projesi' bir kaldıraç işlevi gördü. Zira, Ankara projede güvenlik ve ekonomi başlıklarını birbiriyle ilişkilendirdi. Güvenlik ve ekonomi dosyalarının birbirine bağlanması da Irak özelinde yeni bir durum oldu. PKK kaynaklı güvenlik meseleleri ve taraflar arasındaki ekonomik ilişkiler nedeniyle Ankara-Erbil ilişkileri, Ankara-Bağdat ilişkilerine de tesir ediyor.

Erbil-Bağdat ilişkileri, Türkiye'nin Irak politikasını iki parametre üzerinden etkiliyor. İlki IKBY'nin iki büyük partisi Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) arasındaki sorunlu ilişkinin Bağdat'a yansımalarıyken, ikincisi Erbil'in Bağdat'la ilişkisinin çok boyutlu yönü ve Kürt otonomisinin giderek erozyona uğramasıdır. Ankara'nın Bağdat ile ilişkileri de Erbil'e bakışı da bu noktalar üzerinden şekilleniyor.

* İstanbul merkezli uluslararası düşünce kuruluşu Al Sharq Strategic Research'de araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Yüksek lisans eğitimini Marmara Üniversitesi'nde Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalında tamamlayan Cengiz'in Suriye savaşı ve devlet-dışı silahlı aktörler üzerine kaleme aldığı yazıları ulusal ve uluslararası mecralarda yayımlanmıştır.

KDP-KYB İlişkisindeki Sorunların Bağdat'a Yansımaları

1991'de Birleşmiş Milletler'in (BM) Irak'ın kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan etmesi ve 1992'den itibaren fiili olarak Irak Kürdistan Bölgesi'nin (IKB) kurulmasından 2005'e kadar Iraklı Kürtler ülkenin geri kalanından fiili şekilde özerk yaşadı. Ne var ki bu süreç sancısız olmadı. KDP ve KYB arasında IKB'de 1994'te patlak veren ve 1998'ya kadar süren iç savaş (birakûji) sonrasında Irak'ın kuzeyinde Erbil merkezli KDP ile Süleymaniye merkezli KYB'nin domine ettiği ikili bir yapı kuruldu. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal edip Saddam Hüseyin rejimine son vermesi ise Kürtler için dönüm noktası oldu. Yaklaşık 13 yıllık fiili özerkliğin ardından KDP ve KYB'nin önde gelenleri Irak'ı federal bir yapıya kavuşturan yeni anayasanın parçası oldu. Böylelikle KDP ve KYB'nin kontrolündeki IKBY anayasal bir hüviyet kazandı.

2005'ten sonra ciddi şekilde gelişen, hatta tersine göçe sahne olan IKBY büyümesini IŞİD'in Irak'ta yükseldiği 2014 yılına kadar sürdürdü. Bu dönemde IKBY'ye ikinci Dubai yakıştırmaları da yapılmaktaydı. Erbil 2014'ten itibaren bütçe kesintisiyle başlayan ve IŞİD'in Irak'ta yükselişiyle devam eden problemlerle yüzleşmeye başlayıp gerileme dönemine girdi. Ancak Erbil, Irak'ta ciddi bir aktör olarak kalmaya da devam etti. IŞİD'le savaş sürecinde IKBY'nin sınırları da fiili olarak büyüdü. Irak'ın içerisinde bulunduğu istikrarsız siyasi sürecin verdiği özgüvenle de IKBY 2017'de Ankara, Washington ve Tahran'ın şiddetle karşı çıktığı bağımsızlık referandumunu düzenledi. Fakat referandum Iraklı Kürtler için bir hezimetle nihayetlendi. IKBY, IŞİD'le mücadele sürecinde ele geçirdiği alanların yüzde 40'ını¹ (petrol zengini Kerkük dahil) kaybetti ve Ankara'yla Tahran'ın ambargolarına maruz kaldı. Dahası Bağdat'la olan sorunlu ilişkiler daha da kötüleşti ve neticede Erbil memurlarının maaşlarını dahi ödeyemez hâle geldi.

Birlik içerisinde hareket ettiklerinde ciddi kazanımlar elde eden KDP ve KYB bilhassa referandum döneminden beri derinleşen bir siyasi rekabet içerisine girdi. Yaşadıkları ihtilaflar sebebiyle Kerkük gibi Kürtler açısından kritik bir yerde dahi Aralık 2023'te düzenlenen vilayet seçimlerinde tek liste halinde yarışamayan Kürtler tek başlarına valiyi seçebilecek çoğunluğu da kazanamadı. Kerkük valisi Ağustos 2024'te Bağdat'taki bir otelde yapılan toplantıda seçildi.

Kısacası, KDP'nin KYB'yi referandum sonrasında bilhassa Kerkük'ün kaybedilmesi meselesinde ihanetle suçlaması, KYB'de Celal Talabani'nin ölümü sonrasında patlak veren parti içi liderlik mücadelesi ve yaşanan siyasi tasfiyeler, Irak'ta 2021 seçimleri sonrası iki tarafın ortak bir cumhurbaşkanı adayı üzerinde uzlaşamaması ve KYB'nin İran'la giderek güçlenen ilişkisi taraflar arasındaki problemleri derinleştirerek Kürtleri Bağdat karşısında daha savunmasız bir hâle getirdi.

¹ Ömer Taşpınar, ISIS and the false dawn of Kurdish statehood, Brookings, 13.12.2019, <https://www.brookings.edu/articles/isis-and-the-false-dawn-of-kurdish-statehood/>

Erbil'in Bağdat'la İlişkisi ve Erozyona Uğrayan Kürt Otonomisi

Yukarıda bahsedildiği üzere IŞİD'in Irak'ta yükselişi ve sonrasında Bağdat'ta kurulan hükümetlerin uzun ömürlü olmaması nedeniyle Erbil yönetimi ülkedeki durumu kendi lehine kullandı. 2014'te IŞİD'in saldırısı sonucu Kerkük-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın kullanımının durdurulmasından sonra Erbil petrolünü Türkiye üzerinden ve Bağdat'ın onayı olmaksızın satmaya başladı ki bu süreç yıllar boyunca sürdü. Bu süre zarfında Iraklı yetkililer 'yasal' olarak petrol satışının Bağdat denetiminde olması gerektiğini belirterek Erbil'in yasadışı bir süreç yönettiğini iddia etti. Nihayetinde, Irak Federal Yüksek Mahkemesi Şubat 2022'de Erbil'in Irak anayasasının petrol ve doğalgazla alakalı kısımlarını ihlal ettiğine hükmetti ve IKBY'nin petrol ihracatının Bağdat denetiminde yapılması gerektiğini vurguladı. Bağdat, ayrıca Türkiye'yi de 2015'te Paris merkezli Uluslararası Ticaret Tahkim Mahkemesi'ne şikâyet etti. Mahkeme, Mart 2023'te Türkiye ve Irak arasında 1973 yılındaki petrol anlaşmasının ihlal edildiğine hükmederek Türkiye'yi 1,4 milyar dolar ödemeye mahkûm etti.² Bu kararın akabinde Erbil'den Türkiye'ye petrol akışı durduruldu. Erbil ve Bağdat arasında sonraki süreçte petrol ve petrol dışı kaynaklardan elde edilecek gelirin Bağdat'a gönderilmesi noktasında bir uzlaşya varılmış olsa da Bağdat petrol satışına henüz yeşil ışık yakmadı. Uzmanlar arasında Bağdat'ın, Erbil'in ekonomik kaynaklarını kurutma üzerinden ve Kürt otonomisini oyma saikiyle bu şekilde davrandığına yönelik yaygın bir kanaat mevcut.

Bunun yanında İran etkisi altında olduğu bilinen Federal Mahkeme, Erbil'i verdiği iki kararla da sıkıştırdı. Uzun süredir bütçe anlaşmazlıkları yaşayan Bağdat ve Erbil arasındaki ihtilaf mahkeme kararları nedeniyle daha da derinleşti. Mahkemenin verdiği ilk karara göre IKBY'deki memur maaşları bundan sonra doğrudan federal hükümet tarafından ödenecek. Böylelikle Erbil maaşları Bağdat'tan aldığı yüzde 12'lik bütçe üzerinden ödeyemeyecek. Maaşlar doğrudan federal hükümet tarafından ve Bağdat'ın kontrolündeki bankalar vasıtasıyla ödenecek, böylelikle merkezileşme artacak.

Mahkemenin ikinci kararıysa IKBY'deki seçimlerle alakalıydı. IKBY'de 2022 yılında yapılması gereken seçimler KDP ve KYB arasındaki anlaşmazlıklardan ötürü gerçekleştirilemedi. Bölgede son seçim Eylül 2018'de gerçekleşti. KDP-KYB ihtilafı nedeniyle parlamentonun görev süresi de 2023'ün sonuna kadar uzatılmıştı. Mayıs 2023'te Federal Mahkeme bu durumu anayasaya aykırı buldu ve parlamentonun görev süresinin bitişine hükmetti.

Buna ek olarak IKBY parlamentosunda 111 sandalye mevcut ve bu sandalyelerin 11'i bölgedeki azınlıklara ayrılmıştı. KYB, KDP'nin azınlık kotasını kötü kullandığını ve bunun üzerinden parlamentoda çoğunluğu kazandığını iddia ederek Federal Mahkeme'ye başvurdu. Mahkeme bunun üzerine azınlık kotalarını iptal etti. Dahası mahkeme seçim sistemine müdahale ederek IKBY'yi 4 seçim bölgesine böldü. Seçimlerin de Erbil tarafından değil Irak Bağimsız Yüksek Seçim Komisyonu

² Yerevan Saeed, Erdoğan's Landmark Baghdad Visit Signals Support for Ambitious Infrastructure Project, The Arab Gulf States Institute in Washington, 01.05.2024, <https://agsi.org/erdogans-landmark-baghdad-visit-signals-support-for-ambitious-infrastructure-project/>

organizasyonu ve gözetiminde yapılacağını ilan etti. Bu gelişmeler sonucunda KDP seçimleri boykot edeceğini ilan etti. Ancak Mayıs 2024'te IKBK Başkanı Neçirvan Barzani'nin İran'a yaptığı ziyaret sonrasında bölgedeki siyasi hava değişti. Neçirvan Barzani İran'ı ziyaret ederek İran Dini lideri Ayetullah Ali Hamaney ve bazı diğer üst düzey İranlı yetkiliyle görüştü. Bunun ardından KDP'li yetkililer de sıklıkla Bağdat'a ziyaretler gerçekleştirdi. Barzani'nin yaptığı ziyaret sonrası Tahran-Erbil ilişkileri yumuşama dönemine girdi. Ziyaretin akabinde IKBK'deki seçimler 20 Ekim'e ertelendi ve sonrasında gerçekleştirildi. Federal Mahkeme azınlık kotasında verdiği kararı da revize ederek, IKBK Parlamentosu'na 5 kota verdi. Bu yaşananlar üzerine KDP seçimlere katılacağını ilan etti ve seçim kördüğümü çözüldü.

Kısacası KDP-KYB arasındaki ihtilaflar nedeniyle Iraklı Kürtler Bağdat karşısında kırılgan bir hâle geliyor. Bağdat da bu durumu kullanarak Erbil'in otonomisinin altını oyuyor. Durum bu şekilde devam ettiği takdirde IKBK'nin Irak'ın diğer vilayetlerinden bir vilayete dönüşmesi ihtimali artacaktır.

Erbil-Bağdat İlişisinin Türkiye'nin Irak Politikasına Yansımaları

Irak'ta bir türlü siyasi istikrarın sağlanamaması, Bağdat'taki hükümetlerin muhtelif mezhepçi politikaları ve yoğun İran etkisi nedeniyle Türkiye uzunca bir süre Bağdat'la arzuladığı ölçüde sıcak bir ilişki kuramadı. Ankara, Bağdat'ın aksine referandum sürecine kadar Erbil'le oldukça yakın bir ilişki tesis etti. Ancak referandumun akabinde ve IŞİD'le savaş sonrasında, özellikle de Sudani hükümetinin göreve gelmesiyle Ankara, Bağdat'la daha yakın ilişki kurdu. Hakan Fidan'ın Dışişleri Bakanı olmasıyla beraberse Türkiye-Irak ilişkileri belirgin bir ivme kazandı. Yeni dönemde Ağustos 2023'ten itibaren Türkiye, Bağdat'a adeta çıkarma yaptı. Savunma Bakanı Yaşar Güler, Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanı İbrahim Kalın, Genelkurmay Başkanı Metin Gürak ve İçişleri Bakan Yardımcısı Münir Karaloğlu gibi önemli figürler Irak'ta üst düzey isimlerle görüşmeler gerçekleştirdi. Ayrıca Türk yetkililer, İran destekli Haşdi Şabi unsurlarıyla hem Türkiye'de hem Irak'ta defalarca görüştü. Görüşmeler neticesinde Irak PKK'yı yasaklı örgütler listesine aldı. Her ne kadar Ankara, Bağdat'ın PKK'yı terör örgütleri listesine almasını arzulasa da Türkiye Dışişleri Bakanlığı Bağdat'ın attığı bu ilk adımı memnuniyetle karşıladı. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Irak'a 13 yıl sonra Nisan 2024'te yaptığı ziyarette biri Türkiye-Irak ilişkileri için stratejik bir çerçeve oluşturan ve güvenlik, ticaret, su gibi konuları kapsayan 26 mutabakat zaptı³ imzalandı. Körfez ülkelerini Irak üzerinden Türkiye'ye ve oradan da Avrupa'ya bağlaması öngörülen Kalkınma Yolu Projesi ziyaretin odak noktasıydı. Irak ekonomisini çeşitlendirecek ve on binlerce kişiye iş olanağı sağlayacak olan projenin mutabakat zaptı Türkiye, Irak, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında imzalandı.

Mezkûr projenin şu anki hâli IKBK'yi bypass etme ihtimali taşıyor. Türkiye ve Irak arasında İbrahim Halil Sınır Kapısı'na alternatif olması öngörülen Ovaköy sınır kapısının açılmasının konuşuluyor olması da Erbil'i endişeye sevk etti. Bu endişeleri giderme açısından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Irak ziyaretinde Bağdat'tan sonraki

³ Mehmet Yusuf Melikoğlu ve Mustafa Hatipoğlu, Türkiye ile Irak arasında 26 anlaşma imzalandı, Anadolu Ajansı, 22.04.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ile-irak-arasinda-26-anlasma-imzalandi/3199270>

durağı Erbil oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı Neçirvan Barzani ve IKBİ Başbakanı Mesrur Barzani'nin yanı sıra Başbakan Yardımcısı ve aynı zamanda KYB lideri Bafel Talabani'nin kardeşi olan Kubad Talabani'nin karşılamış olması Türkiye'nin KYB dosyasını da tamamen bir kenara atmama niyetinde olduğunu gösteriyor.

Kısacası Erbil, Bağdat karşısında zayıflamış olsa da Türkiye, IKBİ'nin Bağdat karşısında tamamen ezilmesini ve ABD'nin Irak'tan çekilme iddialarının ortaya atıldığı bir vasatta İran'ın KDP kontrolündeki alanlarda etkinliğini arttırmasını arzu etmiyor. Dolayısıyla Ankara, Bağdat'la ilişkileri kuvvetlendirirken Erbil'i denklem dışında bırakmayan bir siyaset izliyor. Bunu yaparken de Bağdat ve Erbil arasındaki sorunlara doğrudan müdahil olmuyor ve tarafların ihtilafli konularda uzlaşmaya varmasını ümit ediyor.

KYB-Türkiye Gerilimi

KYB uzunca bir süredir PKK'yla ilişkisi nedeniyle Ankara'nın gözünde bir problem odağı oldu. Bafel Talabani'nin sadece PKK'yla değil aynı zamanda PKK'nın Suriye kolu YPG/SDG'yle de yakın ilişkisi olduğu biliniyor. Hatta Aralık 2022'de Bafel Talabani Suriye'nin kuzeydoğusunu ziyaret ederek Amerikalılarla beraber SDG lideri Mazlum Abdi'yle görüştü.⁴ Dahası taraflar arasında bir eğitim süreci olduğu da ortaya çıktı. Mart 2023'te Duhok'ta düşen ve KYB'nin satın aldığı iddia edilen bir helikopterde 9 SDG mensubunun ölmesi, üstelik bu helikopterin Süleymaniye'ye uçtuğunun duyurulması Ankara'yı Süleymaniye ve Kuzeydoğu Suriye arasında bir hava köprüsünün kurulmaya çalışıldığı noktasında endişeye sevk etti.

Bu gelişmeler üzerine Türkiye, hava sahasını Süleymaniye'ye uçan uçaklar için kapattı ve bu durum KYB üzerinde bir baskı yarattı. Ancak hâlihazırdaki durum KYB'yi İran'a daha fazla yakınlaştırıyor. Ayrıca bazı KYB mensupları PKK'yla olan ilişki nedeniyle hayatlarını da kaybetti. Örneğin Süleymaniye'deki Arbat Havalimanı'na düzenlenen bir drone saldırısında KYB'ye bağlı Terörle Mücadele Grubu'ndan 3 kişi öldü. Saldırıyı üstlenen olmadı ama Türkiye Dışişleri Bakanlığı saldırı sonrasında açıklama yaparak KYB'yi eleştirdi. Bu olaydan önce de SDG lideri Mazlum Abdi ABD'lilerle beraber Süleymaniye'de iken Türkiye Mazlum Abdi'nin bulunduğu konvoyun çevresini SİHA'larla hedef alarak taraflara bir mesaj verdi.

Bu yaşananlara rağmen Bafel Talabani mevcut tutumundan geri adım atmıyor. Bafel'in kendisini babası Celal Talabani gibi Kürt meselesinde daha üst bir noktada konumlandırma çabası içerisine girdiği görülüyor. Örneğin kendisi Diyarbakır'daki Nevruz kutlamalarına video tebrik mesajı gönderdi.⁵ Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Erbil'i ziyaret etmesinden bir gün sonra yaptığı bir konuşmada KDP'yi 'ihanet' içerisinde olmakla suçlayarak, Duhok'ta helikopter kazasında ölen bir SDG komutanının anısına ödül vermeyi önerdi.⁶ Dahası popülistçe söylemlere

4 Bkz: x.com/BafelTalabani/status/1605624984998510593

5 Bkz. <https://twitter.com/BafelTalabani/status/1638209417274335235?t=T92hlgijJg9xTg7dFvmYhA&s=08>

6 Bkz. <https://twitter.com/KurdistanWatch/status/1782871032468058473>

sarılarak Türkiye'yi ziyaret etmeyeceğini belirtti.⁷ İstihbaratçı geçmişi ve fevri tavırları nedeniyle Bafel Talabani'nin babasının sahip olduğu diplomasi becerisinden uzakta hareket ettiği görülüyor.

Bafel Talabani, babasının yaptığına aksine Türkiye ve İran'la dış ilişkilerde bir denge kuramadı ve giderek İran yörüngesine savruldu. Bu durum KYB'nin Eylül 2023'te Süleymaniye'de düzenlediği 5. Olağan Kongresi'nde de net olarak görüldü. İran destekli pek çok figür-ki bunlar arasında daha önce Türkiye'yi tehdit eden Asaib Ehlil-Hak lideri Kays el-Hazali de bulunuyor-bahse konu kongrede yerini aldı. Ayrıca Irak Ulusal Güvenlik Müsteşarı Kasım el-Araci'nin KYB ve Ankara arasında arabuluculuk çabaları buzları eritme noktasında şu ana kadar çok kısıtlı kaldı.

Özetle, Talabani'nin İran destekli Iraklı liderlerle kurduğu yakın ilişki KYB'nin Türkiye'yle sağlıklı ve dengeli bir ilişki geliştirmesini önüyor. PKK'nın Süleymaniye'de giderek artan varlığı ve İran'ın KYB üzerindeki etkisinin yoğunlaşması Ankara'yla KYB arasındaki güven bunalımını derinleştiriyor.

Önümüzdeki Süreçte Türkiye-Irak İlişkileri

Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü esas alan, Bağdat'la yakın ilişkiyi amaçlayan ama Erbil'i de devre dışı bırakmayan bir politika izliyor. Yukarıda bahsedildiği üzere Türkiye'nin jeopolitik rakibi olan İran, Irak'ta KDP kontrolündeki alanlara tamamen nüfuz edemiyor. Dolayısıyla Türkiye Süleymaniye'nin Bağdat'la iş birliği içerisinde Erbil'i zayıflatmasını arzu etmeyecektir. Türkiye hem Irak'ın genelinde hem de IKBY'de siyasi statükonun devam etmesini arzu edecektir. Ayrıca Ankara, Irak ordusunun PKK'ya karşı Türkiye'yle beraber savaşmasını arzulasa da yakın vadede bunun gerçekleşmesi zor görünüyor. Irak doğrudan PKK'yla savaşmak istemiyor. Hatta Irak güvenlik mekanizmasının bir parçası olan Haşdi Şabi bünyesinde yer alan ve PKK güdümünde hareket eden Sincar Direniş Birlikleri (YBŞ), Bağdat yönetiminden maaş alıyor. Bunun yanında Irak'ın IKBY bölgesinde güvenlik gücü de bulunmuyor. Fakat hem lojistik hem de istihbarat paylaşımı konularında Bağdat'ın Türkiye'ye yardım etmesi beklenebilir. Dahası Bağdat, PKK'yla iltisaklı kişi ve yapılar üzerinde baskı da kurabilir. Ankara için böyle bir tutum ilk aşamada yeterli görünebilir.

⁷ Julian Bechocha, PUK leader says problems with Turkey 'hard to resolve', Rudaw, 11.10.2023, <https://www.rudaw.net/english/kurdistan/11102023>

Sonuç

Yukarıdaki noktalar göz önünde bulundurulduğunda Süleymaniye/KYB konusunda Türkiye'nin yeni bir yaklaşım geliştirmesi ve partiyle iş birliği zemini araması yerinde olacaktır. Ankara son yıllarda KYB üzerindeki baskıyı arttırarak partiyi Ankara'yla daha uyumlu hareket edebileceği bir noktaya gelmeye zorladı. Ancak bu durum KYB'yi PKK ve İran eksenine daha da itti.

Dolayısıyla, Ankara'nın KYB/Süleymaniye üzerindeki İran etkisinin azaltılması için yeni bir yaklaşım geliştirmesinde fayda var. Bunun için şu adımlar atılabilir:

KYB içerisinde Kubad Talabani gibi makul ve Türkiye ile iyi geçinebilecek pragmatik isimlerle iletişim kanalları açık tutulmalı ve bunun üzerinden partiye etkide bulunmaya çalışılmalı.

Ticari ve kültürel alanlarda Türkiye Süleymaniye'de etkili olmaya çalışmalı. Ankara'nın uçuş yasağı öncesi Türkiye'nin güneydoğu illeri Süleymaniye ile olan ticari bağlarda öne çıkıyordu. Uçuş yasağı Süleymaniye'ye ekonomi ve turizm gibi alanlarda olumsuz etkide bulundu. Dolayısıyla, ticaretin siyasi problemlerden etkilenmemesi için yeni bir formül aranmalı.

KYB'yi Türkiye'yle yakınlaştıracak doğalgaz dosyası üzerinden bir iş birliği zemini aranabilir. Türkiye uzun süredir doğalgaz transit merkezi olma isteğini dilelendiriyor. IKBY'deki doğalgaz rezervlerinin yoğunlaştığı noktaların KYB kontrolündeki alanlar olduğu dikkate alındığında Türkiye doğalgaz dosyası üzerinden özelde KYB, genelde Erbil ile ilişki kurmayı başarabilirse hem KYB'yi PKK dosyasında daha fazla zorlayabilir hem de KYB'nin İran'a bağımlılığını azaltabilir. Aralarındaki siyasi problemlere rağmen ekonomik ve ticari konuların yönetimi konusunda KYB'yle KDP arasında uzlaşma ve koordinasyon mevcut.⁸ Dolayısıyla doğalgaz dosyası Türkiye ve KYB arasında bir yumuşamanın önünü açabilir. İran'ın Türkiye'nin ana doğalgaz tedarikçilerinden biri olduğu dikkate alınırsa KYB alanlarından Türkiye'ye doğru doğalgaz akışının sağlanması hem Türkiye'ye hem Iraklı Kürtlere hem de Bağdat'a fayda sağlayacaktır.

BÖLÜM 6

Serhan Afacan

Türkiye–Irak İlişkilerinde İran Faktörü

Türkiye-İrak İlişkilerinde İran Faktörü

Serhan Afacan *

Türkiye-İrak ilişkileri on yıllardır güvenlik kaygılarına sıkışmış ve her iki ülkenin de jeopolitik, ticari ve beşerî potansiyelinin gerisinde kalmış bir ikili ilişki örneğidir. Irak'ın 3 Ekim 1932'de bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan ilişkilerde, müteakip yıllarda meydana gelen çok sayıda önemli kırılmanın belki de en kritik olanı 1980'lerde yaşanmıştır. 1978'de kurulup Türkiye'ye karşı ilk terör eylemini 15 Ağustos 1984'te gerçekleştiren PKK'nın Irak'ın kuzeyindeki varlığı, çok geçmeden Ankara-Bağdat hattındaki en önemli mesele haline gelmiştir. Konu, Saddam Hüseyin'in 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan süreçte daha da kritik bir mahiyet kesp etmiştir. ABD'nin Irak'a müdahalesi ve BM Güvenlik Konseyi'nin 5 Nisan 1991 tarihli 688 numaralı kararına dayalı olarak ABD Başkanı Bush'un 10 Nisan'da Irak'ın hem 36. ve 32. paralelin içinde askerî harekât yapmasını hem de Irak savaş uçakların uçmasını yasakladığını ilan etmesi, Türkiye açısından bir süre için olumlu gibi görünse de süreç içinde bölgede bölgesel yönetimin ama daha da önemlisi PKK'nın önünü açmıştır.

Sonraki süreçte, 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından 2003'teki ABD işgaliyle Irak'ta ortaya çıkan istikrarsız ortam, PKK'nın bölgedeki varlığı güçlendirmiş ve 2005 Anayasası ile Irak'ta Kürt Bölgesel Yönetimi kurulmuştur.¹

Müteakip yıllarda gerek PKK terörünün şiddetini ve buna bağlı olarak Türkiye'nin terörle mücadele operasyonlarını artırması gerekse de 2014'te DEAŞ terör örgütünün Musul'u ele geçirmesi ve neredeyse eş zamanlı olarak Irak'ın kuzeyinden Suriye'nin kuzeyine uzanan hatta PKK, PYD/YPG ve DEAŞ terör örgütlerinin önemli

* Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsünde öğretim üyesi olan Doç. Dr. Serhan Afacan, 2008 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinden mezun oldu. Bunu müteakiben, 2009 yılında Leiden Üniversitesinde İran çalışmaları alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı. Modern İran tarihi alanında yaptığı çalışmayla 2015 yılında aynı üniversiteden doktor unvanı aldı. Çalışmalarında modern İran tarihi, İran'da toplumsal hareketler, İran'ın güncel iç ve dış siyasetine odaklanan Dr. Afacan'ın ilgili alanlarda çok sayıda ulusal ve uluslararası yayını bulunmaktadır. Dr. Afacan iyi derecede İngilizce, Farsça ve Arapça bilmektedir.

¹ "Iraq's Constitution of 2005", Constitute, 27 Haziran 2023, https://www.constituteproject.org/constitution/Iraq_2005.pdf?lang=en, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2024).

güvenlik sorunları haline gelmesi, Ankara-Bağdat ilişkilerini doğrudan etkilemiştir.

Irak'ta işgalden itibaren Türkiye aleyhtarlığıyla bilinen hükümetlerin ya da istikrarsız iktidarların iş başına gelmesi de ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak Irak'ta 2022'den beri iktidarda olan Muhammed Şiya es-Sudani hükümetinin getirdiği görece istikrar ortamı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın uzun yıllar sonra 22 Nisan 2024'te Irak'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmesi ve es-Sudani'nin Mart 2023'teki Ankara ziyaretinde de gündeme gelen Kalkınma Yolu Projesi'nin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ziyaretinde ikili ilişkilerin önemli eksenlerinden biri haline gelmesi, ilişkileri daha yapıcı bir zemine taşımıştır.

İkili ilişkilerde etkili olan bu faktörlerin yanı sıra dikkate alınması gereken bir diğer husus üçüncü ülkelerin ilişkilerdeki etkisidir ki bu noktada bölgesel bir güç ve Irak'ın en önemli komşularından biri olan İran'dan bahsetmek gerekmektedir. Irak ile 1600 kilometrelik bir sınır paylaşan İran, 2003 sonrası dönemde geleneksel etki araçlarının çok ötesine geçerek Irak'ta daha geniş bir hareket alanına sahip olmuş ve Irak "etkili kültürel yakınlıkların yanı sıra İran'ın Batı Asya'daki stratejik derinliğini artıran bir merkeze dönmüştür".² Bu süreçte Irak'ta Şii iktidara gelmesi İran'ı "ideolojik ve jeopolitik inzivasından çıkarmış"³ ve İran elde ettiği gücü kendi nüfuzunu derinleştirmek kadar özellikle Türkiye'nin hareket alanını daraltmak için kullanmıştır. Süreç içinde İran'ın bu gücü, Ankara-Bağdat ilişkileri açısından sorun teşkil edecek boyuta gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye-Irak ilişkileri, İran faktörü bağlamında incelenecektir. Çalışmada Türkiye'nin Irak politikasının esaslarına temas edildikten sonra İran'ın bu esaslara ilişkin yaklaşımı ele alınacak ve son olarak konuya dair öngörüler paylaşılacaktır.

Türkiye'nin Irak Politikasının Esasları

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Irak politikasına dair şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Irak'ta kalıcı istikrarın ve güvenliğin sağlanması ülkemiz açısından kritik önem taşımaktadır. Bu itibarla, Irak'ın kapsayıcı politikalar izleyerek, adil güç ve gelir paylaşımı temelinde, Anayasası'nda öngörüldüğü şekilde düzenli işleyen demokratik bir sisteme kavuşması, tam anlamıyla egemenliğini ve birliğini tahkim ederek, topraklarında yuvalanan ve ülkemize tehdit teşkil eden terör örgütlerini bertaraf etmesi öncelikli beklentilerimizdir.⁴

İlk bakışta belirli genel ilkelerden ibaret görünen bu ifadeler, esasen ikili ilişkilerin en can alıcı noktalarına işaret etmektedir. Bu noktada özellikle "istikrar", "güvenlik", "Anayasa", "kapsayıcı politikalar", "demokratik sistem", "tam egemenlik ve birlik"

² Perise Pur-Ali, Muhammed Rıza Dehşiri, Muhammed Rıza Kaidi ve Hasan Hüdaverdi, "Ruykerdhâ-yı Diplomasi-yi Ferhengi-yi İran der Irak pes ez Sukût-ı Saddam", (Saddam'ın Düşüşünden Sonra İran'ın Irak'taki Kültürel Diplomasi Yaklaşımları). Pejjuheşha-yı Siyasi-yi Cihan-ı İslam, 11/1 (1400/2021), 69-99. s. 70.

³ Hamid Kazimi, Abid Ekberi ve Şehram Pirani, "Rahbordhâ-yı İran ve Türkiye der Irak pes ez Sukût-ı Saddam", Pejjuheşha Tarih, Siyaset ve Resaneh, 3/4 (1399/2020), 75-92. s. 79.

⁴ "Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri", T.C. Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 27 Ağustos 2024).

ve “terör örgütleri” vurgusu dikkat çekmektedir. Son maddede ilgi çekici olan ise Irak’ın “terör örgütlerini bertaraf etmesi” yönündeki beklentidir. Diğer bir ifadeyle Türkiye, Irak’ın PKK ve DEAŞ terörünü ve bunları ayakta tutan zemini bizzat Irak devletinin ortadan kaldırılmasını beklemektedir.

Tarihsel olarak bunu yeterli düzeyde başaramayan Bağdat hükümetlerinin yönetmek zorunda olduğu en önemli faktörlerden bir diğeri ülkedeki farklı etnik ve mezhepsel unsurlar arasında “adil güç ve gelir paylaşımını” sağlamak olmuştur. Güvenlik sorunlarının ve bu farklılıkları yönetememenin sonucunda ise Irak istikrarsız bir ülke haline gelmiştir. Takip eden bölümlerde Türkiye–Irak ilişkileri İran faktörü esasında ve güvenlik, istikrar ve bu ikisine göre daha ikincil bir konu olan ekonomik ilişkiler bağlamında incelenecektir. Her ne kadar Türkiye–Irak ekonomik ilişkilerinin başta petrol gelmek üzere muhtelif boyutları olsa da bu son madde, somut olarak ikili ilişkilerde son dönemlerde ana gündem maddelerinden biri haline gelen Kalkınma Yolu Projesi üzerinden değerlendirilecektir.

Güvenlik

Türkiye ile İran’ın hemfikir kalamadığı konuların başında terörle mücadele politikaları gelir. PYD/YPG’yi terör örgütü olarak tanımayan, PKK’yı ise 2004’te terör örgütü ilan eden İran’ın PKK terörü konusundaki ikircikli yaklaşımı, Türkiye’nin Irak’taki terörle mücadelesini zora sokmaktadır. Nitekim daha geriye gitmeksizin iki ülke arasında bu konudaki ihtilaf, Türkiye’nin 27 Mayıs 2019’da Kuzey Irak’ın Hakurk bölgesinde Pençe-1 olarak başlattığı ve takip eden yıllarda alanını genişleterek 17 Nisan 2022’den itibaren Pençe-Kilit Harekâtı olarak yürüttüğü terörle mücadele operasyonları sürecinde açık şekilde görülmüştür. O dönem İran’ın Bağdat Büyükelçisi olan İrec Mescidi, Türkiye’nin Kuzey Irak’taki terörle mücadele operasyonlarının sürdüğü ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin 13 Şubat 2021’de Gara bölgesine operasyon başlattığı bir ortamda, 23 Şubat 2021’de Rudaw’a verdiği röportajda Türkiye’nin Irak’taki varlığına ilişkin şu ifadeleri kullanmıştı: “Irak’a askerî bir müdahaleyi reddediyoruz. Türk Silahlı Kuvvetleri de Irak topraklarına karşı tehdit unsuru olmamalı ve bu toprakları işgal etmemelidir.”⁵

İki ülkenin bu konudaki görüş farklılığı Cumhurbaşkanı Erdoğan ile eski İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi’nin katılımıyla 24 Ocak 2024’te Ankara’da düzenlenen Türkiye–İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısının ardından yayımlanan ortak bildiriye de yansımıştı: “Çağımızın en büyük sorunlarından biri haline gelen ve iki ülkenin bulunduğu bölgeye de büyük zararlar getiren terörizmin her türlü somut çeşidiyle ve tezahürleriyle ortak mücadele kararlılıklarını yineleyerek...”⁶ Bildiri ilke olarak terörle mücadelede ortak bir zemin olduğu izlenimini verse de iki liderin yaklaşımı arasındaki fark barizdi. Ortak basın toplantısında Cumhurbaşkanı Erdoğan şu ifadeleri kullanmıştı: “Terörle mücadelede komşumuz İran’ın desteğinin artarak devam etmesinin ehemmiyetini bir kez daha vurgula-

5 “Turkey must Leave Iraq, Respect Borders: Iranian Ambassador”, Rudaw, <https://www.rudaw.net/english/middleeast/27022021>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2024).

6 “Türkiye–İran Sekizinci Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi Ortak Bildirisi”, İletişim Başkanlığı, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiye-iran-sekizince-yukse-dukzeyli-is-birligi-konseyiydik-ortak-bildirisi>, (Erişim tarihi: 27 Ağustos 2024).

dık. Ülkelerimizin ve bölgemizin güvenliğini hedef alan PKK/PYD/YPG ve PJAK'a karşı iş birliğimizin daha da güçlendirilmesinin önemine değindik."⁷ Buna karşın, "İran İslam Cumhuriyeti, terörle mücadele ve bölgeyi şer unsurlardan güvenli hale getirme konusunda hiçbir tereddüt göstermemiştir" ifadelerini kullanan ve DEAŞ terör örgütünü ismen zikretmesine rağmen Türkiye'nin yoğun olarak mücadele ettiği PKK terörüne değinmeyen İran Cumhurbaşkanı'nın ifadelerinin ise aynı netlikte olmadığı görülmüştür.

Bu toplantıdan birkaç ay sonra Mayıs 2024'te ise Millî Savunma Bakanı Yaşar Güler, İran'ın tutumunu hedef alan açıklamalar yaptı. Bunların ilkinin 2 Mayıs'ta CNN Türk'te katıldığı programda yapan Güler şu ifadeleri kullanmıştı: "İranlı dostlarımızla konuşuyoruz: 'Bak kardeşim şu noktadan karşıya geçtiler, şuraya gittiler takip ediyoruz. İHA'dan, SİHA'dan bakıyoruz.' İranlı dostlarımız cevap veriyor: 'Biz oraya baktık orada hiç kimse yok.' Bu hoş bir yaklaşım değil. Tabii ki rahatsızsınız."⁸ Bakan Güler 13 Mayıs'ta *Milliyet*'teki röportajında ise şunları söylemişti: "İranlı dostlarımız maalesef PKK'lı teröristlere karşı bizimle aynı paralelde bakmıyor açıkçası."⁹

Konunun belki de en önemli örneklerinden biri ise geçmiş dönemlerde Süleymaniye etrafında yaşanan gelişmelerdir. Küdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB) PKK ile olan ilişkileri ve özellikle 15 Mart 2023'te PKK/YPG'li teröristleri taşıyan helikopterin Duhok civarında düşmesiyle başlayan süreç, Türkiye'yi, Süleymaniye'yi sert şekilde uyarmak durumunda bırakmıştır. Bu açıklamalardan birini 18 Mart 2024'te CNN Türk'e verdiği röportajda dile getiren Dışişleri Bakanı Hakan Fidan şu ifadeleri kullanmıştı: "Süleymaniye'deki KYB liderliği ve onu oluşturan ekibin PKK ile olan ilişkileri, samimiyeti bizim için bir problem olmanın ötesinde artık ulusal bir güvenlik tehdidi olmuştur."¹⁰ İran'ın Süleymaniye üzerindeki himayesi ve bu himaye üzerinden bir yandan PKK'ya destek çıkarken diğer yandan da Türkiye ile iyi ilişkiler yürütmeye çalışan Erbil'i dengelemeye çalışması, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki terörle mücadelesine zarar vermektedir. İran'ın bu konuda ABD ile oldukça benzer bir çizgide bulunması da bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir husustur.

İstikrar

Türkiye açısından istikrarsız bir Irak hemen her yönüyle risk barındırmaktadır. Nitekim Irak'ın toplum yapısı ve hatta jeopolitik konumu özellikle 2003'ten itibaren ülkeyi istikrarsız bir durumda bırakmıştır. Bağdat, Basra, Erbil ve Süleymaniye hat-tında önemli ayrışmaların ve kırılgan dengelerin sürdüğü bir ortamda Kerkük'te yaşanan son gelişmeler yeni bir tartışma meydana getirmiştir. Kerkük Vilayet Meclisinin 5 Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), 3 Arap ve 1 Hristiyan üyesinin 10 Ağustos

7 "İran'la İlişkilerimizi Karşılıklı Güven ve Müsterek Menfaatler Temelinde Derinleştirmeye Önem Veriyoruz", T.C. Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/150861/-iran-la-iliskilerimizi-karsilikli-guven-ve-musterek-menfaatler-temelinde-derinlestirmeye-onem-veriyoruz->, (Erişim tarihi: 27 Ağustos 2024).

8 "Bakan Güler'den İran'a Tepki: Yaptıkları Hoş Değil", Haber7, <https://www.haber7.com/guncel/haber/3420695-bakan-gulerden-irana-tepki-yaptiklari-hos-degil>, (Erişim tarihi: 27 Ağustos 2024).

9 "Kilit Şu An Kapanıyor", Milliyet, 13 Mayıs 2024, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ozay-sendir/kilit-su-an-kapaniyor-7125966>, (Erişim tarihi: 27 Ağustos 2024).

10 "Dışişleri Bakanı Sayın Hakan Fidan'ın CNN Türk'e Verdiği Mülakat", T.C. Dışişleri Bakanlığı, 18 Mart 2024, <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-hakan-fidan-in-cnn-turk-e-verdigi-mulakat--18-mart-2024.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 27 Ağustos 2024).

2024'te Bağdat'ta bir otelde toplanarak valilik ve meclis başkanlığı için oylama yaparak KYB'li Rebwar Taha'yı vali olarak seçmesi Türkmenler ve KDP tarafından protesto edildiği gibi Türkiye'nin de tepkisiyle karşılaştı.¹¹ Taha'nın valilik görevine başlamasıyla sonuçlanan bu sürecin Türkiye açısından çeşitli anlamları olsa da konunun üzerinden durulması gereken boyutlarından biri "KDP ile KYB, Bağdat ile Erbil ve Ankara ile Tahran arasında büyük Kerkük savaşının" şu an için İran lehine sonuçlanmasıydı.¹² İran'ın Irak Kürtlerini özellikle de Şii Feyli Kürtlerini etkisi altına almaya dönük çeşitli politikaları bulunmaktadır. Özellikle "Tüm dünyadaki Şiilere liderlik etme görevini uhdesinde görmeye dayalı bir varlık felsefesinden hareketle İran, bu Şii topluluğa özel ilgi göstermiştir."¹³

Devrimin ardından dış politikasında "ümmeççi" bir söylem kullanan İran'ın fiiliyat-ta politika yapımının merkezinde baştan itibaren Şiilik vardı. Necef ve Kerbela gibi kentlerin Irak'ta oluşu, tarihsel olarak İran'ın Irak Şiileriyle özellikle de Şii ulemayla güçlü ilişkiler kurmasına imkân tanımıştır. Ancak devrime kadar bu ilişkilerde Irak'ın üstün olduğu bir hiyerarşi vardı. Devrimden sonra ise İran sistematik olarak bu hiyerarşiyi tersine çevirmeye çalışmıştır. Gerek *Velayet-i Fakih* makamına yüklenen teolojik anlam gerekse de "devrim ihracı" politikalarının etkisiyle İran, Irak başta olmak üzere bölge ülkelerinde özellikle Şii grupları kendi ideolojisi etrafında dönüştürmeye çalışmış ancak bu hususta uzun süre istediği sonucu alamamıştır. İran-Irak Savaşı başladıktan yalnızca günler sonra 24 Eylül 1980'de Ayetullah Humeyni, "Irak'ın Ordusuna ve Müslüman Milletine Mesaj" başlığıyla yayımladığı bildiriyle Irak halkına Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanma çağrısı yaparak "Irak milleti, yasa dışı kafir hükümete yardım eden kafir hükümete vergi, su ve elektrik parası vermekten kaçınmalıdır" dese de hedefine ulaşamamıştır.¹⁴

ABD işgali sonrasında ise İran açısından Irak'ta koşullar elverişli bir hal almıştır. Bu süreçte Türkiye ise PKK terörünün tırmanmasının da etkisiyle Irak'ta öncelikli olarak terörle mücadele ekseninde hareket etmiş ve Türkmenlere destek verirken dönem dönem Irak'taki diğer unsurlara özellikle de farklı Kürt gruplara ve Şii Araplara dönük net politikalar ortaya koyamamıştır. Diğer yandan İran, özellikle Basra üzerindeki ekonomik etkisiyle ve aynı zamanda DEAŞ terörünün ortaya çıkışından itibaren kurulan Irak'taki milis grupların çatı oluşumu Haşd-i Şabi üzerindeki nüfuzunu kullanıp "tefircilik" ve "Vehhabilik" ile eşitlediği Sünnilik karşıtı tavırla Irak'taki fay hatlarının harekete geçmesinde etkili olmuştur.

Irak'ta özellikle İran yanlısı Nuri el-Maliki'nin 2006-2014 arasındaki başbakanlık yılları, bu ülkede toplumsal ayrışmanın ve İran etkisinin zirve yaptığı bir dönem olmuştur. Bugün gelinen noktada, Irak'ın güneyinde Basra'da Şiiler üzerinden Sünni Arapları ve kuzeyinde ilişki kurduğu Kürt gruplar üzerinden diğer Kürtleri ve Türk-

11 "Kerkük'te İtirazlara Rağmen KYB'li Vali Göreve Başladığını Duyurdu", Anadolu Ajansı, 14 Ağustos 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kerkukte-itarazlara-ragmen-kybli-vali-goreve-basladigini-duyurdu/3303520>, (Erişim tarihi: 31 Ağustos 2024).

12 Mehmet Alaca, "Kerkük'e KYB'li Vali Seçildi: Kazananlar ve Yitirilen Gerçeklik Algısı", Perspektif, 14 Ağustos 2024, <https://www.perspektifonline.com/kerkuk-kybli-vali-secildi-kazananlar-ve-yitirilen-gerceklik-algisi/>, (Erişim tarihi: 31 Ağustos 2024).

13 "Ruykerdhâ-yı Diplomasi-yi Ferhengi-yi", s. 84.

14 "Irak'ın Ordusuna ve Müslüman Milletine Mesaj", ENAM, <http://enam.com/posts/view/2454>, (Erişim tarihi: 26 Ağustos 2024).

menleri etkisiz hale getirmeye çalışan İran, bu ayrıştırıcı politikaları Bağdat üzerinden de güçlendirmeye çalışmaktadır. İran bunu yaparken ABD karşıtlığı ve DEAŞ terörüyle mücadele gibi söylemler kullansa da aslında temelde Türkiye'yi Irak'ta etkisizleştirmeye ve Irak'ı kendi milli güvenlik yapılanmasının ileri hattına dönüştürmeye çalışmaktadır. İran'ın bu konuya bakışı son yıllarda Kalkınma Yolu Projesi'ne yaklaşımında görülmektedir.

Kalkınma Yolu Projesi

İran'ın, Basra Körfezi'ndeki Irak'ın Fav Limanı'ndan başlayıp güney-kuzey hattında ilerleyerek Türkiye'ye ve oradan da Avrupa'ya ulaşacak olan 1200 kilometrelik otoyol ve tren yolundan müteşekkil olan ve Türkiye ile Irak işbirliğinde yürütülen bu projeyi mevcut haliyle desteklemesi mümkün değildir. Nitekim özellikle İran'dan konuya ilişkin gelen gayriresmî tepkileri Zengezur Koridoru'na verilen reaksiyonu andırmaktadır. İran'ın meseleye henüz ihtiyatlı yaklaşmasının nedeni ise alternatif diğer liman ve yollar ile rekabet, söz konusu projenin yüksek maliyeti, yolsuzluk, yabancı yatırımcıların bir noktada geri çekilme riski ve Irak içindeki farklı grupların özellikle Kürt Bölgesel Yönetimi'nin projenin kendilerini teğet geçmesi nedeniyle olumsuz bir tutum takınması gibi ihtimallerle projenin akamete uğraması yönündeki beklentidir. Bu konuda çok sayıda haber ve yazı bulunmasına rağmen, projeyi bölgeye ilişkin yürütülen diğer projeler bağlamına oturtan şu satırlar önemli fikirler vermektedir:

Bu koridorları incelediğimizde bu koridorların İran'ı bypass ettiğini ve uzun vadede İran'ın Doğu'yu Batı'ya ve Kuzey'i Güney'e bağlama konusundaki jeopolitik ve jeoekonomik önemini azaltacağını görebiliriz.¹⁵

Şu satırlar ise hem İran'ın projeye bakışına hem de Irak'taki "direniş unsurlarını" nasıl kullandığına ilişkin dikkat çekici değerlendirmeler içermektedir:

Günümüzde Ankara, Bağdat, Doha ve Abu Dabi'deki İran büyükelçilikleri, İran'ın bu büyük ekonomik plana pratik katılımına ilişkin Tahran'ın önerdiği paketi bu girişime katılan ülkelere sunmaktan sorumludur. Bu yapıcı öneri sunulurken taraflara, bu tren hattının ve oto yolun direniş gruplarının yeşil ışığı olmadan Irak'ın kalbinden geçmesi mümkün değildir.¹⁶

¹⁵ "Hater-i Koridorha bera-yı Mukîyyet-i Jeopolitik-i İran (Koridorların İran'ın Jeopolitik Konumu Açısından Tehlikesi)", 9 Temmuz 2024, <https://rb.gy/57qgm4>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2024).

¹⁶ "Cadde-i Tosieh: İttisal-i Halic-i Fars ve Urupa az Mesir-i Bağdad (Kalkınma Yolu; Basra Körfezi'ni Bağdat Üzerinden Avrupa'ya Bağlamak)", 24 Nisan 2024, <https://www.eghtesadonline.com/003W5J>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2024).

Sonuç ve Öneriler

Ortadoğu'nun genelinde olduğu gibi Irak'ta da İran'ın birincil tehdit algısı, ABD değil bölgesel rakiplerinden kaynaklıdır. NATO üyesi olması ve sahip olduğu güç itibarıyla Türkiye, İran'ın bölgede çıkarlarına tehdit olarak gördüğü ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye ile İran bu karşılıklı rekabet durumunu çatışmaya dönüştürmeden yönetseler de İran'ın Türkiye'nin Ortadoğu politikaları üzerindeki fiili ve potansiyel olumsuz etkilerini azımsamamak gerekir. Her ne kadar tarihi, siyasi ve jeopolitik nedenlerle İran'ın Irak üzerinden belirli bir nüfuza sahip olması beklenen bir şey ise de bu nüfuz, tahakküme dönüşmemeli ve kritik alanlarda Türkiye'nin aleyhine işlememelidir. Ayrıca İran'ın Irak'ta bu kadar geniş bir hareket alanı buluşu, Türkiye'nin bu ülkeye ilişkin bazı alanlarda yeterince kapsamlı politikalar takip etmemesinden kaynaklıdır. Bu bağlamda şu hususlar önem arz etmektedir:

Türkiye, PKK terörüyle mücadele konusunda İran'a karşı daha kararlı ve net bir tutum takınmalıdır. Suriye ve Irak sahalarında görüldüğü üzere, İran'ın bölgesel politikaları fiili durum ihdas etmek ve diplomatik müzakerelerini bunun etrafında kurgulamak üzerine kuruludur. Buna, önce müzakere edip sonra harekete geçmek suretiyle mukabelede bulunmanın yararı sınırlı kalacaktır.

İran'ın devrim sonrasında inşa ettiği ve *Velayet-i Fakih*'i merkeze alan resmi Şiilik anlayışı Necef ilim havzasındaki Iraklı Şii ulemanın çoğunluğunun anlayışının farklı olduğu unutulmamalıdır. Genel anlamda Irak Şiileri konusunda Türkiye'nin daha sofistike politikalar geliştirmesi özellikle de Necef ulamasıyla olan ilişkilere daha fazla önem vermesi gerekir. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başkanlık döneminde Mart 2011'de Necef'te Hz. Ali Türbesi'ni ziyaret edişinin ve Ayetullah Sistani ile görüşmesinin meydana getirdiği olumlu etki dikkate alınmalıdır.

Türkiye'nin özellikle 2017'deki referandum krizinin ardından Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile olan ilişkilerini süratle yeniden geliştirmesi son derece önemli bir hamle olmuştur. KYB'nin tutumu önemli bir sorun olsa da Türkiye, Süleymaniye'yi de bütünüyle İran'ın nüfuzuna terk etmemelidir. Bu konuda Türkiye'nin elindeki teşvik edici araçlar İran'inkilerden çok daha fazladır.

Kalkınma Yolu Projesi'nin ilerlemesi konusunda Türkiye, Bağdat yönetiminin heyecan ve umudunu artıracak adımlar atmalı ve Türkiye ile Irak arasındaki bağımlılığı artıracak bu projenin hayata geçmesini ikili ilişkilerin odaklarından bir haline getirmelidir.

BÖLÜM 7

Bekir Aydoğın

Türkiye–Irak ilişkilerinde PKK etkeni

Türkiye-İrak ilişkilerinde PKK etkeni

Bekir Aydoğru*

Ankara'nın Irak politikasında PKK faktörü, komşu ülkenin toprak bütünlüğü, Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir Kürt devletinin Türkiye için varoluşsal tehdit kabul edilmesi ve Türkmenlerin korunması başlıkları arasında uzun yıllardır en önemli unsur olagelmıştır. Irak'ın kuzeyinde 1991'de uçuşa yasak bölge ilan edilmesinin yanı sıra Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin kurulmasına ve Saddam rejiminin yıkılmasına yol açan 2003'teki ABD işgali, Ankara'nın Irak'ta PKK ile mücadelesinde sadece Bağdat ve Erbil ile değil işgal sonrası ülkede en önemli nüfuz sahibi olan Tahran ile de dolaylı olarak muhatap olmasına neden olmuştur.

Türkiye'de 2013-2015 yılları arasındaki başarısız barış sürecini takip eden yıllarda PKK'nın ülke içindeki eylem kabiliyetini büyük ölçüde sınırlayan Ankara, 2019'dan itibaren "terörü kaynağında yok etme" politikasıyla Irak'ın kuzeyindeki üslerini artırarak kısmen örgütün sınır hatlarından daha da güneye inmesini sağlamıştır. Uzun yıllardır Ankara'nın PKK karşıtı operasyonlarına ülkenin egemenliğini ihlal ettiği gerekçesiyle tepki veren Bağdat, Türkiye'nin özellikle 2023-2024 yıllarında diplomatik, siyasi ve güvenlik alanlarındaki yoğun temasları ve Kalkınma Yolu gibi karşılıklı ekonomik çıkara dayalı mega projesinin sonucunda PKK'ya karşı belirli ölçüde Ankara'nın konumuna yaklaşmıştır.

Ancak gelinen noktada, Türkiye'nin Erbil ile PKK ile mücadelede yakaladığı uyumu Süleymaniye ve Bağdat ile sağlayamadığı görülmektedir. Bu durum, Bağdat hükümetinin PKK'dan IKBY gibi tehdit algılamaması, Bağdat'ın kırılğan siyasi istikrarının yanı sıra Irak'ta Türkiye'nin bölgesel rakibi İran'ın temel oyun kurucu olması ve Tahran yanlısı Iraklı Şii milis gruplarının ülkede PKK ile iş birliği gibi bir dizi güçlü engelle açıklanabilir.

* Erbil'de mukim, Irak Kürdistan Bölgesi üzerine çalışmalar yapan gazetecidir. Yüksek lisansını Exeter Üniversitesi'nin Ortadoğu Siyaseti ve Uluslararası İlişkileri Bölümü'nde tamamlamış ve tezini Irak Kürt siyaseti üzerine yazmıştır.

Ankara-Bağdat ilişkilerinde sorunlu bir alan olarak PKK

PKK 1980'lerin başından itibaren Irak'ın kuzeyinde konuşlanmaya başlarken, Türkiye de ilki 1984'te olmak üzere Irak'ın kuzeyinde düzenlediği PKK karşıtı askeri operasyonlarının kapsamı ve bölgedeki Türk askeri üslerinin sayılarını giderek artırmıştır. Ankara, Saddam Hüseyin ile 1984'te imzalanan anlaşma kapsamında Irak topraklarının 5 kilometre derinliğinde takip hakkı ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesinden doğan meşru müdafaa hakkı doğrultusunda kuzey Irak'ta sınır ötesi operasyonlar düzenlemiştir.

ABD öncülüğünde 1991'de Irak'ın kuzeyinde oluşturulan uçuşa yasak bölge, Iraklı Kürtlerin Saddam rejiminin kontrolü dışında de facto devletleşmesi için önemli bir imkân sağlarken, Türkiye'nin de PKK ile mücadelede esas muhatabının Iraklı Kürtler olması sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde, Ankara'nın Barzani ailesi liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Talabani ailesi liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) yanına alarak PKK'ya karşı operasyonlar düzenleme girişimleri olmuştur. Iraklı Kürtlerin, PKK'nın da dahil olduğu 1994-1998 yılları arasında kardeş katli (brakuji) olarak anılan iç savaşı, ABD arabuluculuğunda KDP ve KYB'nin 1998'de Washington'da barış anlaşması imzalamasıyla sona ermiştir.

Türkiye, Irak'taki PKK varlığının sona erdirilmesi konusunda uzun yıllardır Bağdat ve Erbil hükümetlerine baskıda bulunurken, örgüte karşı Irak'tan bir hamle olmadığı için tek taraflı müdahalelerde bulunmak zorunda kalmıştır. Ancak Ankara'nın PKK'ya karşı operasyonları örgütü bitirecek bir sonuca ulaşamadığı gibi IKBY'deki Kürt gruplarla PKK'ya karşı güçlü ve kalıcı bir askeri ittifak da kuramamıştır. Zira Erbil merkezli KDP lideri Mesut Barzani Kürtler arası savaşın bir kez daha yaşanmaması yönünde tutum benimserken, Süleymaniye merkezli KYB ise PKK ve Suriye iç savaşıyla ülkenin kuzeyinde hakimiyet sağlayan PKK'nın Suriye kolu YPG ile tarihsel ideolojik yakınlığının da katkısıyla ilişkilerini geliştirmiştir.

Türkiye'nin özellikle 2009'lardan itibaren 2017'deki IKBY bağımsızlık referandumuna kadar Bağdat hükümetinde Sünni gruplara yakın politikası, Bağdat'a karşı Erbil'i önceleyen tutumu, Bağdat'tan izinsiz Kürt petrolünün ihracatını yapması ve ülkede artan İran etkisi Ankara-Bağdat ilişkilerini germiştir.

Aynı şekilde, 2014 yılında Irak'ta ortaya çıkan IŞİD'e karşı kurulan çoğunluğu İran destekli Şii milislerden oluşan silahlı grupların çatı oluşumu Haşdi Şabi de Türkiye'nin ülkedeki askeri varlığına karşı en sert tepkileri veren yapı olarak öne çıkmıştır. Türkiye'nin Musul'daki askeri üssüne yönelik saldırılar yapan Şii milis grupları, Irak'taki Türk askeri varlığına karşı mücadele edilmesi yönünde çıkışlar da yapmıştır. Bağdat, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki operasyonlarını kimi zaman ülkenin egemenliğinin ihlali nedeniyle kınaması ve uluslararası topluma 'Türkiye'nin müdahalelerine son verin' çağrısında bulursa da esasında PKK dosyasını son yıllara kadar büyük ölçüde Iraklı Kürtlere bırakmıştır.

Ankara'nın Irak politikasında dönüm noktalarından olan 2017 yılındaki referandum, Türkiye'nin Erbil ve Bağdat ile ilişkilerini bir diğerine tercih etmeyerek dengeli bir Irak politikası sürdürme arayışına yol açmıştır. Buna rağmen, Türkiye'nin PKK ile Irak'ın kuzeyindeki çatışmalarının şiddetlendiği ve sivil kayıpların yaşandığı dönemlerde, Bağdat'tan en sert tepkilerin geldiği dönemler olmuştur. Ankara, 2022'de Duhok'ta bir turistik alanda çoğunluğu Arap 9 kişinin hayatını kaybettiği saldırıdan PKK'yı sorumlu tutarken, IKBY ve Bağdat hükümeti saldırının Türkiye tarafından yapıldığını öne sürmüştür. Saldırı sonrası Irak Türkiye'deki maslahatgüzarını geri çağırırken, Bağdat'taki Türk Büyükelçiliği önünde protesto gösterisi yapılmış ve Türk ürünlerini boykot çağrısında bulunulmuştur. Bu durum, Türkiye-Irak-IBK ilişkilerinde PKK'nın istikrarsızlık yaratan bir faktör olduğunu örneklendirmektedir.

Irak'ın kuzeyindeki sınır boyunca kamplarının yanı sıra IŞİD ile mücadele kapsamında girdiği Musul'un Sincar ilçesinde de hakimiyet kuran PKK, Erbil'e yaklaşık 60 km uzaklıktaki Mahmur kampı ile Süleymaniye, Musul ve Kerkük'e kadar etkisini artırmıştır. Buna karşın, Ankara ülke içinde büyük ölçüde sınırlandırdığı PKK'ya karşı 2019'da başlattığı Pençe-Kilit Operasyonu'yla Irak'ın kuzeyindeki askeri operasyonlarını sıklaştıırken, bölgede sayıları artan üslerinin de 100'e ulaştığı ileri sürülmektedir.

PKK, Suriye'nin kuzeyinde KDP yanlısı muhalif Kürtleri yönetimden dışlayarak baskılarken, Sincar'da da yerel Ezidi uzantıları üzerinden KDP karşıtı gündem geliştirerek Sincar'da da Suriye'dekine benzer şekilde kanton yönetimi kurmayı planlamaktadır. KDP'nin PKK ile Suriye ve Sincar'da zıtlaşan tutumları, Erbil yönetiminin Ankara'nın PKK ile mücadelesine yakınlaşması ve örgütün de KDP peşmergesi, polisi ve sivilleri hedef alan saldırılarına ve KDP güvenlik güçleri ile PKK üyelerinin sık sık çatışmalara girmesine yol açmıştır. PKK'nın IKBY'de yaklaşık 800 köyü işgal ettiği, buralara hizmet götürülmesini engellediğini belirten Kürt yetkililer, örgütün IKBY'nin meşru hükümetini tanımadığına dikkati çekmektedir.

Erbil ile Bağdat hükümetleri arasında 9 Ekim 2020'de imzalanan Sincar anlaşması ise PKK'nın ilçeden çıkarılmasını da kapsayan içeriği nedeniyle Irak'taki aktörler için örgüte karşı yeni bir döneme girildiğinin resmi bir işareti olmuştur. Zira IŞİD işgali sonrası Sincar'ın yeniden inşası, Ezidilerin yurtlarına geri dönüşü ve silahlı grupların ilçeden çıkarılmasını amaçlayan anlaşma, Türkiye'nin yanı sıra ABD, İngiltere, Almanya ve Birleşmiş Milletler tarafından da desteklenmektedir. Buna rağmen, uygulamaya konulamayan anlaşma nedeniyle Türkiye ilçeye çok sayıda hava saldırıları düzenlemiş, PKK ve KDP arasındaki gerginlikler daha da tırmanmış ancak Türkiye'nin PKK ile mücadelede hem alanda hem de muhataplarını ikna etmede eli güçlenmiştir.

Ankara'nın KDP kontrolündeki Duhok ve Erbil'de artan askeri varlığı, PKK-KDP peşmergesi arasındaki artan çatışmalar ve Barzani ailesinin Sincar Anlaşmasının uygulanması konusundaki ısrarı ve örgütün IKBY sınırlarından çekilmesine yönelik sert açıklamaları, Erbil merkezli partinin PKK'ya karşı Türkiye istihbarat paylaşımı ve operasyonel iş birliği yaptığı yönünde geniş kabule yol açmıştır. Ancak Anka-

ra'nın PKK ile mücadelede 2023'ten itibaren geliştirdiği Irak politikası, sadece KDP ile iş birliğinin yeterli olmadığı ve örgüte karşı Bağdat hükümetini de yanına çekmeyi amaçlayan yeni bir döneme kapı aralamıştır.

PKK ile mücadelede Bağdat ile uyum arayışı

Ankara'nın yeni dönemde PKK'nın sadece Türkiye için değil Irak için de bir tehdit ve istikrarsızlık kaynağı olduğu yönündeki politikası ise Sincar anlaşması gibi dönemsel fırsatların da katkısıyla muhataplarında belirli oranda yankı bulmaya başlamıştır. Son iki yılda Ankara ve Bağdat arasında güvenlik, istihbarat, ekonomik ve siyasi alanlarda karşılıklı bakanlar ve liderler düzeyinde yapılan ziyaretler, Ankara'nın sürekli diplomatik baskı politikasıyla PKK ile mücadelede Bağdat hükümetinde de somut çıktılar elde edilmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin Irak'ı PKK konusunda ikna etmek amacıyla ekonomik ortak projeleri de sahaya sürmesi ise bu anlamda uzun yıllardır tek başlı giden güvenlik eksenli politikalarını destekleyici bir unsur olmuştur. Irak'ı Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlayacak kara ve demir yolu hatlarını içeren ve Katar ile BAE'nin de dahil olduğu Kalkınma Yolu Projesi, bu koridorun geçtiği güzergahların güvenliğini sağlama-sını gerektirmiş ve bu da Irak'ın kuzeyindeki PKK varlığının sorun teşkil ettiğini de çok uluslu bir projede tasdik ettirmiştir.

Ankara'nın siyasi, ekonomik ve diplomatik çabaları sonucu, Türkiye ve Irak arasındaki Yüksek Düzeyli Güvenlik Mekanizması toplantıları kapsamında, Irak ilk kez Aralık 2023'te PKK'yı "ortak tehdit" ve Mart 2024'te de "yasaklı örgüt" ilan etmiştir. Irak Başbakanı Muhammed Şiya es-Sudani Temmuz 2024'te kurumlar arası yazışmalarda PKK için "yasaklı örgüt" ifadesi kullanma talimatını verirken, Irak Yüksek Yargı Konseyi ise Ağustos 2024'te PKK ile ilişkili 3 siyasi partinin yasaklanması ve mallarına el konulmasına karar vermiştir. Ankara, Irak'ın PKK ile mücadele konusunda kat ettiği aşamayı memnuniyetle karşıladığını ancak bunun yetersiz olduğu ve PKK'yı "terör örgütü" olarak da tanıması gerektiğini sıklıkla dile getirmektedir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Nisan 2024'te Irak ziyaretindeki temaslarında, Irak ile 26 anlaşma ve mutabakat zaptının imzalanmasına rağmen Bağdat'ın PKK'yı "terör örgütü" olarak tanıyacağı beklentisi gerçekleşmemiştir. Bağdat söz konusu beklentiyi karşılayabilmek adına PKK'yı "yasaklı örgüt" listesine almıştır. Türkiye ile Irak arasında, terörle mücadele için Bağdat'ta Ortak Güvenlik Koordinasyon Merkezi ve Başika'da da Ortak Eğitim ve İşbirliği Merkezi kurulacağı duyurulmasına rağmen, Ankara ve Bağdat arasında PKK'ya karşı istihbarat paylaşımı yapıldığına dair resmi bir emare olmadığı gibi, ortak askeri operasyonlar yapılma aşamasına da geçilmemiştir. Esasında PKK'nın, TSK ve KDP peşmerge-sinin örgüte karşı ortak operasyonlar düzenlediği iddialarına rağmen, Erbil yönetimi ya da Ankara'dan bu yönde bir açıklama da gelmemiştir. Dolayısıyla Ankara ile örgüte karşı mücadelede daha yakın bir uyum yakalayan KDP'nin dahi ortak operasyonlar düzenlemediği ve resmi olarak PKK'yı "terör örgütü" olarak kabul etmediği bir konjonktürde Bağdat'ın Erbil'den daha motive bir şekilde örgüte karşı harekete geçmesi ise şaşırtıcı olacaktır.

KYB ile gerginlik ve İran etkisi

Türkiye'nin Erbil ve Bağdat ile PKK ile mücadelede artan uyumuna rağmen, Süleymaniye'de PKK'ya alan açmak ve desteklemekle suçladığı KYB ile ilişkileri kesilme noktasına gelmiştir. Süleymaniye'ye yönelik hava sahası yasağı getiren Ankara KYB lideri Bafel Talabani'ye yönelik defalarca en üst düzeyden sert uyarılar yaparken, Türkiye Eylül 2023'te Süleymaniye'nin Arbat Havalimanında üç KYB terörle mücadele üyesinin de öldüğü PKK karşıtı saldırı da dahil olmak üzere operasyonlarını sürdürmektedir. PKK ve YPG'ye yönelik olumlu mesajlar veren Talabani ise TSK'nın IKBY'deki askeri üs ve operasyonları eleştirmekte ve KDP'yi bölgenin Türkiye tarafından "işgaline" alan açmakla suçlamaktadır.

Erbil'in Ankara ile samimi ilişkilerine kıyasla Tahran'a yakın duran KYB, uçuş yasağı nedeniyle maddi kayıp yaşansa da sınır kapılarının İran'a açılması nedeniyle Türkiye'nin yaptırımlarından önemli ölçüde etkilenmemektedir. KYB, İran ile yakın ilişkilerinin meyvesini, Kerkük valiliğinin kazanması ve Irak Federal Mahkeme yoluyla IKBY'de KDP'nin hakimiyetindeki azınlık kotaları ve seçim sisteminin değiştilmesi gibi çeşitli vesilelerle toplamaktadır.

Öte yandan 2003 sonrası Irak'ta en güçlü nüfuza sahip Tahran, bölgesel rakibi Ankara'nın Irak'ta üst düzey siyasi temasları, terörle mücadele ve Kalkınma Yolu üzerinden Erbil ve Bağdat ile güvenlik, diplomatik ve ticari işbirlikleri geliştirmesinden doğal olarak rahatsız olmaktadır. Öyle ki, üzerinden dört yıl geçmesine rağmen Sincar anlaşmasının halen uygulanamamasının esas nedeni, PKK'nın ilçedeki uzantılarının İran'a yakın grupların şemsiyesi altında bulunmasıdır.

Yine aynı şekilde, KYB'nin de Süleymaniye'de Türkiye baskısına direnmesi de ancak Tahran etkisiyle açıklanabilir. Türk yetkililerin, KYB lideri Bafel Talabani'nin kardeşi ve IKBY Başbakan Yardımcısı Kubat Talabani, Haşdi Şabi Heyeti Lideri Falih Feyyad ve diğer İran'a yakın Şii siyasilerle bir araya gelmelerine rağmen, Ankara'nın bu ilişkilerde Tahran etkisini kıramadığı görülmektedir. Bağdat hükümetinin PKK'yı "yasaklı örgüt" olarak tanımasının KYB'nin örgüte yönelik tutumunda değişikliğe yol açmaması da Bağdat'ın bu kararının uygulanması konusunda ülkedeki güç merkezlerine baskı uygulama noktasında İran nüfuzuna takıldığını akıllara getirmektedir.

Türkiye'nin 2024 yazında PKK'ya yönelik IKBY topraklarında kapsamlı bir operasyon başlatarak, muhtemel Ankara-Bağdat-Erbil koordinasyonunda örgüte ciddi bir darbe vuracağı beklentisinin gerçekleşmediği de görülmektedir. Bu durum, Ankara'nın PKK ile mücadelesinin tek tarafı olarak başladığı 1980'li yıllardan bugüne, önce KDP ve sonra da Bağdat'ı belirli oranlarda örgüte karşı önlem almaya ikna ettiği ve PKK'yı Türkiye-Irak-İKB ilişkilerinde sorun yaratıcı bir faktör olmaktan önemli ölçüde çıkarmayı başardığı gerçeğini de ortadan kaldırmamaktadır.

Sonuç

Türkiye'nin Bağdat, Erbil ve Süleymaniye ilişkilerinde PKK faktörü en öncelikli ve belirleyici unsur olmaya devam etmektedir. Siyasi ve diplomatik ilişkilerin yanı sıra ekonomik ortak faydayı da içeren adımlar, Ankara'nın muhataplarını PKK konusunda belirli ölçüde tavır değişikliğine yöneltebildiği görülmektedir. Erbil yönetimi ile ortak sınır kapısı ve petrol ticari ile bu ilişkileri kuran Türkiye, Kalkınma Yolu gibi projelerle Bağdat'ı da masaya çekmektedir. Bu durum, Ankara'nın zengin doğal-gaz kaynaklarının bulunduğu Süleymaniye ile yeraltı kaynaklarını yurtdışına ihracı konusunda muhtemel bir ortaklığının da KYB ile ilişkilerin onarılmasına katkı sunacağına işaret etmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin KYB ile ilişkilerinde KDP gibi tutum takınmasını beklemesi ise Süleymaniye üzerindeki İran nüfuzu nedeniyle gerçekçi görülmemektedir.

Öte yandan, Ankara'nın, İran etkisinin belirleyici olduğu Bağdat hükümeti ile elde edilen uyumun geliştirilmesi amacıyla ekonomik projeleri hızlandırması ve böylelikle projenin geçtiği güzergahın güvenlik ve istikrarını öne çıkarması ise hem PKK ile mücadelede elini güçlendirecek hem de Tahran etkisine karşı kısmi de olsa bir denge oluşturacaktır. Buna ek olarak, Irak'taki ABD güçlerinin 2025'te çekileceği tartışmaları ve İsrail-İran arasında topyekûn bir savaşın konuşulduğu konjonktür, Türkiye'ye özellikle Irak'ın kuzeyinde ABD ve İran'dan boşalacak güç boşluğunu doldurması için fırsat sunabilir. Buna rağmen, bu muhtemel güç boşluğunun doldurulmaması ise tıpkı Irak'ta Erbil-Bağdat arasındaki tartışmalı bölgelerde olduğu gibi PKK ve IŞİD gibi örgütlere daha fazla alan açabilir. Türkiye'nin Ortadoğu'da İsrail'in Gazze'deki savaşıyla yayılan istikrarsızlığın olası etkilerinden korunmak amacıyla Kürtlerle barış süreci girişimi başlatma işaretleri ise bu sürecin başarılı olması halinde Ankara'nın elini hem Ortadoğu'da daha da güçlendirecek hem de Irak'ta PKK faktörünün yol açtığı sorunları minimuma indirebilme imkânı sunacaktır.

BÖLÜM 8

Tuğba Evrim Maden
Lütfi Akca

Türkiye ve Irak İlişkilerinde Su Meselesi

Türkiye ve Irak İlişkilerinde Su Meselesi

Tuğba Evrim Maden * & Lütfi Akca *

Dört bin yılı aşan tarihi ile Ortadoğu'da, en önemli havzalarından biri olan Fırat ve Dicle Havzası birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde Türkiye, Suriye, Irak ve İran'ın kıyıdaş ülke olduğu bu havzada sular söz konusu ülkelerin kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Bu su kaynakları devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde de önemli yere sahip konular arasında yer almaktadır.

Fırat ve Dicle nehirleri, Türkiye sınırları içerisinde doğup devamında Suriye ve Irak'a akarak, Irak'ın Kut bölgesinde birleşip Şatt-ül Arap'ı oluşturup Basra Körfezine dökülmektedir. Fırat Nehri toplam su potansiyelinin yaklaşık yüzde 90'ını Türkiye'den sağlarken, Dicle Nehri'nin suyunun yaklaşık yüzde 40'ı Türkiye'den, yüzde 38'i İran'dan ve yüzde 12'si ise Irak'tan kaynaklanmaktadır.¹ Bu hesaplamada havzaya İran'dan Karun ve Karkeh katkıları da dahil edilmiştir.

Fırat ve Dicle sularına ilişkin ilk anlaşmalar devletler arasında iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri kapsamında ikili olarak imzalanmıştır. Bu bağlamda Türkiye ile Irak 1946 yılında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmanın 1 numaralı ek protokolü, Fırat, Dicle ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü'dür ve bahse konu iki ülke arasında teknik alanda su iş birliğini ele almaktadır.²

Türkiye'de Devlet Su İşleri'nin 1953 yılında kurulması ile su yapılarını geliştirme projelerinin hazırlanması ve barajların inşası hız kazanmış ve Türkiye'nin su ve hidroelektrik potansiyeli açısından en büyük havzasının sularından faydalanmak üzere Fırat-Dicle Havzası'nda da barajlar inşa edilmeye başlanmıştır.³ Bu dö-

* Dr. Tuğba Evrim Maden Türkiye Su Enstitüsü'nde politika geliştirme koordinatörü olarak görev yapmaktadır.

* Uzun yıllardır Türkiye'nin çevre politikalarına akademik ve bürokratik olarak katkıda bulunan Prof. Dr. Lütfi Akca, Türkiye Su Enstitüsü başkanı olarak görev yapmaktadır.

1 Özen Bilen, Ortadoğu'da Su Sorunları ve Türkiye, 2000, TESAV, Ankara; A. Kibaroglu et al. (eds.), Turkey's Water Policy, A. Kibaroglu ve Waltina Scheumann, Euphrates-Tigris Rivers System: Political Rapprochement and Transboundary Water Cooperation, DOI 10.1007/978-3-642-19636-2_16, # Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2011 ; Dina K. Saleh, Stream Gage Descriptions and Streamflow Statistics for Sites in the Tigris River and Euphrates River Basins, Iraq, USGS, 2010

2 Resmi Gazete, Türkiye ve Irak, Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması, 12 Eylül 1947, Sayı: 6705

3 DSİ, DSİ Tarihi, 2024, <https://dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/692>

nemde Türkiye'nin yanı sıra Suriye ve Irak, Fırat-Dicle Havzası sularının kullanılma-sı ve değerlendirilmesi amacıyla kendi topraklarında su kaynaklarını geliştirmek üzere adımlar atmışlardır. Irak, petrolden elde edilen gelirlerin sağladığı mali kaynaklarla yeni sulama projeleri geliştirmeye başlamıştır.⁴

Fırat Nehri üzerinde yapımına 1963 yılında başlanan Keban Barajı'nın inşasının tamamlanıp 1975 yılında barajın doldurulmaya başlanması ve bu esnada Suriye'nin de Tabka Barajı'nı tamamlayarak doldurmaya başlaması ile su konusu havzanın kıyıdaş ülkeleri Türkiye, Suriye ve Irak ilişkilerinde konu olmaya başlamıştır.⁵ Son yıllarda ise gerek iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkisi gerekse nüfusun artışı, gıda ve enerji üretimi için su kullanımının artması ile su konusu Türkiye ve Irak ilişkilerinde giderek önemi artan bir konu haline gelmiştir.⁶

Su kaynaklarını geliştirme projelerinin gündeme gelmesiyle birlikte, üç ülke su meselesiyle ilgili olarak bir araya gelerek teknik görüşmeler yapmaya başlamıştır. Türkiye 1964 yılında Keban Barajı'nın inşası hakkında güncel bilgileri sunmak için Suriye ve Irak ile ayrı ve ortak toplantılar başlatmıştır. Bu temaslara, 1965 yılında Bağdat'ta yapılan üçlü toplantı ile sonuçlanmış ve bu toplantıda Türkiye, Ortak Teknik Komite (OTK) kurulmasını önermiştir. Fikir prensipte kabul edilmesine rağmen, havza ile ilgili fikir ayrılıkları nedeniyle rafa kaldırılmıştır. Türkiye ile Irak arasında 1980 yılında imzalanan KEK protokolü çerçevesinde OTK oluşturulmuştur. OTK, ilk toplantısını 1982 yılında ikili olarak gerçekleştirmiş ve sonraki yıl ise Suriye'nin katılımı ile toplantılar üçlü ilerlemiştir.⁷

Türkiye 1984 yılında Suriye ve Irak'a Fırat-Dicle Havzası'ndaki sınır aşan suların adil, makul ve en verimli şekilde kullanımı için Üç Aşamalı Plan teklifinde bulunmuştur. Bu plan, toprak ve su kaynaklarının ortak envanter çalışmalarını yapmayı, sektörler göre su ihtiyaçlarını belirlemeyi ve buna göre su tahsisini gerçekleştirmeyi kapsıyordu.⁸ Ancak, bu plan Suriye ve Irak tarafından reddedilmiştir. Türkiye'nin resmi sınır aşan su politikası, sınır aşan sulara ilişkin teamüllerle uyum içinde adil, makul ve etkin su kullanımı prensipleri üzerine kuruludur.

Atatürk Barajı'nın inşası sırasında, 1987 yılında Türkiye, Suriye ile iki protokol imzalamıştır. Protokollerden biri, Suriye'nin terör örgütü PKK'ya desteğini sona erdirmesi ile ilgili güvenlik konusundaydı.⁹ Diğer protokol ise Türkiye'nin nihai bir anlaşmaya kadar Türkiye-Suriye sınırında yılda ortalama 500 metreküp/saniye su bırakmasını öngörüyordu.¹⁰ Bu protokolün ardından, 1990 yılında Suriye ve Irak, Türkiye tarafın-

4 Maden, T.E. Türkiye'nin Sınıraşan Sular Politikası: Fırat- Dicle Havzası, 20.01.2019, Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-nin-siniras-an-sular-politikasi-firat-dicle-havzasi/1377914> (Erişim Tarihi 30 Haziran 2024).

5 Beaumont, P., 1998. Restructuring of Water Usage in the Tigris-Euphrates Basin: The Impact of Modern Water Management Policies. Middle Eastern Natural Environments, Yale F&ES Bulletin, 169.

6 Altınbilek, D. (2004). Development and management of the Euphrates-Tigris basin. International Journal of Water Resources Development, 20(1), 15-33. <https://doi.org/10.1080/07900620310001635584>

7 Özden Bilen, s. 90; A. Kibaroglu et al. (eds.), Turkey's Water Policy, İtler Turan, The Water dimension in Turkish Foreign Policy, s. 179

8 Bagis, A.I., 1997. Turkey's Hydropolitics of the Euphrates-Tigris Basin, International Journal of Water Resources Development.13:4, 567-582.

9 Maden, T.E. , 2019

10 UN. 1987. United Nations Treaty Series 87/12171, 17/7/1987.

dan bırakılan yıllık ortalama 500 metreküp/saniye suyun yüzde 58'inin Irak'ın kullanımına bırakılması konusunda bir anlaşma imzalamıştır. Ancak, 1987 protokolü sonrasında geçen 10 yıl içinde Suriye, PKK'ya verdiği desteği geri çekmemiştir.

OTK çerçevesinde 1980-1992 yılları arasında toplantılar düzenlenmişse de teknik işbirliği konusuna odaklanan OTK'lar bölgede yaşanan çatışma ve savaşlar nedeniyle 2007 yılına kadar kesintiye uğramış, 2007 yılından itibaren 2011 yılına kadar üçlü toplantılar gerçekleştirilmiştir.

2008 yılında Türkiye hem Irak hem de Suriye ile Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyleri (YDSK) kurmuş ve devamında her iki ülke ile su, çevre ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda protokoller imzalamıştır. Suriye ile imzalanan protokoller 2011 yılında ülkede başlayan olaylar nedeniyle ucu açık kalmıştır. 15 Ekim 2009'da Türkiye ve Irak, su kaynakları yönetimi, sulama sisteminin iyileştirilmesi ve hidrolojik ve meteorolojik verilerin değişimini içeren bir mutabakat zaptı dahil olmak üzere 48 mutabakat zaptı imzalamıştır. İklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki baskısı nedeniyle, 2009 tarihli Mutabakat Zaptı su kaynaklarının acil değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.¹¹

2014 yılında ikinci YDSK konferansında, 2009 yılında su konusunda imzalanan Mutabakat Zaptı'nı revize eden yeni bir Mutabakat Zaptı oluşturulmuştur ve bu belge 2021 yılında yürürlüğe girerek Türkiye ve Irak arasında su iş birliğinin çerçevesini çizen temel bir belge haline gelmiştir. Belge, eşitlik, karşılıklılık ve karşılıklı fayda temelinde deneyim, bilgi ve teknoloji transferini kolaylaştırmaktadır. Bu Mutabakat Zaptı, su kaynaklarının yönetiminde sürdürülebilir kalkınmanın önemini vurgulayarak, mevcut ve gelecekteki nesillerin sağlığı ve refahı için su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve kullanılması gerektiğine dikkat çekmektedir.¹² Bu bağlamda Mutabakat Zaptı, Türkiye ve Irak arasında Fırat-Dicle Havzası su kaynaklarının kullanımına ilişkin ortak projeler, ortak teknik çalışmalar, sulama sistemlerinin modernizasyonu, içme suyu kayıplarının önlenmesi, taşkınlar ile mücadele, eğitim programlarının düzenlenmesi ve ortak ölçümler yapılması konusunda iş birliği yapılmasını içermektedir.

Türkiye, Fırat Nehri üzerinde Karakaya, Atatürk, Karkamış ve Birecik barajlarını inşa etmiş, Dicle Nehri'nde ise 2020 yılında işletmeye açılan Ilısu Barajı'nı inşa etmiştir. Hidroelektrik potansiyeli açısından Türkiye'nin en büyük havzası olan Fırat-Dicle Havzası'nda barajlar öncelikli olarak hidroelektrik üretim amaçlı inşa edilmiştir. Ilısu Barajı'nın dolum sürecinde, 2018 yılının kurak geçmesi nedeniyle Irak'ın talebi doğrultusunda barajın dolumu yaklaşık 1 yıl ötelenmiştir. Bu durum hem iki ülkenin su diyalogunun sürdürülebilirliğini hem de Türkiye'nin Irak ile iş birliğinde iyi niyetinin bir göstergesi olmuştur.

11 T.C. Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2024

12 Resmi Gazete, Türkiye Cumhuriyeti Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Irak Cumhuriyeti Su Kaynakları Bakanlığı Arasında Su Alanında Mutabakat Zaptı ve Mutabakat Zaptında Değişiklik Yapılmasına Dair Notaların Onaylanması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 4499), 11 Eylül 2021, Sayı: 31595, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/09/20210911-9.pdf>, Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2024

2019 yılında Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih'in resmi ziyareti sonrası Orman ve Su İşleri Eski Bakanı Prof. Dr. Veysel Eroğlu Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan tarafından Su Konusunda Irak Özel Temsilcisi olarak atanmıştır. Eroğlu, dönemin Irak Su Kaynakları Bakanı Mehdi Raşid Hamdani ile gerçekleştirdiği resmi görüşmelerde Türkiye'nin su konusunda iş birliğine ilişkin tutumunun yanı sıra Irak'ın su yapılarının rehabilitasyonu ve inşası için Ankara'nın destek verme isteği vurgulanmıştır.

Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, 22-24 Ağustos 2023 tarihlerinde Irak'a kapsamlı bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sonrasında Türkiye ve Irak, iklim değişikliği ve su konularındaki müşterek sinamaları ele alarak, bu sinamalarla mücadele amacıyla Ortak Daimi Komite kurulmasına karar vermiştir.¹³

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın on yılı aşkın bir sürenin ardından 22 Nisan 2024 tarihinde Irak'a gerçekleştirdiği resmî ziyarette ise Türkiye ve Irak arasında Ortak İşbirliği için Stratejik Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında su konusunda işbirliği de ele alınmıştır.¹⁴

İki ülke, 1. Ortak Daimi Komite Toplantısı Kasım 2023 tarihinde Ankara'da, 2. Ortak Daimi Komite toplantısı ise 1 Temmuz 2024 tarihinde Bağdat'ta iki ülkenin resmi heyetlerinin bir araya gelmesi ile gerçekleştirilmiştir.¹⁵

Havzada Yaşanan Su Sorunu ve Irak

Nüfus artışı, ülkelerin nüfus yoğunluğunun şehirlere doğru kayması, kirlilik, su kullanimlarının artması, iklim değişikliği gibi nedenlerin yanında su kaynaklarının kötü yönetimi, çatışma ve savaşlar su kaynakları üzerinde hem miktar hem de kalite konusunda baskı yaratmaktadır. Fırat-Dicle Havzası'nda iklim değişikliğinin vurucu etkileri uzun süren kurak dönemler ve aniden oluşan taşkınlar ile kendini göstermektedir. Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) çalışmalarına göre, Fırat-Dicle Havzası'nın yukarı kısmının bulunduğu bölgede sıcaklıkların artması ile birlikte yağış oranlarında özellikle de kar yağışlarında büyük düşüş öngörülmektedir. Havza sularının ana beslenme bölgesi olan Türkiye yükseltilerinde yer alan kar örtüsünün azaldığı ve erime hızının arttığı gözlenmektedir. Bu durum havzadaki su potansiyelini doğrudan etkilemektedir. Türkiye, Akdeniz havzasında en fazla ısınan ülkelerden biridir.¹⁶ Farklı iklim modellerine göre yapılan çalışmalarda yüzyılın sonunda, Fırat-Dicle Havzası'nda Türkiye sınırları içerisinde kalan kısmında yağışın ve buna bağlı olarak su akımının yüzde 18- 25 aralığında bir azalma öngörülmektedir.¹⁷

Buna karşın, Havzanın Türkiye dışında kalan bölgesinde yağış miktarlarının artacağı ve buna bağlı olarak da su potansiyelinin nispeten artacağı öngörülmekte-

¹³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-irak-i-ziyareti-22-23-agustos-2023.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2024

¹⁴ Anadolu Ajansı, Türkiye ile Irak arasında 26 anlaşma imzalandı, 22 Nisan 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ile-irak-arasinda-26-anlasma-imzalandi/3199270> Erişim Tarihi: 25 Haziran 2024

¹⁵ Iraqi News Agency, The second meeting of the joint committee between Iraq and Turkey on water begins in Baghdad, 01/07/2024, Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2024

¹⁶ T. C. Çevre, Şehirleşme ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliği Başkanlığı, <https://iklim.gov.tr/ss/iklim-degisikligi>, Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2024

¹⁷ RICCAR, Arab Climate Change Assesment Report, 2017, https://www.unescwa.org/sites/default/files/pubs/pdf/riccar-main-report-2017-english_0.pdf Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2024

dir.¹⁸ Mevcut durumda, havzadaki ülkeler su stresi ile karşı karşıya olup, bu stres, önümüzdeki yıllarda iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki olumsuz etkileri ile daha da artacak ve Türkiye en fazla etkilenen ülkelerden biri olacaktır.

Su kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı tüm havza ülkeleri için su stresi ile mücadelede en önemli adım olacaktır. Tarım, havzada su kaynaklarını en fazla tüketen sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern sulama teknikleri ve kapalı sistemlerin ve sulama metotlarının uygulanması ile dünyada hektar başına su kullanımının 4.000-5.000 metreküpe düşürüldüğü örnekler görülmektedir. Fırat-Dicle Havzası'nda ise bu miktarın hektar başına 15000-20000 metreküp olduğu bölgeler bahse konudur. Yarı kurak-kurak iklim şartlarının hüküm sürdüğü Havza'da tarımda sulamanın verimli kullanılması ve suya göre tarım ilkesi gereği ürün deseni seçiminin mevcut su kaynağı potansiyeli, buharlaşma miktarı ve iklim şartlarına göre belirlenmesi, havza su bütçesi üzerindeki baskıyı büyük ölçüde rahatlatmaktadır.

Yaklaşık 60 yıldır sürmekte olan çatışma ve savaşlar nedeniyle Irak'ta su yapıları ve su iletim hatları büyük zarar görmüştür. İklim değişikliğinin de etkisi ile Irak'ta su israfının yüzde 60 seviyelerinde olduğu belirtilmektedir.¹⁹ Bununla birlikte bu süreçte su kaynakları yönetimi ile ilgili sorunlar da vuku bulmuştur. Irak'ta su kaynakları yönetimine ilişkin sorunlar uzun yıllardır devam etmekte ve suyun verimli kullanımı önünde bir engel teşkil etmektedir. Son dönemlerde Irak, su yönetimi ile ilgili yaşanan sorunlar olduğunu dile getirmekte ve yaşadığı bu sorunun farkındalığı ile su yönetimini güçlendirmek üzere çalışmalar yapmaya başladığını beyan etmektedir.

2014 yılında imzalanan ve 2021 yılında yürürlüğe giren Türkiye-İrak Su konusunda Mutabakat Zaptı kapsamında suyun verimli kullanımı ilkesi öne çıkan konulardan biridir. 2023 yılı itibari ile Türkiye Tarım ve Orman Bakanlığı'nın başlattığı "Su Verimliliği Seferberliği" kapsamı altında gerçekleştirdiği faaliyetler bölge ülkelerine de ilham olmaktadır. Irak, suyun verimli kullanımı için başta sulamalar olmak için su kayıplarının azaltılması için altyapı sistemlerinin yenilenmesini önemsemekte ve bu konuda Türkiye'nin deneyimlerini paylaşmak üzere iş birliği yapma isteğini dile getirmektedir.²⁰ Türkiye'de 27 Mart 2023 tarihinde Tarım Kanunu'nda yapılan değişiklik, "suya göre üretim" ilkesine dayalı tarımsal planlamayı uygulamak için önemli bir adımdır. 14 Eylül 2023 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Tarımsal Üretimin Planlanması Hakkında Yönetmelik" ile çiftçilerin ve gıda sektörünün ihtiyaçları gözetilerek ürün deseni belirlenebilecek ve en az sulama suyu kullanımıyla maksimum gelir elde etmek için bitki deseni ve sulama zamanı planlaması yapılabilecektir. Atılan bu adım ile su kaynaklarının yüzde 77'sini kullanan tarım sektöründe suyun daha verimli kullanılması sağlanacaktır.²¹

18 Allan, R. P., vd. (2021). Water Cycle Changes. In V. Masson-Delmotte, P. Zhai, A. Pirani, S.L. Connors, C. Péan, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M.I. Gomis, M. Huang, K. Leitzell, E. Lonnoy, J.B.R. Matthews, T.K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelekçi, R. Yu, & B. Zhou (Eds.), Climate Change 2021: The Physical Science Basis (pp. 1055-1210). Cambridge University Press.

19 Rudaw, Water wastage in Iraq at 60 percent, says president, 12 Mayıs 2024, <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/12052024/>, Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2024

20 Tarım ve Orman Bakanlığı, Su Verimliliği Seferberliği, <https://www.suverimliliği.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2024

21 DSİ, 2024, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/754>, Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2024

İklim değişikliği nedeniyle değişen yağmur rejimi, ani taşkınlar ile kendini göstermektedir. Kurak bir bölge olan Ortadoğu' da son dönemlerde yaşanan taşkın sayısı artmaktadır. Taşkın sularının yakalanabilmesi ve depolanması için göletlerin yapılması veya bu dönemlerde suyun taşkına göre regüle edilmesi bahse konu çözümler arasında yerini almaktadır. Su kaynakları üzerinde var olan baskı geleneksel olmayan su kaynaklarının kullanımının teşviki ile de azaltılabilmektedir. Yağmur hasadı, arıtılmış atık suyun yeniden kullanımı ve desalinasyon (deniz suyunun arıtılması) öne çıkan yöntemlerdir. Bununla birlikte Türkiye'de de uygulanmaya başlanan arıtılmış atık suyun özellikle tarım alanında seçilmiş/belirlenmiş ürünler ile tekrar kullanımı su bütçesi üzerindeki baskıyı azaltmaktadır. Desalinasyon ise mutlak su kıtlığı yaşanan Körfez Ülkelerinde tercih edilen bir yöntemdir. Irak son dönemlerde özellikle su kirliliği konusunda gündeme gelen Basra vilayetinde desalinasyon uygulamalarına başlamıştır.²²

Sonuç ve öneriler

Beş sınıraşan su havzasına sahip olan ve ikisinde aşağı kıyıdaş olan Türkiye, sınıraşan su politikalarını suyun bir iş birliği aracı olması, hakça, makul ve etkin su kullanımı ve faydaların paylaşımı prensipleri üzerine inşa etmiştir. Bu minvalde Fırat ve Dicle Havzası kıyıdaş ülkeleri Suriye ve Irak ile işbirliği üzerine bir politika inşa etmiştir. Suyun bir çatışma veya çatışmalarda bir silah/hedef olarak kullanılabilirdiği bu dönemde, havza sularının etkin ve verimli kullanımı için kıyıdaşlar arasındaki su diyalogu işbirliği ile güçlendirilmektedir. İklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki artan olumsuz etkisi havza için bir zorluk olarak tanımlanabilirken, havza ülkelelerinin iklim değişikliği ile mücadelesinde de ortak bir eylem için işbirliği vesilesi de olabilmektedir. İklim değişikliğinin havza su kaynaklarına olumsuz etkileri özellikle son beş yıldır daha yoğun gözlemlenmektedir. Bu bağlamda havzada faydaların paylaşımı ile birlikte, sorumlulukların paylaşımı da önemlidir. Özellikle suyun en fazla tüketildiği tarım sektöründe suyun verimli kullanımı için gerek su kaynakları yönetiminde gerekse suya ve iklime uygun ürün deseni seçimi ve uygun sulama tekniğinin uygulanması gerekmektedir. Ayrıca, Irak'ta su yönetimini güçlendirmek için çalışmalar yapılmaktadır, buna karşın kurumsal iyileştirme çabaları suyun verimli ve etkin kullanımı için yeterli olmayacaktır çünkü Irak'ta çatışma ve savaş dönemlerinde yıpranmış olan su altyapısı su kullanımlarında büyük kayıplara neden olmaktadır. Bu minvalde, Türkiye ve Irak, 22 Nisan 2024 tarihinde "Irak Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Su Alanında İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ve Irak'ta su yatırımlarını ve işbirliği konusunu ele alan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Su Alanında İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşması" vesilesi ile Türkiye ve Irak'ın teknik iş birliğinin daha da artacak olması hem iki ülkenin ilişkilerini daha da güçlendirmesi ve havza sularının sürdürülebilir kullanımı için önemlidir.

22 Smart Water Magazine, Iraq initiates enormous desalination project, 31/08/2023, <https://smartwatermagazine.com/news/smart-water-magazine/iraq-initiates-enormous-desalination-project> Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2024.

BÖLÜM 9

Hüseyin Aslan

Irak ile Türkiye Arasındaki Vize Sorunu

Irak ile Türkiye Arasındaki Vize Sorunu

Hüseyin Aslan *

Iraklılar son yıllarda turizm ve ekonomi başta olmak üzere pek çok açıdan Türkiye'yi tercih etmektedir. Iraklıların bu tercihinde Türkiye'nin görece ucuz olmasının yanı sıra coğrafi yakınlık, hava ve kara yolu ulaşımın daha kolay olması etkili olmaktadır. Ortadoğu'da, özellikle de Suriye'de yaşanan bölgesel çatışmalar ve Irak'ın bu değişkenler üzerindeki etkisi sonucunda 2014 yılında IŞİD terör örgütünün Irak'ın kuzeyinde bazı alanları kontrol etmesi, Türkiye'yi belirli parametrelerle etkilemiştir. Bu süreçte Türkiye, Suriye ve Irak'taki karışıklıklar nedeniyle, 1991 yılındaki İkinci Körfez Savaşı'ndan bu yana tanık olmadığı bir kitlesel göç dalgasıyla yüzleşmiştir. Bu çalışmada, ilk olarak Iraklılara giriş vizesi uygulanması ve bunun iki ülke arasındaki ilişkilere yansımaları ele alınacak olup, daha sonra 2003'ten 2018'e kadar El Kaide ve IŞİD'in yükselişi ve söz konusu terör örgütlerine karşı yürütülen askeri operasyonların sonucunda Türkiye topraklarına göç eden Iraklı mültecilere odaklanılacaktır.¹

TRT Arapça 2021 yılında yayınladığı bir haberde Türkiye'de 700 binden fazla Iraklının olduğunu ve bu sayının Suriyelilerden sonraki en büyük Arap topluluğu olduğuna işaret etti. Çoğunluğu resmi çerçeveye sahip olduğu belirtilen Iraklılar, mültecilerden öğrencilere, yatırımcılardan turistlere kadar pek çok kategoriye ayrılırken, Irak ile Türkiye arasındaki günlük 17 uçuş ile günde yaklaşık 3500 yolcunun Türkiye'ye seyahat ettiği vurgulandı.

Türkiye'de 171 binden fazla Iraklı öğrenci olduğu tahmin edilirken, bunların bir kısmı ise 2014'te² IŞİD'in Irak topraklarında gücünü artırmasıyla yerlerinden edilen veya savaşlardan kaçan öğrencilerden oluşmaktadır. Buna ek olarak, Iraklılar Türkiye'de gayrimenkul satın alımında ilk sırada yer almaktadır. 2013-2023 Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre, Iraklılar, 50 bin 363 mülke³ ulaşarak yatırımda ilk sırada yer aldı. Türkiye İstatistik Kurumu, 2023 yılında Iraklıların gayrimenkul

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Doktora Öğrencisi ve Irak merkezli El-Nahrain Araştırma Merkezi araştırmacısı.

1 TRT Arapça, <https://www.youtube.com/watch?v=By3KURHZpNU> (E.T. 20.07.2024)

2 TRT Arapça,a.g.s

3 Dr. Aladdin Ali, Linked in Haber sitesi, 9 Haziran 2024, (E.T. 20.07.2024)

satın alma oranında yaklaşık yüzde 69'luk bir düşüş olduğunu açıkladı.⁴ İki ülke arasındaki ticaret hacmi 20 milyar doların üzerine çıktı ve taraflar arasında önümüzdeki yıllarda söz konusu hacmi 50 milyar doların üzerine çıkarmak için iletişim ve anlayış birliği bulunmaktadır. Irak Sağlık Bakanlığı verilerine göre, sağlık alanında, Türkiye'deki hastanelerde tedavi gören Iraklıların sayısı 2022 yılında 138 bin 562'e ulaştı. 2023'te Iraklıların bir kısmının Hindistan ve Lübnan'ı tercih etmesiyle bu sayı 123 bin 325'e düşmüştür.

Iraklılara Vize Uygulaması

Iraklılara giriş vizesi uygulanması süreci iki aşamada gerçekleşti; 2016'daki ilk aşama, terörist ve yasadışı gruplarla silahlı askeri çatışmalardan etkilenen birçok ülkeden Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yönelik büyük yasadışı göç dalgası ve AB'nin, Türkiye'yi Avrupa'ya başlangıç noktası olarak değerlendiren göçmenlerin topraklarına girişini önlemek için Ankara'dan talepleri ve yasadışı göçle mücadele çerçevesinde sınır kapılarında giriş vizesi vermeyi durdurmasıyla gerçekleşti. Böylece on binlerce Iraklı Türkiye'den deniz yoluyla Avrupa'ya girmeyi denedi.⁵

İkinci aşamada ise giriş vizesinin uzman bir şirket aracılığıyla uygulanmaya başlaması, aynı zamanda turistlerin ve tüccarların hareket kabiliyeti üzerinde çok büyük etki yarattı. 2009 yılında iki ülke arasında ve Türk ve Irak vatandaşlarının seyahatlerini kolaylaştırmak için ilgili büyükelçilik veya konsoloslugu incelemenden sınır geçişlerinde iki ülke vatandaşlarına giriş vizesi verilmesini öngören mutabakat zaptı imzalanmıştı. 28 Temmuz 2020'de Türkiye Dışişleri Bakanlığı bu kararı askıya aldı. Bu durum, Irak tarafını giriş vizesi verilmesini askıya alarak karşılık vermeye itti.⁶

Türkiye'nin vizeleri şirket aracılığıyla vermeye başlaması ve aracı şirketin belge ve bilgi talep etme, zorunlu fotoğraf çektirme gibi bir dizi yola başvurusu, Irak vatandaşlarının rahatsızlığını artırdı. Ayrıca, vize fiyatlarının 145-200 dolarına ulaşana kadar giderek artırılması, Iraklı turist ve yatırımcı sayısında düşüşe yol açtı. Türkiye İstatistik Kurumu'nun istatistiklerine göre, Türkiye'ye giden Iraklı turistlerin oranı 2023'te bir önceki yıla kıyasla yüzde 18 düştü.⁷ Iraklı turist sayısı 2019 yılında 1 milyon 282 bin 489'a ulaşırken, 2023 yılında 987 bine gerilemiştir. Özellikle Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın istatistiklerinde 2024 yılında Iraklı turist sayısı 54 bin 942 olarak kayda geçmesi, Dışişleri Bakanlığı'nca Irak vatandaşlarına yönelik uygulanan vizesi prosedürleri nedeniyle turist sayısında ciddi düşüş olduğunu göstermektedir.⁸

Irak'a vize uygulamasının ekonomik açıdan Türkiye'ye olumsuz etkileri bulunmaktadır. Zira bu uygulama Iraklıların turistik faaliyetleri ve gayrimenkul yatırımlarında düşüşe neden olmaktadır. Azerbaycan'ın Bağdat Büyükelçisi Naseer Mamadov'un Iraklılara vize ücretinin 20 dolar olduğunu açıklarken, Mısır ise 50 dolar

4 Shafiq News web sitesi, yayın 22-01-2024, <https://2u.pw/Og5pWXlb> (E.T. 20.07.2024)

5 C Al Jazeera Haber, yayın 7-02-2016, <https://2u.pw/uTusd1FY> (E.T. 20.07.2024)

6 SPUTINK Arapça, yayın 29-07-2020, <https://2u.pw/iiBn7a0l> (E.T. 20.07.2024)

7 Shafiq News web sitesi, yayın 25-12-2023, <https://2u.pw/7O2VTIny> (E.T. 20.07.2024)

8 K24 Haber sitesi, 25.02.2024, <https://2u.pw/fyzONcOT> (E.T. 20.07.2024)

talep etmektedir. Tunus, Lübnan, İran ücret talep etmezken, Umman 60 dolar ve Suriye ise 50 dolar vize ücreti uygulamaktadır. Görüldüğü üzere etrafında Türkiye'den daha ucuz ülkeler, Iraklıların rotasında değişimi beraberinde getirmektedir.

Türkiye'nin Irak'a vize uygulamasının zorlukları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Yüksek maliyetler: Vize almanın maliyeti birçok kişi için yüksek kabul edilmekte ve bu da Türkiye'yi ziyaret etmek isteyen vatandaşları zorlamaktadır. 4 kişilik Iraklı bir aile için Türk vizesinin maliyeti yaklaşık 580 dolar olarak hesaplanmaktadır. Bu rakam, başka bir ülkede neredeyse dört günlük konaklama ücretine tekabül etmektedir.

Bürokrasi: Türk vizesi alma prosedürleri karmaşık, bürokratik ve çok sayıda evrak ve belge gerektirmektedir. Bu da Irak vatandaşlarının çok fazla zaman ve çaba harcamasına neden olmaktadır.

Reddedilme ve potansiyel sorunlar: Vize başvuru sahipleri, gerekli belgeleri tam olarak sağlanamaması veya mali yeterliliğin kanıtlanması gibi nedenlerle ret alabilmektedir.

Zaman Sorunları: Özellikle festivaller ve tatiller sırasında bazen günler veya haftalar sürebilen mülakatlar sorunlardan biridir.

Irak da Türk vatandaşlarına vize verilmesini zorlaştırarak karşılık vermiştir. Bu da işçilerin, turistlerin ve iş insanlarının tam serbestlik içinde hareket etmesine engel olmakla birlikte, Irak'a girmek ve ülkede kalmak için vize almanın zorluğu ortaya çıkarmaktadır.

Ancak 2024'ün ikinci yarısı itibariyle Türkiye ve Irak arasındaki yaşanan olumlu gelişmelerin vize konusuna da yansıdığı görülmüştür. Irak Dışişleri Bakanı Fuat Hüseyin'in geniş bir heyetle Türkiye'ye yaptığı ziyarette 15 yaş altı ve 50 yaş üstü Iraklılara vize kolaylaştırması yönünde karar alındığı Dışişleri Bakanı Hakan Fidan tarafından açıklanmıştır. Bu durumu Irak'ın beklentilerine Ankara'nın çözüm çabalarının olduğunu da gösteren bir adım olarak nitelendirmek mümkündür. Aynı şekilde Irak tarafı da vize almak isteyen Türk vatandaşları için "e-vize" uygulaması getirmiştir. Bu uygulama, ilk uygulamaları itibariyle her ne kadar sorunlarla karşılaşmış olsa bile karşılıklı seyahati kolaylaştıracak önemli bir aşamadır.

Taraflar arasındaki vizesinin kaldırılması veya daha da kolaylaştırılması, iki ülkenin de turizm sektörüne olumlu yansıyacak ve her mevsim Türkiye'ye düzenlenen turist turlarının sayısını arttıracak, ayrıca bölgedeki en iyi ticari pazar olan Irak'a Türklerin serbestçe girmesini sağlayacaktır.

Türkiye’de İkamet Eden Iraklılar

Türkiye’deki Iraklılar konusu, tarihi, sosyal ve dini bağları bulunan iki ülke açısından insani ve sosyal konulardan biridir. Barınma, sosyal refah, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetleri sağlamaya çalışan Türk hükümeti açısından Iraklı sığınmacılar meselesi büyük bir zorluğa dönüşmektedir. Bu bağlamda meseleye çözüm süreci uzaması halihazırda ekonomik sorunların derinleştiği Türkiye’de sosyal ve ekonomik sorunların artacağı anlamına gelecektir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Türkiye’de kayıtlı Iraklıların sayısının 126 bin 750 kişiye ulaştığını, bunların 27 bin 600’ünün geçici koruma ve 99 bin 140’ının ise sığınmacı statüsünde olduğunu belirtmektedir. Bu sığınmacı sayısının en yüksek sayı olduğunu ve Türkiye’deki tüm uyruklardan mülteci ve sığınmacıların yüzde 45’ini oluşturduğunu, Afgan sığınmacı ve kaçak göçmenlerin yüzde 41 ile ikinci sırada yer aldığını ve onları yüzde 10 ile İranlıların izlediğini belirtmektedir.⁹

Irak’ın çeşitli şehirlerinden Irak Kürdistan Bölgesi’ne giden orta gelirli Iraklıların yanı sıra hali vakti yerinde olan Iraklıların çoğu da Türkiye’de ikamet etmeyi tercih etmektedir. İstatistiklere göre Türkiye’deki toplam Iraklı sayısı (322) bin ile birinci konumdadır.¹⁰ Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayınlanan istatistiki tahminler, Türkiye’de geçici koruma statüsünde ikamet eden Iraklıların sayısını göstermektedir. Türkiye’deki Iraklıların çoğu, kendilerine ikamet etme ve bazı temel hizmetlere erişim hakkı sağlayan geçici ikamet izni almaktadır. Iraklıların karşılaştığı en önemli zorluklar, yasal ve dil kısıtlamaları nedeniyle iş bulmanın zorluğu olup, özel ve kayıt dışı sektörlerde bulunan işlerde ise düşük ücretler, istikrarsız çalışma koşulları ve sigortasız çalışma gibi sorunlar yaşamaktadır.

Türkiye’deki Iraklılar genel olarak sosyal ve kültürel zorluklardan mustariptir. Türkçe’nin öğrenilmesi konusundaki zorlukların yanı sıra Türkiye’deki mülteci karşıtlığının bir sonucu olarak yabancıların toplumdan dışlanmaları Iraklılar açısından sorun teşkil etmektedir.

⁹ Abdul Nasır el-Mehdavi, Sayıların dili konuştuğunda dudaklar susar Türkiye ve vilayetlerde yerinden edilen Iraklıların ve diğerlerinin sayıları, Ulusal Çalışmalar ve Araştırma Enstitüsü, <https://2u.pw/TWmRzK9H> (E.T. 20.07.2024)

¹⁰ Euro news Haber sitesi, 04.02.2022, <https://2u.pw/Sjf3Wxhi> (E.T. 20.07.2024)

Sonuç ve Öneriler

Prosedürlerin basitleştirilmesi: Vize başvuru süreci, gerekli belgelerin ve başvuruların işleme alınması için geçen sürenin azaltılması faydalı olacaktır. Bu başvuruların sunulması ve durumlarının takip edilmesi için gelişmiş elektronik sistemlerin benimsenmesini söz konusu olabilir.

Belirli kategoriler için vize gerekliliğinin iptali: İş insanları, öğrenciler ve hastalar gibi belirli kategoriler için vize gerekliliklerinin iptal edilmesi düşünülebilir. Bu da iki ülke arasındaki kültürel ve ekonomik alışverişin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi: Vize prosedürlerinin iyileştirilmesi, iki ülke arasında seyahati kolaylaştırmak için tüm nakliye kamyonlarına yeniden vize verilmesi, serbest ticaret bölgelerinin kurulması veya ortak yatırım projeleri gibi ortak çıkarları teşvik eden ve iki ülke arasındaki hareketi kolaylaştırmaya iten ortak ekonomik girişimlerle ilişkilendirilebilir.

E-vizelerin etkinleştirilmesi: E-vize sisteminin etkinleştirilmesi süreci büyük ölçüde kolaylaştırabilir, zira seyahat edenler başvurularını çevrimiçi olarak yapabilir ve ücretlerini ödeyebilir, böylece bürokratik zorluklar ve işlem süresi azalır. Daha önce, yolcular online olarak başvuruda bulunabiliyor ve ücretlerini ödeyebiliyordu, bu da bürokratik zorlukları ve işlem süresini azaltıyordu.

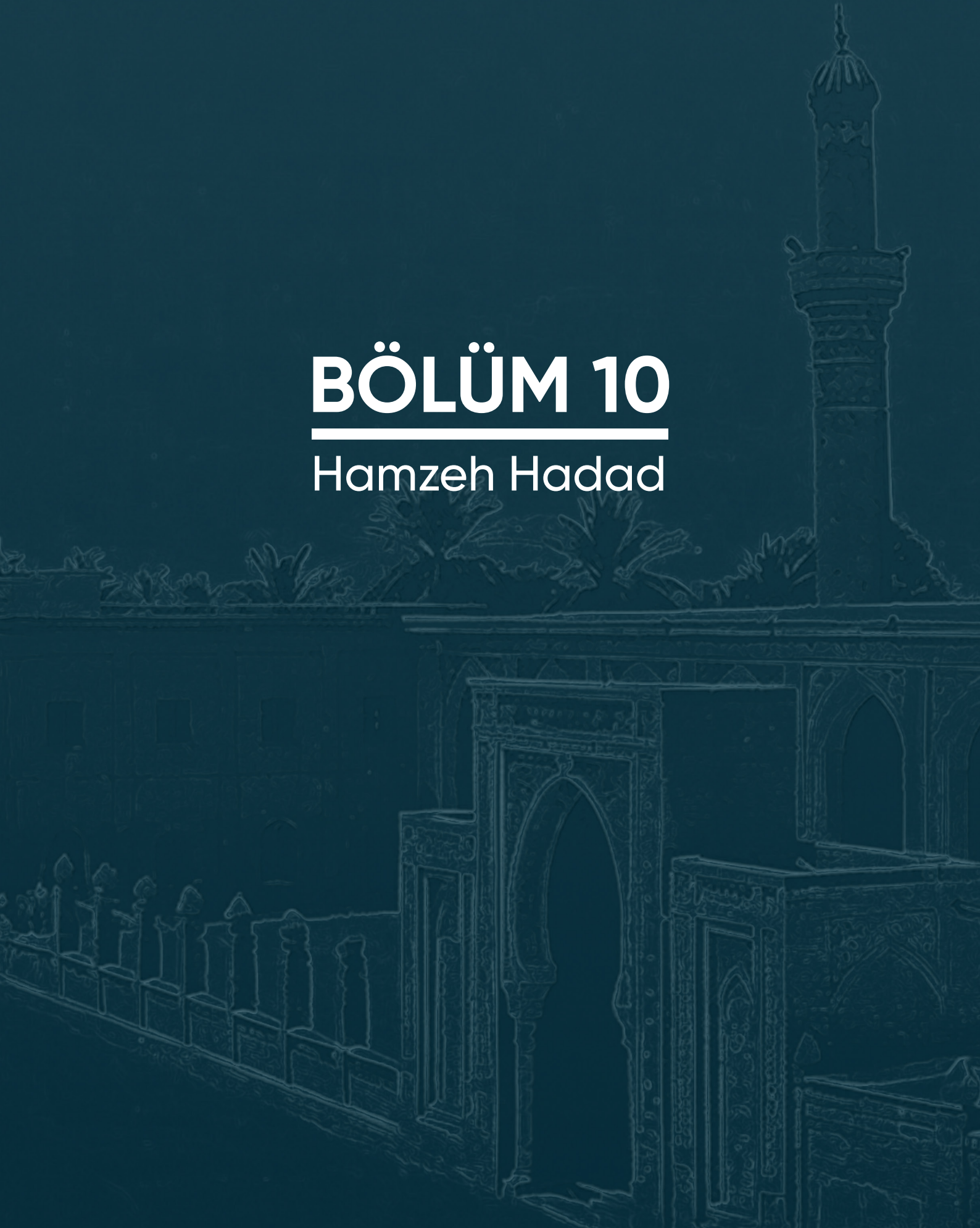
Güvenlik alanında artan iş birliği: İki ülke arasındaki güvenlik iş birliği, karşılıklı güvenin artmasına katkıda bulunarak vize kısıtlamalarının azaltılmasını sağlayabilir. Terörle ve organize suçlarla mücadele alanında bilgi ve uzmanlık alışverişinde bulunmak veya ortak bir güvenlik merkezi kurmak, hareketliliğin kolaylaştırılması üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir.

Irak ve Türkiye arasındaki vize sorununun çözümü, iki ülke arasında kapsamlı iş birliğini, temel çıkar ve önceliklerin karşılıklı olarak anlaşılmasını gerektirmektedir. Zira bu durumdan ilk ve son etkilenen her iki ülkenin vatandaşlarıdır. Irak ve Türkiye arasındaki vize sorunu, seyahat etmek isteyen bireyler için birçok zorluk içeren karmaşık bir konu olmaya devam edecektir. İdari prosedürlerin iyileştirilmesi ve şeffaflığın artırılması, elektronik giriş vizesinin kullanılması ve kurumlara gitmeden ve minimum mali maliyetle online ödeme yapılması, bu sorunların bazılarını hafifletebilir ve vatandaşların iki ülke arasındaki seyahatlerini kolaylaştırabilir.

İki ülke arasında giriş vizelerinin kaldırılmasının büyük faydaları olacaktır, bunlardan ilki ortak projeleri teşvik etmektir, bu da yatırımcıların ortak projelerin geliştirilmesine katkıda bulunacak yerlere girişini kolaylaştırır. Bu noktada özellikle Kalkınma Yolu Projesi önemli bir alan açabilir. Ayrıca, Irak'ın birçok dini mabede sahip olması, Türkiye'nin ise kültürlerin ve tarihi sosyal geleneklerin değişimi yoluyla iki ülke arasındaki kültürel anlayışı geliştirecek ve insani bağları güçlendirecek turistik cazibe merkezlerine sahip olması nedeniyle iki ülke arasındaki turizm hareketinin artmasına da katkıda bulunacaktır.

BÖLÜM 10

Hamzeh Hadad

Irak-Türkiye İlişkileri: Kalkınma Yolu Projesi

Irak-Türkiye İlişkileri: Kalkınma Yolu Projesi

Hamzeh Hadad *

Kalkınma Yolu Projesi Irak Başbakanı Muhammed Es-Sudani tarafından 27 Mayıs 2023'te -göreve başladıktan yedi ay sonra- İran, Ürdün, Suriye, Türkiye ve Körfez ülkelerinin yetkilileriyle gerçekleştirilen bir toplantıda sunuldu. Proje, Sudan hükümetinin ana dış politika gündeminin temsiliydi. Kalkınma Yolu Projesi'nin amacı, Asya'yı Irak üzerinden Avrupa'ya bağlamak ve Güney Irak'taki Körfez'den Türkiye'ye uzanan demiryolları ve karayolları aracılığıyla kıtalar arasında mal ve ürünlerin taşınması için ek bir güzergâh sunmaktır. Üç ay sonra Hindistan'daki G20 zirvesinde benzer bir amaç taşıyan "Hindistan-Orta Doğu-Avrupa Ekonomi Koridoru Projesi (IMEC)" duyurulana kadar, bu iddialı proje, Bağdat dışındaki Irak coğrafyasından bir toplumsal destek bulamadı.¹ Türkiye, IMEC'ten gözle görülür şekilde dışlanmıştı ve sonuç olarak Ankara dikkatini Kalkınma Yolu Projesi'ne çevirdi.

Bağdat ve Ankara'nın Kalkınma Yolu Projesi'ne dair paylaştığı ortak vizyon, komşu devletler arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi için bir platform sunmaktadır. Türkiye'nin Irak'a ihracatı yüksek olmasına rağmen, Irak Kürdistanı'ndan yapılan petrol ithalatı ve Kuzey Irak'taki PKK varlığı sebebiyle ilişkiler son yıllarda gerilmiştir. Bu makale, tamamlanırsa Irak-Türkiye ilişkilerini iyi bir şekilde etkileyecek olan Kalkınma Yolu Projesi'nin elverişliliğini, fırsatlarını ve zorluklarını inceleyecektir.

* Hamzeh Hadad, Avrupa Dış İlişkiler Konseyi'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika programında misafir araştırmacıdır.
1 Julien Barnes-Dacey ve Cinzia Bianco, "Intersections of influence: IMEC and Europe's role in a multipolar Middle East", European Council on Foreign Relations, 15 Eylül 2023, <https://ecfr.eu/article/intersections-of-influence-imec-and-europes-role-in-a-multipolar-middle-east/>.

Elverişlilik

Kalkınma Yolu Projesi ve IMEC, Süveyş Kanalı'na alternatif değil ek olarak sunulmalarına rağmen iki proje de Mısır'ın ekonomik çıkarlarına birer tehdit olarak algılanabilir. Ancak, Bab-ül Mendep Boğazı'ndaki Husi saldırılarının sebep olduğu küresel ticaretteki aksaklık; gemileri, Ümit Burnu üzerinden daha maliyetli ve uzun bir yolculuğa yönlendirmiştir. Bu gelişme, ek ticaret rotalarının hoş karşılanacağını göstermektedir.

Irak, tarihi olarak Doğu ve Batı arasındaki ticaret rotalarına ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle jeopolitik anlamda, test edilmiş bu yol üzerine bir ekonomik koridor inşa etmek mantıklıdır. Iraklılar siyaseten Saddam Hüseyin iktidarı altında yıllarca izole edilmiş bir toplum olarak, küresel politika ve ekonomiye yeniden uyum sağlamak açısından istekli bir tutum sergiliyorlar. Ayrıca Irak, çoğu mal ve ürünü ithal ettiği ve temelde ağırlıklı olarak yalnızca petrol ihraç ettiği için, ekonomisinin çeşitlenmesinin tek yolunun Asya'yı Avrupa'ya bağlayan bir ticaret rotasının parçası olmaktan geçtiğine dair bir inanca da sahip. İnşa edilmesi gereken birçok altyapı sistemi nedeniyle bu süreç Irak için kolay bir hamle olmamakla beraber, Büyük Fav Limanı'ndaki inşaatın ve Basra'daki Batık Tünel projesinin hızla ilerlediğini görüyoruz.²

Fırsatlar

Kalkınma Yolu Projesi'nin altyapı inşası çerçevesinde, Irak ekonomisinin büyüebilmesi adına birçok fırsat mevcuttur. Büyük Fav Limanı ve Batık Tünel inşası özel sektörde birçok istihdam alanı oluşturmuştur. Kara ve demir yollarının yapımı başladığında da benzer bir durum söz konusu olacaktır. Altyapının inşa edilme süreci Irak'ın yerel ekonomisi için kısa vadede faydalı adımlar doğuracaktır. Uzun vadede ise, gümrük ve limanları yönetme, kara ve demir yollarının bakımı, ürünlerin taşınması gibi iş imkanları yaratacaktır.

Türkiye hükümeti perspektifinden Kalkınma Yolu Projesi, Türkiye'nin Asya ve Avrupa kıtaları arasında bağlantı olma özelliğini temsil etmektedir. Bu proje, Türkiye'nin yalnızca ekonomik çıkarını değil, aynı zamanda Asyalı ve Avrupalı komşularının üzerinde etkisini garantilediği jeopolitik kazanımlarını da etkilemektedir. Başbakan Sudani liderliğindeki Irak hükümeti, Kalkınma Yolu Projesi'ni bu jeopolitik imkânın bir parçası olarak sunmaya çalışsa da Irak'ın savaşlar ve işgallerle dolu geçmişinden ötürü ülkenin küresel siyasetteki gücü hakkında birçok şüphe mevcuttur. Ancak Irak, 2003'teki rejim değişikliğinden sonra yeni bir siyasi yaklaşım benimsemiştir ve kendini ülkeler arasında arabulucu bir pozisyon da konumlandırmaya çalışmaktadır. Kalkınma Yolu Projesi gibi bir ticaret rotasına sahip olmak, ülkenin arabuluculuk kapasitesini güçlendirecek ve komşularını pek çok kritik meselede masaya getirmesini kolaylaştıracaktır.

² Yazarın 11 Mayıs 2022 tarihinde Basra'daki batırma tünel projesinin Daewoo şantiyesine yaptığı ziyaretten notudur.

Yerel Zorluklar

Basra limanını Türkiye'ye bağlamak birçok Iraklı liderin amacı idi. Bu çaba yeni bir girişim olmamasına rağmen Sudani yönetiminin farkı, bu projeyi öncelikli bir siyasi ve ekonomik hamle olarak kabul etmesidir. Projeye yönelik motivasyona rağmen, bu ekonomik koridorun tamamlanıp tamamlanmayacağı konusunda hala belirsizlikler mevcuttur. Irak Meclisi seçimlerinin 2025'in sonunda yapılması planlanıyor ve kendinden önceki liderlerin neredeyse hemen hepsinin yalnızca bir dönem seçildiği düşünülürse, Sudani'nin ikinci dönemi de garanti değildir.³ Hükümet kurma sürecinin (ortalama altı ay) uzun sürmesinden ötürü Sudani'nin bir avantaj süresi var fakat her halükârda Kalkınma Yolunun Sudani'nin liderliğinin ilk döneminde tamamlanması mümkün görünmüyor. Hatta proje bir sonraki başkanlık döneminin sonunda dahi tamamlanmayabilir.

Irak politikasından Kalkınma Yoluna gelebilecek en büyük zorluk, IKBY'nin projeye karşı tavrı olacaktır. Irak'ın Türkiye'ye olan sınırının tamamı, IKBY'den geçtiği için bu bölgenin projenin uygulanma aşamasında göz ardı edilmesi mümkün değildir. Ancak paylaşılan ilk planlara göre, Kalkınma Yolu Projesi, Kürdistan bölgesini olabildiğince devre dışı bırakacak şekilde tasarlanmıştır. Bunun nedeni, Bağdat'ın Türkiye ile olan sınırlar ve gümrükler üzerinde çok az denetiminin bulunmasıdır. Sonuç olarak, gümrük tarifeleri ve diğer gelirler Bağdat tarafından kontrol edilmemektedir. Son anlaşmalara göre IKBY'nin sınır geçişlerinden elde edilen gümrük vergisi gelirin yarısını göndereceği varsayılsa da bu proje için Irak Kürdistanı'nda ne kadar çok güzergaha ihtiyaç duyulursa Bağdat o kadar az denetime sahip olacaktır. IKBY ve başlıca Kürt partisi olan Kürdistan Demokrat Partisi'nin ekonomik koridora tepkisi zorlayıcı olabilir ancak IKBY'nin zayıflaması bu durumu daha az sorun haline getirecektir.

IKBY yetkilileri, Kalkınma Yolu projesi için haritalandırılan Kürt topraklarının eksikliği konusundaki endişelerini dile getirmişlerdir. Bunun başlıca nedenlerinden biri IKBY'ye sınırlar noktasında duyulan güven eksikliği olsa da diğer bir unsur da federal hükümetin Batı Irak'ta yerleşim olmayan geniş toprakları kullanmak istemesidir. Iraklı yetkililer, projenin Irak'ın kent merkezlerinde oluşan nüfus yoğunluğuna yardımcı olabileceğini ummaktadırlar. Irak'ın büyük şehirlerinin hepsi nehirlerin yakınına kurulmuştur, ancak yetkililer proje için yeni yolların ve demiryollarının inşasının sağlayacağı istihdam olanaklarının bölge sakinlerini Basra ve Bağdat gibi kalabalık metropollerden uzaklaştırmasını ve inşa edilecek yeni şehirlere yönlendirmesini beklemektedir.⁴ Dolayısıyla proje, hem Irak'ın petrole bağımlılığı ve yüksek işsizlik oranı gibi ekonomik hedeflere hem de artan nüfusuna yeni şehirleşme olanakları oluşturmak gibi sosyal motivasyonlara sahiptir. Irak Başbakanının Yatırım Danışmanı Mohammed Al-Najjar'ın da belirttiği gibi, "Kalkınma Yolu ile ilgili pek çok yanlış anlaşılma var fakat bu proje tamamen yeni bir kalkınma anlayışını temsil ediyor."⁵

3 Nuri El-Maliki dışında hiçbir başbakan dört yıldan uzun süredir görevde bulunmamıştır.

4 Irak Başbakanı Yatırım Danışmanı Mohammed Al-Najjar ile mülakat, 18 Eylül 2023.

5 A.g.e

IKBY liderlerinin tepkisi göz önünde bulundurulmakla beraber, projenin yalnızca bu nedenle durdurulması pek olası gözükmemektedir. Türkiye'nin IKBY üzerinde, muhalefetini engellemek ya da anlaşmaya varmasını teşvik etmek için yeterli etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla IKBY Kalkınma Yolu bağlamında uyumlu bir ortak olmaya istekli olursa, Bağdat ile federal düzeyde daha iyi ilişkiler geliştirebilir. Aksi takdirde, IKBY'nin hem Ankara hem de Bağdat'a karşı muhalefeti, Kürt yönetiminin yerel ve bölgesel konumunu zayıflatacaktır.

Uluslararası Zorluklar

Kalkınma Yolu projesine Irak dışından gelebilecek en büyük dış zorluk Kuveyt'in politikası olabilir. Irak ve Kuveyt arasında halihazırda pek çok tarihsel gerilim mevcuttur. Baas Partisi'nin 1990 yılında Kuveyt'i işgali nedeniyle Irak Kuveyt'e 52,4 milyar dolarlık tazminat ödedi. Fakat Kuveyt Irak'ta yaşanan gelişmelere karşı temkinli politikalar izlemeye devam etmektedir. Ayrıca Irak ve Kuveyt arasında özellikle Hor Abdullah çevresinde, deniz sınırlarının belirlenmesi konusunda da süregelen bir ihtilaf bulunmaktadır. Şimdi ise Kalkınma Yolu projesinin inşa etmeyi planladığı liman ve ekonomik geçiş yolu, Kuveyt'teki Mubarak al-Kabeer limanının en büyük rakibi olmaya aday olacaktır.⁶

Kuveyt'in Kalkınma Yolu projesinin geciktirilmesinde ne kadar etkili olabileceği belirsiz durumdur. Bir taraftan liderlikte geçiş evresinde olmaları, diğer taraftan yasama organının askıya alınması ve gücün bir elde yoğunlaşması, yeni Emir'in Kalkınma Yolu projesini geciktirmeye odaklanması durumunda onu durduracak yerel bir destek olmayacağı anlamına gelebilir. Diğer Körfez Arap Ülkeleri İş Birliği Konseyi (KİK) ülkeleri, Irak ve Kuveyt arasında arabuluculuk yapabilir böylece Kuveyt'in endişelerini gidermeye çalışabilirler. Özellikle, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 22 Nisan 2024 tarihinde Bağdat'a yaptığı ziyaret sırasında Irak ve Türkiye ile Kalkınma Yolu üzerinde dörtlü bir iş birliği anlaşması imzalayan Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) bu rolü üstelenebilirler. Bu anlaşmanın öncesinde, Irak ile Fransız enerji şirketi Total arasındaki 27 milyar dolarlık anlaşmaya Katar Enerji şirketi ortak olmuştu.⁷ Katar'ın böylesine büyük bir anlaşmaya dahil olması, Batılı yatırımcılar için bölgesel uzmanlık ve güvence sağlaması açısından güvence veren bir adım olarak görülmüştür. Türkiye'nin bir ortak olarak buna ihtiyacı olmasa da proje tamamlanıp Asya ile Avrupa arasında bu yol üzerinden ticaret yapıldığında da Türkiye'nin proje ortağı olması Kalkınma Yolu projesine daha fazla meşruiyet kazandıracaktır.

⁶ Sam Mahmoud, "New trade infrastructure and route plans in Iraq unsettle Kuwait", The New Region, 23 Mayıs 2024, <https://thenewregion.com/posts/537/new-trade-infrastructure-and-route-plans-in-iraq-unsettle-kuwait>.

⁷ TotalEnergies Press Release- Iraq: Agreement between Iraq and TotalEnergies, 4 Mayıs 2023, <https://totalenergies.com/media/news/press-releases/iraq-agreement-between-iraq-and-totalenergies>.

Irak'ın diğer komşuları İran ve Suriye'ye gelince, Batı'nın İran'a uyguladığı yaptırımlar nedeniyle İran küresel pazara ulaşmak için birkaç yoldan biri olan Irak'a bağımlı durumdadır.⁸ İran, Irak siyaseti üzerinde güçlü bir etkiye sahip olsa da ekonomik olarak Irak'ta oyun bozucu olmayı göze alamamaktadır. Suriye'ye gelince, özellikle güzergâhın Irak'ın batı tarafında olması planlandığı göz önünde bulundurulduğunda, en büyük zorluk Irak-Suriye sınırının güvenliğinin sağlanmasıdır. Suriye'nin bu konuda sınırlı bir siyasi kozu olduğu görülmektedir.

Sonuç

Kalkınma Yolu Projesi; IŞİD ile savaş, Covid-19 salgını ve ülke çapında meydana gelen protestolar nedeniyle önceki Irak hükümetleri tarafından ya ertelendi ya da projeye daha az ihtimam gösterilmesine neden olan koşullar oluştu. Tüm bunlar projenin nihai olarak tamamlanıp tamamlanamayacağına dair endişeleri arttırdı. Ancak, birçok hükümet döneminde arka planda yürütülen çalışmaların şimdi sadece mevcut hükümet tarafından değil Türkiye hükümeti tarafından da öncelikli görülmesi, Kalkınma Yolu Projesi'nin tamamlanması konusunda daha iyimser bir tablo çizmektedir. Irak ve Türkiye hükümetlerinin, projenin tamamlanmasını garanti altına almak ve her iki ülkedeki gelecek hükümetleri projenin geleceğine bağlamak için daha fazla yasal taahhütte bulunmaları büyük önem taşımaktadır. Hem Irak hem de Türkiye'deki seçimlerin rekabetçi yapısı göz önüne alındığında, mevcut hükümetlerin her iki ülkede de bir sonraki seçimlerden sonra iktidarda kalacağına garantisi yoktur. Irak son yirmi yılda ciddi güvenlik tehditlerinin üstesinden gelmiştir. Irak Güvenlik Güçleri silahlı grupları yenilgiye uğratma konusundaki yeteneklerini kanıtlamıştır ve silahlı çatışma çıksa bile bu durum projeyi yavaşlatabilir fakat durdurmaz. Kalkınma Yolu Projesi'ne yönelik en büyük tehdit Irak ve Türkiye hükümetlerinin siyasi iradesidir. Güçlü bir siyasi kararlılık, gelecekteki ekonomik krizler nedeniyle ortaya çıkabilecek finansman kesintilerinin Kalkınma Yolu Projesi'ni durdurmamasını garanti altına alacaktır.

⁸ Hamzeh Hadad, "Proxy battles: Iraq, Iran, and the turmoil in the Middle East", European Council on Foreign Relations, 16 Nisan 2024, <https://ecfr.eu/publication/proxy-battles-iraq-iran-and-the-turmoil-in-the-middle-east/>.

BÖLÜM 11

Erhan Akkaş

Türkiye–Irak Ekonomik İlişkileri

Türkiye–Irak Ekonomik İlişkileri

Erhan Akkaş *

Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkiler, tarihsel ve coğrafi bağların yanı sıra karşılıklı ticaret ve yatırım fırsatları sayesinde son yıllarda hızla gelişmektedir. İki ülke arasındaki bu stratejik iş birliği, enerji ticareti, inşaat projeleri ve altyapı yatırımları gibi alanlarda derinleşirken, özellikle Kalkınma Yolu Projesi gibi büyük çaplı girişimler, iki ülkenin ticaret ve lojistik anlamda bölgesel bir güç merkezi hâline gelmesini sağlamayı hedeflemektedir. Türkiye ve Irak'ın birbirini tamamlayıcı nitelikteki ekonomileri, gelecekte bu iş birliğinin daha da güçlenerek devam edeceğine işaret etmektedir.

2003'ten itibaren inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türkiye–Irak ilişkileri son dönemdeki diplomatik adımlarla istikrar kazanma yoluna girmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 13 yılın ardından 22 Nisan 2024'te Irak'a gerçekleştirdiği ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir adım olmuştur. Terörle mücadele, su kaynakları yönetimi ve Kalkınma Yolu Projesi gibi başlıklarda imzalanan 26 mütakat zaptı ve anlaşma, Ankara ile Bağdat'ın iş birliğini derinleştirmekle birlikte bölgedeki istikrarı da güçlendirecek önemli adımlar olarak değerlendirilebilir.¹

2023 yılı itibarıyla Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmi 14,2 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Irak'a gerçekleştirdiği ihracat 12,8 milyar dolar, ithalat ise yaklaşık olarak 1,5 milyar dolar seviyesinde olmuştur. Ayrıca, 2023 sonu itibarıyla Türk müteahhitlerin Irak'ta üstlendiği toplam 1101 projenin yaklaşık değeri 35 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakamlarla birlikte, Irak Türk firmalarının dünya da en fazla proje üstlendiği üçüncü ülke olmuştur.² Son dönemlerdeki ikili ilişkilere bakıldığında, Türkiye ve Irak, bölgedeki çatışma dinamikleri ve küresel güçlerin

* Doç. Dr. Erhan Akkaş, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İslam İktisadı ve Finansı Bölümü'nde öğretim üyesidir.

¹ Anadolu Ajansı. (2024). Türkiye ile Irak arasında 26 anlaşma imzalandı. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ile-irak-arasinda-26-anlasma-imzalandi/3199270>; Duman, B. (2024). Türkiye–Irak ilişkilerinde yeni dönem: İkili ilişkilerden bölgesel iş birliğine. Kriter Dergi. <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiyeirak-iliskilerinde-yeni-donem-ikili-iliski-lerden-bolgesel-is-birligine>

² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (n.d.). Türkiye–Irak siyasi ilişkileri. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

etkilerine rağmen, ortak çıkarlarına odaklanarak önemli projelerde iş birliği yaptığı görülmektedir. Özellikle, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin de desteklediği Kalkınma Yolu Projesi gibi girişimler, iki ülkenin sadece ikili değil, bölgesel düzeyde de stratejik iş birliği geliştirebileceğini göstermektedir. Bu tür projeler, güvenlik ve kaynak yönetimi sorunlarına karşı ortak çözümler sunarak, iki ülkenin gelecekte birbirlerinin stratejik ortakları olabileceğine işaret etmektedir.³

İkili Ticari İlişkiler: Muhtemel Karşılıklı Bağımlılık

Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat 2023 yılında toplam 12,8 milyar dolar olmuştur. Bu ticaret hacmi, Türkiye'nin Almanya ve ABD'den sonra en fazla ürün ihraç ettiği ülkenin Irak olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Türkiye de Irak'ın en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında Çin'den sonra ikinci sırada yer almaktadır.⁴ Bu ticari ilişki iki ülkenin ekonomik olarak karşılıklı bağımlılığını güçlendiren bir faktördür. Türkiye ile Irak'ın ticari ilişkilerinden bahsederken Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) stratejik rolünden de bahsetmek gerekir. Türkiye'nin yaklaşık 370 km uzunluğundaki Irak sınırında yer alan Habur ve Üzümlü sınır kapılarının her ikisi de IKBY tarafından kontrol edilmekte ve ticari faaliyetlerin büyük bir kısmı Habur kapısından gerçekleştirilmektedir. Bu durum, Türkiye ve Irak arasındaki ticari ilişkilerde IKBY'nin stratejik önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, IKBY'de tüketilen malların yaklaşık %80'inin Türkiye menşeli olması, IKBY'nin Türkiye-Irak ticaretindeki ekonomik etkisini açıkça göstermektedir.⁵

3 Duman, B. (2024). Türkiye-Irak ilişkilerinde yeni dönem: İkili ilişkilerden bölgesel iş birliğine. Kriter Dergi. <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiyeirak-iliskilerinde-yeni-donem-ikili-iliskilerden-bolgesel-is-birligine>

4 T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). Irak ülke profili. <https://ticaret.gov.tr/data/5efddfd13b876a83c6f2fba/IRAK%20%C3%BClke%20profili%202024.pdf>

5 Dağdeviren, Z. (2021). Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) arasında Ticari İlişkiler Üzerine Bir Analiz. Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi, 4(2), 109-134.

Türkiye ve Irak'ın Ticaret Partnerleri (2023-milyar dolar)

	Türkiye'nin İhracatı		Irak'ın İthalatı	
1	Almanya	21,1	Çin	14,4
2	ABD	14,9	Türkiye	12,8
3	Irak	12,8	Hindistan	3,5
4	Birleşik Krallık	12,5	ABD	2,3
5	İtalya	12,4	Güney Kore	2
6	Rusya	11	Almanya	1,3
7	Fransa	10,3	Brezilya	1,3
8	İspanya	9,8	İtalya	0,9
9	BAE	8,6	Ürdün	0,9
10	Hollanda	7,9	Tayland	0,8

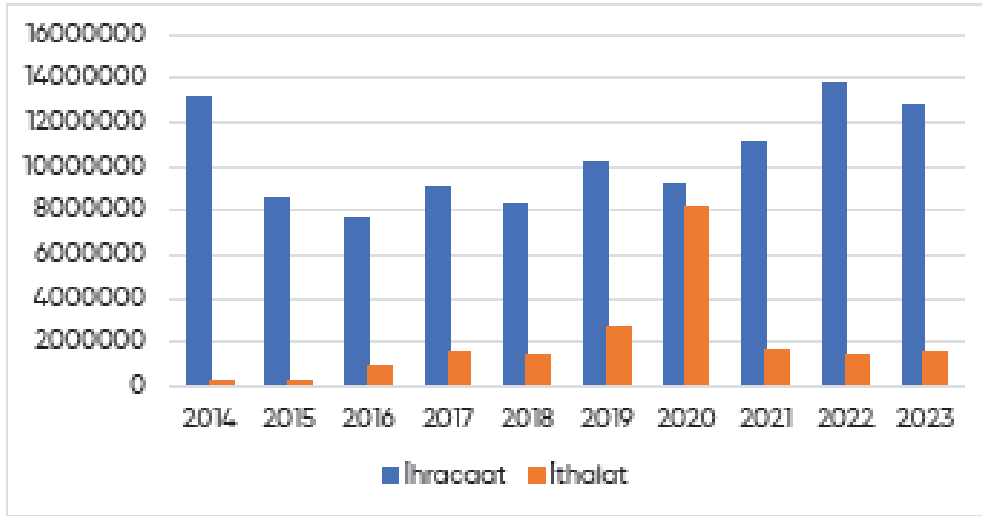
Kaynak: TÜİK ve Trademap veri setlerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin Irak'tan gerçekleştirdiği ithalatın büyük bir kısmını enerji ürünleri, özellikle mineral yakıtlar ve yağlar oluşturmaktadır. Bu, Türkiye'nin Irak'tan enerji bağımlılığının önemli bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme çabaları çerçevesinde Irak'tan yapacağı muhtemel doğal kaynak ithalatı, iki ülke arasındaki stratejik ilişkilerin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin Irak'tan ithal ettiği enerji kaynakları, iç sanayi üretimi ve enerji talebi açısından kritik öneme sahiptir. Ancak, Türkiye ile Irak arasındaki petrol ticareti, IKBY'nin Bağdat'tan izinsiz petrol ihraç ettiği gerekçesiyle Paris'teki Uluslararası Ticaret Odası Tahkim Merkezi (ICC) nezdinde görülen dava sonucunda tıkanmıştır. ICC'nin Türkiye'nin Irak hükümetine yaklaşık 1,5 milyar dolar tazminat ödemesine yönelik kararı ardından, Ankara 25 Mart 2023'te Kerkük-Ceyhan boru hattından günlük yapılan yaklaşık 500 bin varil petrol akışını durdurmuştur. Bu doğrultuda, petrol ticaretine yönelik görüşmeler devam etmektedir, ancak Irak Başbakanı Muhammed Şiya es-Sudani'nin de belirttiği üzere, iki ülke arasındaki petrol ticaretinin yeniden başlaması için yapılan görüşmelerde henüz ilerleme kaydedilememiştir.⁶ Gelinek noktada, Türkiye vanayı açmaya hazır olduğunu belirtse de bu durumun gerçekleştirilmesi büyük ölçüde Erbil ve Bağdat arasındaki müzakerelere bağlıdır. Erbil'in uluslararası petrol şirketlerine olan borçlarının nasıl ödeneceği ve yeni sözleşmelerin Bağdat'a devrinin nasıl gerçekleştirileceği gibi konular, durumu daha da karmaşık hâle getirmektedir. Ankara açısından, tahkim sürecinde iki farklı dava olması da işleri açmaza sokmaktadır. İlk dava, 2015-2018 dönemini kapsamakta ve bu dava Türkiye aleyhine sonuçlanmıştır. İkinci dava ise 2018-2023 yıllarını kapsamaktadır; Ankara'nın bu davadan feragat etmesi beklenmektedir. Ancak bu durum, Türkiye'nin enerji ticaretindeki mevcut pozisyonunu ve bölgedeki ilişkilerini oldukça karmaşık bir hâle getirmektedir.⁷

⁶ Bloomberg HT. (2024). Irak'tan petrol ithalatı açmazında ilerleme yok. <https://www.bloomberght.com/irak-tan-petrol-ithalati-acmazinda-ilerleme-yok-235321>

⁷ Alaca, M. (2023). Deep Dive: Will Turkey agree to resume oil shipments from northern Iraq? <https://amwaj.media/article/deep-dive-will-turkey-agree-to-resume-oil-shipments-from-northern-iraq>

Türkiye'nin Irak ile Son 10 Yıllık Ticareti (bin dolar)

Kaynak: Trademap veri setinden derlenmiştir.

Son 10 yıllık ticari ilişkilere bakıldığında, Türkiye'nin Irak'a ihracatının, ithalatına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Grafikten de anlaşılabacağı üzere, iki ülke arasındaki ticaret dalgalı bir seyir izlemektedir. 2020 yılında Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalatta dikkat çeken bir artış yaşanmış; bu durum, Türkiye'nin enerji ihtiyacı ve sanayide artan talep ile ilişkilendirilebilir. Ancak, 2020'den sonra ithalat rakamları yeniden düşmüştür. Türkiye, enerji ihtiyacını karşılamak için Irak ile ticari ilişkilerine stratejik bir önem vermektedir. Ancak, Erbil'in Bağdat'tan izinsiz petrol ihraç etmesi gibi sorunlar bu ticareti zorlaştırmaktadır. Ayrıca Türkiye, tahkim sürecindeki davalar nedeniyle bölgede karmaşık bir durumdadır. Grafikteki yüksek ihracat rakamları, Irak'ın Türkiye için önemli bir pazar olduğunu gösterirken; ithalatın düşük kalması, Türkiye'nin Irak'tan genellikle enerji ürünleri ithal ettiğini göstermektedir. Enerji ürünleri dışındaki ithalat ise oldukça düşük seviyededir.

Türkiye'nin Irak ile Ticaretinin Ürün Dağılımı (2023-bin dolar)

Sektör (İhracat)		Ürünler (İthalat)	
Hububat, Bakliyat ve Mamulleri	2.123,366	Mineral Yakıtlar ve Yağlar	1.132,345
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	1.114,238	Değerli Taşlar ve Metaller	148,200
Mobilya, Kâğıt ve Orman Ürünleri	1.038,067	Bakır ve Bakırdan Ürünler	54,271
Çelik	695,402	Hamur ve Geri Kazanılmış Kâğıt	35,415
Elektrik ve Elektronik	648,867	Alüminyum ve Alüminyumdan Ürünler	21,545
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	603,131	Plastik ve Plastikten Ürünler	17,155
Hazır giyim ve Konfeksiyon	525,248	Kurşun ve Kurşundan Ürünler	15,693
Demir ve Demir Dışı Metaller	488,264	İçecekler ve Sirke	12,861
Makine ve Aksamları	368,064	Demir veya Çelikten Ürünler	11,085
Otomotiv Endüstrisi	277,802	Ham deriler ve kürk dışındaki deriler	9,858
Diğer Ürünler	4.876,905	Diğer Ürünler	39,656
Toplam	12.759,358	Toplam	1.498,086

Kaynak: TİM, TÜİK ve Trademap veri setlerinden derlenmiştir.

Türkiye'den ithal edilen başlıca ürünler arasında hububat, bakliyat, kimyevi maddeler, mobilya, çelik ve elektronik ürünler yer almakta olup, Irak'ın iç üretim kapasitesindeki zayıflıklar ve tüketim talebi bu ticaretin hacmini artırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece, Irak, Türkiye'nin temel gıda ve inşaat malzemeleri açısından önemli bir pazarı konumundadır. Özellikle inşaat malzemeleri, çelik ve çimento, cam, seramik ve toprak ürünleri gibi sektörlerin Irak'taki altyapı ve yeniden yapılanma çalışmalarına katkı sağladığı açıktır. Coğrafi yakınlık, Türkiye ve Irak arasındaki ticaretin kolaylaştırıcı bir unsuru olup, karayolu taşımacılığı yoluyla daha hızlı ve maliyet etkin sevkiyatlar gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin güneydoğusundan Irak'a yapılan ticaret, lojistik avantajları sayesinde iki ülke arasında düşük maliyetli bir tedarik zinciri oluşturmuştur. Irak, özellikle temel gıda maddeleri ve sanayi ürünleri gibi Türkiye'den ithal ettiği ürünlerle, savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde önemli bir dış ticaret ortağıdır. Türkiye'nin Irak'a yaptığı bu ihracat, ülkenin altyapı çalışmalarına ve genel ekonomik toparlanmasına katkı sağlamaktadır. Buna karşın Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı olması ve Irak'ın petrol üreticisi konumunda olması gelecek projeksiyonda ikili ticari ilişkilerde karşılıklı bağımlılığı artırması muhtemeldir. Türkiye'nin halihazırda sanayi ürünleri ihracatı ile ilerleyen dönemlerde Irak'tan gerçekleşmesi muhtemel enerji ithalatı arasındaki bu karşılıklı bağımlılık, iki ülke ekonomisinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olacağını göstermektedir. Bu çerçevede, Irak'taki siyasi ve ekonomik

istikrarın sağlanması, Türkiye'nin bu ülkeye yönelik ihracat potansiyelini daha da artıracak önemli bir faktör olarak öne çıkarken petrol ticaretinin de başlamasıyla karşılıklı bağımlılığı artıracaktır.

Netice olarak, 2023 yılı itibarıyla Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat, Irak'tan yaptığı ithalattan çok daha yüksek bir seviyededir. Bu da Türkiye'nin Irak ile ticaretinde belirgin bir ticaret fazlası verdiğini göstermektedir. Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatın daha geniş bir ürün yelpazesi içerdiği ve Irak'ın savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde Türkiye'den ithal ettiği inşaat malzemeleri, gıda ürünleri ve diğer sanayi mallarının Irak'ın ekonomik toparlanması için kritik rol oynadığı anlaşılmaktadır. Özetle, bu karşılıklı ticaret, iki ülkenin birbirini tamamlayıcı ekonomilere sahip olduğunu göstermektedir; Türkiye, sanayi ve tüketim ürünleri ihraç ederken, Irak'tan enerji ve hammadde ithalatı gerçekleştirmektedir.

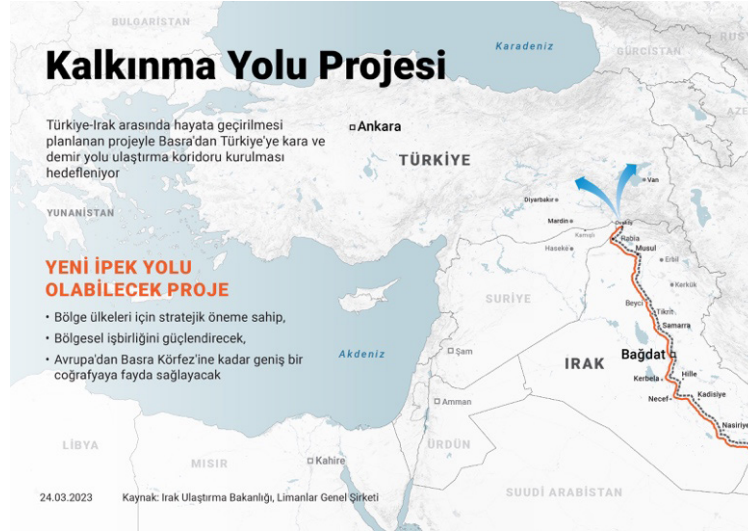
Kalkınma Yolu Projesi

Kalkınma Yolu Projesi, Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin derinleşmesi açısından kritik bir rol oynamaya adaydır. Bu proje, Irak'ın Basra Körfezi'nden başlayarak Türkiye'ye uzanan bir kara ve demiryolu ulaşım ağı inşa etmeyi hedeflemektedir. Proje, iki ülkenin ticaretini kolaylaştırmanın yanı sıra Körfez ve Orta Doğu ülkelerinden Avrupa'ya mal taşımacılığında önemli bir lojistik merkez hâline gelmeyi amaçlamaktadır. Türkiye Ticaret Bakanı Ömer Bolat, projenin tamamlanmasıyla birlikte, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2030 yılına kadar 20 milyar dolara ulaşacağını belirtmiştir.⁸ Irak, Türkiye'nin en büyük ticaret ortaklarından biri olarak öne çıkarken, Kalkınma Yolu Projesi bu iş birliğini daha da ileriye taşıma potansiyeline sahiptir. Proje, Irak'tan Türkiye'ye daha hızlı, güvenli ve düşük maliyetli bir ticaret yolu sunarak, her iki ülkenin ekonomik ilişkilerinde büyük bir atılım sağlayacaktır.⁹ Proje, sadece Türkiye ve Irak için değil, Avrupa ile Körfez ve Orta Doğu arasında stratejik bir bağlantı noktası haline gelerek bölgesel ticareti canlandıracak bir girişim olarak değerlendirilmektedir.¹⁰

8 TRT Haber. (2024). Türkiye-Irak ticareti Kalkınma Yolu Projesi ile 20 milyar dolara ulaşacak. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-irak-ticareti-kalkinma-yolu-projesi-ile-20-milyar-dolara-ulasacak-851944.html>

9 TRT Haber. (2024). Türkiye-Irak ticareti Kalkınma Yolu Projesi ile 20 milyar dolara ulaşacak. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-irak-ticareti-kalkinma-yolu-projesi-ile-20-milyar-dolara-ulasacak-851944.html>

10 TRT Haber. (2024). Türkiye-Irak ilişkileri güçleniyor. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-irak-iliskileri-gucleniyor-791714.html>

Kaynak: Anadolu Ajansı

Yüksek hızlı yük ve yolcu taşımacılığına uygun olacak şekilde tasarlanan bu kara ve demiryolu ağı, Türkiye'nin "Uzak Ülkeler Stratejisi"ne de önemli bir katkı sunarak ihracat potansiyelini artıracaktır.¹¹ Projenin etkileri sadece ticaretle sınırlı kalmayacak, aynı zamanda Irak'ın yeniden inşasında ve istikrarının sağlanmasında da önemli bir rol oynayacaktır. Irak Başbakanı Sudani'nin Mart 2023'teki ziyaretinde kabul edilen Ankara Bildirisi ile iki ülkenin projeye verdiği ortak destek resmiyet kazanmış ve bölgesel refahı artırma hedefleri pekiştirilmiştir.¹² Bu yol, sadece Türkiye ve Irak arasındaki ilişkileri değil, tüm bölgeyi ekonomik olarak birbirine bağlayarak büyük bir katma değer yaratacaktır.¹³ Nitekim, Sudani de bu projeyi Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan bir ekonomik nehir olarak tanımlamıştır.¹⁴ Sonuç olarak, Kalkınma Yolu Projesi, hem Türkiye'nin hem de Irak'ın ekonomik büyümesi ve bölgesel güç dengesindeki rolünü artıracak, aynı zamanda Avrupa ile Orta Doğu ve Asya arasında ticari ve lojistik bir köprü kurarak, küresel ticaret akışlarını hızlandıracak stratejik bir projedir.

Genel Değerlendirme ve Öneriler

Türkiye ve Irak arasındaki ekonomik ilişkiler, özellikle son yıllarda ivme kazanmış ve daha stratejik bir boyuta taşınmıştır. Bu iş birliğinin temelini, iki ülkenin karşılıklı bağımlılığı ve ortak çıkarları oluşturmaktadır. Son dönemlerdeki gelişmeler dikkate alındığında, Türkiye ve Irak'ın ekonomik ilişkilerinde petrol ticareti, kalkınma

¹¹ T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). Ticaret Bakanı Mehmet Muş; Uzak Ülkeler Stratejisi Tanıtım Toplantısı'nda konuştu. <https://ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-mehmet-mus-uzak-ulkeler-stratejisi-tanitim-toplantisinda-konustu>; Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2024). TİM raporu 210. <https://tim.org.tr/files/downloads/TimReport/TIMReport210.pdf>; Anadolu Ajansı. (2024). Uzak Ülkeler Stratejisi ile ihracatta sürdürülebilir artış sağlanıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/uzak-ulkeler-stratejisi-ile-ihracatta-surdurulebilir-artis-saglaniyor-/2998528>

¹² Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı. (2024). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Irak Başbakanı Siyah Es-Sudani ile ortak basın toplantısında konuştu. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-irak-bas-bakani-siya-es-sudani-ile-ortak-basin-toplantisinda-konustu>

¹³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (n.d.). Türkiye-Irak siyasi ilişkileri. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

¹⁴ Saeed, Y. (2024). Erdogan's Landmark Baghdad Visit Signals Support for Ambitious Infrastructure Project. <https://agsi.org/erdogans-landmark-baghdad-visit-signals-support-for-ambitious-infrastructure-project/>

yolu projesi ve Irak'ın yeniden yapılanmasına yönelik stratejik adımların atılması önem arz etmektedir.

İlk olarak, Türkiye, Irak'a gerçekleştirdiği ihracatta sanayi ve inşaat malzemeleri gibi ürünlerde öncü konumdayken, Irak'tan yapılan ithalatın büyük bölümünü enerji ürünleri oluşturmaktadır. İki ülkenin birbirini tamamlayıcı ekonomilere sahip olması, bu ticaretin derinleşmesine katkı sağlamakta, gelecekte de bu karşılıklı bağımlılığın artarak süreceği düşünülmektedir. Ancak, petrol ticaretindeki duraksamalar ve uluslararası anlaşmazlıklar, bu süreci olumsuz etkileyebilecek unsurlar olarak görülebilir. Ayrıca, Irak'ın gaz yakımı konusunda dünyada ilk sıralarda yer alması ve Başbakan Sudani'nin ilerleyen yıllarda gaz üretimi, depolanması ve ticaretine yönelik adımlar atacaklarını açıklaması¹⁵, Türkiye için önemli bir fırsat sunmaktadır. Türkiye'nin, Irak'ta gaz projelerine talip olarak iki ülke arasındaki ticari ilişkileri enerji alanında derinleştirmesi, gelecekteki iş birlikleri için stratejik bir adım olabilir. Bu bağlamda, Türkiye ve Irak'ın petrol ticaretini yeniden başlatmaya yönelik adım atmaları, iki ülke arasındaki enerji iş birliğinin geleceği için kritik önem taşımaktadır.

Öte yandan, Kalkınma Yolu Projesi, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geleceğini şekillendirecek en önemli projelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu proje, Irak'ın Basra Körfezi'nden başlayarak Türkiye'ye uzanan kara ve demiryolu hatları ile yalnızca iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştırmakla kalmayacak, aynı zamanda Avrupa ve Orta Doğu arasında stratejik bir ticaret koridoru oluşturacaktır. Böylece, bu proje, Türkiye'nin küresel lojistik merkez olma hedefleriyle örtüşmekte ve bu vizyon doğrultusunda Türkiye'nin dış ticaret kapasitesini artırma potansiyeline sahiptir. 2030 yılına kadar iki ülke arasındaki ticaret hacminin bu proje sayesinde 20 milyar doları aşması beklenmektedir.

Son olarak, Türkiye, Irak'ın yeniden yapılanmasında önemli bir role sahiptir. Bu süreçte, Türk firmalarının Irak'taki projelerde daha fazla yer alması hem ekonomik fayda sağlayacak hem de Türkiye'nin bölgedeki etkisini artıracaktır. Bununla birlikte, Türkiye'nin sadece Irak'a değil, bölgesel ve küresel düzeyde iş birliğini güçlendirmesi gerekmektedir. Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfez ülkelerinin de desteğiyle bölgesel ticaret ağının genişletilmesi, Türkiye'nin bu projeden elde edeceği stratejik ve ekonomik faydaları artıracaktır.

Özetle, Türkiye-Irak ekonomik ilişkilerinin geleceği, karşılıklı bağımlılığın güçlenmesi ve stratejik projelerin hayata geçirilmesi ile şekillenecektir. Kalkınma Yolu Projesi, bu bağlamda, iki ülkenin ekonomik büyümesini hızlandıracak ve bölgesel ticareti canlandıracak en önemli girişimlerden biri olacaktır. Enerji iş birliğinin sürdürülebilir şekilde devam etmesi ve ticaretin çeşitlenmesiyle Türkiye ve Irak, birbirleri için vazgeçilmez stratejik ortaklar hâline gelecektir.

15 Rudaw. (2024, June 21). Iraq among top gas flaring countries in 2023: World Bank. <https://manage.rudaw.net/english/middleeast/iraq/21062024>

BÖLÜM 12

Emre Karaca

Irak'ın Yüz Yıllık Öyküsü Türk Basınında Nasıl Yer Buldu?

Irak'ın Yüz Yıllık Öyküsü Türk Basınında Nasıl Yer Buldu?

Emre Karaca *

Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler iki ülkenin kuruluşlarının ardından inişli-çıkışlı bir seyir izledi. Türkiye Cumhuriyeti köklü bir imparatorluk mirasını tevarüs ederek yeni bir sayfa açarken modern Irak Devleti'nin kökenleri de Osmanlı Devleti döneminin yönetim anlayışından akisler taşıyordu.¹ Ortak bileşenlerin çok olması başlangıçtan itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerde girift bir ilişki ağı yaratmıştır. Bununla birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulumundan önceki bir ideal senaryo olarak ortaya konan Misak-ı Milli mefkuresi gibi coğrafi vurgular da ülkeler arasındaki rabıtayı daim kıldı. Bu bağın son yüzyıllık süreç içerisindeki yansımaları farklı şekillerde ortaya çıkmıştır.

Türkiye ile Irak ilişkilerinde belirleyici rol oynayan temel konu başlıkları bulunmaktadır. Bu maddeler, iki devletin benzer bir zaman çizelgesinde kuruluşlarını ilan etmeleriyle zaman içinde belirginleşerek ortaya çıktı. Bu çalışma belirlenen ana hatları izlek edinerek basındaki yansımaları takip etmeyi hedeflemektedir. Burada ana omurganın yazılı basın, yani gazeteler odaklı olması amaçlanmaktadır. Amaç, genel fotoğrafı çekebilmek ve daha sonrasında altı çizilecek olan genel devlet politikalarından bu yayınların ne denli ayrışabilip ayrışamadığına dikkat çekmektir.

Mercek tutulacak ana kesitler, ilişkilerdeki belirleyici fay hatları olacaktır. İngiliz Mandası sonrasında kurulan Irak'ın Haşimi Hanedanlığı (1932-1958) dönemini sona erdiren darbenin ardından ortaya çıkan ve Saddam Hüseyin yönetimiyle (1979-2003) neticelenen Baas Rejimi ve ABD müdahalesi sonrası ortaya çıkan süreç ele alınacaktır. Tüm bu kategorize etme çabasında gizli özne konumunda olan ülkedeki "Kürt Varlığı" parantezi de dönemler içerisinde başat konu olarak kendine yer bulacaktır.

* Emre Karaca, Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Ardından İngiltere'deki Exeter Üniversitesi'nde "Politics and International Relations of the Middle East" bölümünde yüksek lisans yaptı. Ülkeye dönüşte Anadolu Ajansı'nda 4 yıl boyunca Dış Haberler Servisi'nde görev yaptı. Medyada, TV sektöründe Diplomasi Muhabiri olarak çalışıyor.

¹ Ceylan, Ebubekir (2022), "Modern Irak'ın Osmanlı Kökenleri", Vakıfbank Kültür Yayınları, s. 51.

Irak'taki Yönetim Değişiklerinin Türk Basınındaki Yansımaları

Dönemin Türk gazeteleri incelendiğinde Irak'taki büyük toplumsal olayların gerçekleştiği periyotlarda manşetlerin ve gazetelerin birinci sayfalarının süreç boyunca bu hadiselerle ayrıldığı görülmektedir. 1958 yılında Haşimi Hanedanı'nın dördüncü lideri 2. Faysal tahtta bulunuyordu. 14 Temmuz günü gerçekleşen kanlı darbeye İngiliz eğilimi baskın olarak tanımlanabilecek Krallık yıkıldı. Başat Türk gazetelerinin o güne dair izlenimlerinde oldukça dikkatli ve mesafeli bir dile sahip oldukları gözlemlenmektedir. Dönemin önemli gazetelerinden Milliyet nesnel ve rileri ön plana koyarak yaptığı yayınlarda gelişmeleri sade bir dille aktarma yolunu seçmiştir.² *"Irak'ta Hükümet Darbesi"* manşetiyle ilk duyurusu yapılan haberde göze çarpan unsur tarafsız bir anlatım yolunun tercih edilmesidir. Darbe sonrasındaki altıncı günde atılan *"Irak Bağdat Pakti'ndan Çıktı"* başlığı da Türkiye'nin de dahil olduğu dönemin ABD-İngiltere odaklarına yakın bölge ülkelerinin oluşturduğu önemli bir siyasi oluşumun (Bağdat Pakti-1955-1959)³ akıbeti penceresinden bakılmaktadır.

O dönemki diğer yayınlara bakıldığında da benzer itidal dili ve ABD'li yetkililerinin sonraki açıklamalarının önemli yer bulduğu görülmektedir.⁴ Özetle Irak'ta yaşanan bu istikrarsız dönem Türk medyasının ana akım gazetelerinde ilgiyle takip edilmiştir. Buna karşılık elden geldiğince serinkanlı bir dilin kullanıldığı gözlemlenmektedir. İlk etaptaki kanlı darbe bilançosunun aktarımının ardından Türkiye gazetelerinin odak noktası yeni yönetimin tercihlerinin bölgedeki sınır ötesi güçlerin yörüngesinde olup olmayacağına çevrilmiştir. NATO'nun doğu şemsiyesi olarak da görülebilecek Bağdat Pakti'nin akıbetinin merak konusu olduğu gözlemlenmektedir. *"Bağdat Pakti Üyelerine İkili Tavsiye"*.⁵ Bu başlık da Irak ile ilişkilerdeki ana temaların başında ABD merkezli bir anlayışın Türk basınında da egemen olduğuna işaret olarak kabul edilebilir.

Ara Pencere: Irak Türkmenleri ve Türkiye Kürtleri

Irak ile Türkiye arasındaki gündem geçişkenliğinin yoğunluğunun önemli bir kanıtı da 1958'deki darbenin ardından bambaşka bir boyutta kendisini göstermiştir. Bu örneği iki ülke arasındaki gündem ortaklığına bir kanıt olması için vermek çalışmaya daha özgün bir çerçeve kazandıracaktır. 1958 sonrasında Türk basınına yansıyan bir polemik Türkiye içinde yeni bir tutuklanma dalgasını tetiklemiştir. 15 Nisan 1959 tarihli dönemin önemli gazetelerinden Akşam'ın manşeti, dönemin CHP Niğde Milletvekili Asım Eren'in şu iddiasına geniş yer ayırmaktadır.⁶ İddiaya göre, 1959'da Kerkük'te meydana gelen olaylarda Kürtlerin baskıları sonucunda çok sayıda Türkmen hayatını kaybetmiştir. Eren'in konuya ilişkin soru önergesi ve dönemin Başbakanı Adnan Menderes'e yönelik "Irak'taki Kürtler oradaki Türkmen vatandaşlarımızın ölümüne sebebiyet verdikleri için, öldürülen Türkmen sayısı ka-

2 Milliyet, 15 Temmuz 1958

3 1955 yılında Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında kurulan bölgesel savunma iş birliği ittifakı.

4 Hürriyet ve Akşam, 15 Temmuz 1958

5 Dünya, 21 Temmuz 1958

6 Akşam, 15 Nisan 1959

dar Türkiye’de yaşayan Kürtlerin mukabele-i bilmisil prensibine uygun olarak öldürülmelerinin düşünülüp düşünülmediği” sorusu yer almaktadır. ⁷ Akşam gazetesi konuya geniş yer ayırmış, sonrasında süreç hassas bulunan içeriği nedeniyle yayın yasağına giden bir noktaya evrilmiştir.⁸ İç kamuoyundaki yansıması ise çeşitli meslek gruplarından 49 Kürt vatandaşın tutuklandığı bir hukuki süreç olmuştur.⁹ Irak’ta 1958 darbesinin ardından oluşan belirsiz siyasi iklime Türkiye’deki siyasi aktörlerin Türkmenler üzerinden hassasiyet göstermesinin hemen ardından 49’lar davasının cereyan etmesi dönem koşullarındaki tetiklenmenin göstergelerinden biri olarak gözlemlenebilir.

Dönemin iddialı gazetelerinin birinde bölgedeki hassas bir konu hakkındaki dedikodu kıvamındaki iddiaların geniş yer bulması ve sonrasında yaşananlar o dönem dahi Türk basınında Irak temelli hadiselerin dikkatle takip edildiğine kanıttır. Bununla birlikte ilerleyen maddelerde altını çiziceğimiz bölgedeki Kürtlerin varlığının ilişkilere ve basına nasıl yansıdığının da turnusolüdür.

Türk Gazetelerinde Saddam’ın Düşüşü

Irak monarşisini yıkan bu tarihi gelişmeler sonrasında ülkede istikrarsız bir dönem baş göstermiştir. Askeri odaklı başka müdahalelerle geçen sürecin ardından Saddam Hüseyin’in gelişi yeni bir dönemin fitili ateşlemiştir. Hüseyin dönemi Irak ile Türkiye ilişkilerinin, genel olarak olumsuz seyir gösteren gelgitli serencamı Türk basınında da yakından izlenmiştir. Türk basını Türk hükümetlerinin perspektifine yakın bir paralellikle Saddam Hüseyin dönemini temkinli ve mesafeli bir tutumla etüt etmiştir. Burada odaklanmak istenilen periyot ise Birinci ve İkinci Körfez Savaşları olacaktır. Özellikle ABD’nin müdahalesiyle neticelenen ilk dönemde (1991’in ilk ayları referans alınmıştır) Türk basınındaki genel eğilimin Saddam karşıtı bir mono blokta buluşma yönünde olduğu tespit edilebilmektedir. Savaşın seyri ile Irak’ın Kuveyt topraklarından çıkarılışının ve Irak’ın mağlubiyetinin ufukta görülmesiyle birlikte Türk basınındaki akisler de belirginleşmeye başlamıştır. Atılan manşetler arasında “*Saddam Canavarını Batılı Ülkeler Yarattı*” ¹⁰, “*Irak’ın Gücü Tükeniyor*” ¹¹, “*Saddam Bunalımda*” ¹², “*Saddam’ın Suç Dosyası*” ¹³ gibi örnekler dikkat çekmektedir. Sadece ana akım ve seküler bir okur kitlesine sahip olan Hürriyet ve Milliyet değil milliyetçi muhafazakâr kitlenin tercih ettiği Tercüman gazetesinin dönemin ünlü müellifi Ahmet Kabaklı’nın yazı tonunda da Saddam karşıtı bloğa olan yakınlığı tespit edilebilmektedir. Kabaklı, yazısının başlığını “*Kötülüğün Bıraktığı Miras*” olarak belirlediği ve bunun üzerinde Saddam aleyhine bir porte çizdiği gözlemlenmektedir.¹⁴ Hatta dönemin astrologlarından dahi Saddam’ın sonunun gelmesine ilişkin tahminler alındığı “*Saddam için sonun başlangıcı*”¹⁵

7 Akşam, 15 Nisan 1959

8 Çamlıbel, Yavuz (2015), “49’lar Davası”, Siyam Kitap, s.19

9 Milliyet, 18 Eylül 1963

10 Hürriyet, 28 Ocak 1991

11 Hürriyet, 24 Ocak 1991

12 Günaydın, 4 Şubat 1991

13 Tercüman, 12 Ocak 1991

14 Tercüman, 26 Ocak 1991

15 Hürriyet, 27 Ocak 1991

benzeri örneklere rastlanabilmektedir. Bu genel çerçevenin süreç boyunca devam ettiğini belirtebiliriz.

Irak'taki yönetim değişiklikleri döneminde Türk basınının lokomotif unsuru olan gazetelerin tutumu iki önemli parametreye işaret etmeyi gerekli kılmaktadır. Duyarlılık gösterilen eğilimler; komşu bir ülkedeki güçlü ve dengesiz görülen Arap liderine yönelik gösterilen temkinli mesafe ve bölge gelişmelerinde Batı bloğunun yörüngesinden uzaklaşmama tutumu olarak vurgulanabilir. Türk basını da Irak'a ilişkin kritik dönemeçlerde (devlet reaksiyonuna uyumlu şekilde) ABD ve Batı bloğunda konumlanmıştır.

Ağır bastığı düşünülen bu iki eğilimin gölgelediği bir başka önemli parantez de tüm bu gelişmelerin Irak'taki Kürt varlığı üzerinden okunma sürecine ilişkin olacaktır. Irak'taki Kürt nüfusun varlığının yarattığı etki ve Türkiye'nin kuruluş kodlarıyla uyumlu olmayan olası senaryolar dahi gözardı edilebilmektedir. Yani Irak'ın merkezi bir hükümet tarafından yönetilmesi ve Kürt nüfusun merkezi hükümetlerin yönetsel şemsiye altında olduğu senaryoların oluşturacağı konjonktür başka faktörlerin etkisiyle göz ardı edilmiştir. Türk basınının takip ettiği ana hattın, başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinin seçtiği cepheler olduğu gözlemlenebilmektedir. Türk basınında Irak'ın kuzeyinde güç kazanacak bir Kürt yönetiminin ufukta görülme ihtimali standart bir anlayışta felaket senaryosu olarak görülürken, Saddam Hüseyin'in devrilmesinin somutlaştığı zaman dilimlerinde başka öncelikler ön planda tutulmuştur. Bu önceliğin ABD etkisinin gözetildiği bir dış politika anlayışı olduğu iddia edilebilir. Diğer yandan Saddam yönetiminin saldırgan tutumunun yarattığı güvensizlik iklimi ve Türkiye üzerinde baskı yaratmak için terör örgütlerine göz yumması algısı da Irak liderine yönelik olumsuz bakışı perçinlemiştir. Saddam dönemi sonrası Irak'ın kuzeyinde oluşacak güvenlik boşluğu senaryosu değerlendirilmelerde geri planda bırakılabilmektedir.

1 Mart Tezkeresi ve Saddam Rejiminin Sona Erdiği Günler

Genel literatürde Türk-Amerikan ilişkilerinde bir eşik olarak kategorize edilen 1 Mart 2003 tezkere süreci, tabiatıyla Irak-Türkiye ilişkilerini de kapsayan bir çerçeveyi ihtiva etmiştir. "Yurtdışına asker gönderme ve yurt içinde yabancı asker bulundurma" tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşüldüğü her evre Türk basınında yakından takip edilmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin genel kamuoyunda hissedilen tezkere karşıtı pozisyona dikkat çekmek gerekmektedir. 1 Mart tezkeresinin reddedilmesi sonrası genel eğilimde savaş karşıtı baskın eğilim basının ana akımında farklı görüşlerle öne çıkmıştır. Dönemin gazetelerinden Milliyet'in tezkerenin onaylanacağı 1 Mart'ın birkaç gün öncesinde 24 Şubat tarihli manşetinde yaklaşan ve artık engellenemeyeceği öngörülen savaşın ardından yeni Irak yönetimi senaryosuna yer verilmiştir. Dönemin güçlü kalemlerinden Taha Akyol imzasıyla çıkan yazı "*Geçici Yönetim Üç Parçalı*" başlığını taşımaktadır.¹⁶ Birkaç gün sonraki bir haberde de Irak'ın kuzeyinde de facto Kürt bölgesinin Parlamentosu'nun ülkeye yabancı asker girmemesi yönünde aldığı kararın manşete taşınmıştır.¹⁷ Bu dönem-

¹⁶ Milliyet, 24 Şubat 2003

¹⁷ Milliyet, 26 Şubat 2003

de Saddam Hüseyin döneminin aleyhinde köşe yazılarına rastlanırken bununla birlikte operasyonun hedef noktası olan Iraklı Kürtlerin yaşadığı yerlerden çıkan Türkiye aleyhtarı cümleler büyük tepkiyle karşılanmaktadır.¹⁸

Türk Basınında Türkmen Hassasiyeti

Türk basınında Irak algısını şekillendiren ana unsurlar arasında Türkmenlerin varlığı da önemli yer tutmaktadır. Türkiye'nin çeşitli uygulamalarla etkisini hissettirdiği bölgede başta Kerkük ve Telafer olmak üzere Erbil gibi yerleşim birimlerindeki gelişmeler yıllar içinde kendine yer bulmuştur. Türkmenlerin asırlardır yer aldığı sınırlar içerisindeki gelişmeler siyasi ve kültürel boyutta kendine yer bulmuştur. Kerkük'teki yer altı kaynaklarına vurgu yapan jeostratejik bakış 90'lı yıllarda "Kerkük Petrolünden Pay" başlığıyla manşetleri süslerken¹⁹, son dönemdeki Kerkük valilik krizi de "Kerkük'te vali oyunu" başlığıyla merkezi hükümeti tenkit edecek bir tonda yer bulmuştur.²⁰ Burada hâkim eğilim, Irak merkezi hükümetine yönelik eleştirel bakışın egemen ana akım Türk basınında görülmesidir.

İkili İlişkilerin Gizli Öznesi: Irak'ın Kuzeyindeki Kürt Mevcudiyeti

İki ülke arasındaki ilişkilerde temel konu başlıkları arasında iki ülkede yaşayan Kürt nüfusu da belirleyici etkenler arasında yer almıştır. Kürtler yüzyıllara dayanan varlıkları ile bölgedeki en kadim halklar arasında yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu idaresi altında yüzyıllarca farklı idari pozisyonlar altında yaşayan Kürtlerin yaşam sahaları Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ulus devlet kompozisyonunda dört farklı ülkede dağılım göstermiştir. Bu ülkelerden en çok nüfusa sahip iki ülke olarak Türkiye ve Irak ön plana çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından bölgede ortaya çıkan sınırlar farklı saiklerle oluşturulmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde kurucu erk Musul gibi yerleşim yerlerinin Türkiye'ye ait olduğunu iddia etmiş, ancak bu sav günün koşulları göz önünde bulundurularak bazı kazanımlar karşılığında terk edilmiştir.

Bununla birlikte Cumhuriyetin ilk günlerinde rejimin en önemli sınavlarını periyodik olarak baş gösteren yurt içindeki Kürt İsyanlarıyla verdikleri tespit edilebilir. Bu doğrultuda yazımızın eksenini oluşturan "Türk Basınındaki Irak" imajının dönemsel kategorizasyonunda alt metinde Kürt etkisi de hemen hemen her haber üretiminde kendine yer bulacaktır. Tam bu noktada bazı spesifik alt başlıklardan örneklerle konuyu derinleştirmek söz konusu olabilecektir.

18 Birand, Mehmet Ali (2003), "Tezkereyi TBMM'ne red mi ettireceğiz?", Milliyet, 26 Şubat 2003.

19 Milliyet, 10 Ekim 1992

20 Hürriyet, 13 Ağustos 2024

İlişkilerde Bir Başka Barometre: Çekiç Güç'ün Yansımaları

Bu bağlamda Birinci Körfez Savaşı ikliminde bölgesel bazı gelişmelere dikkat çekilebilir. ABD'nin, saptırılan bir çeviri ile "Çekiç Güç" ²¹ uygulaması da Türk basınında yoğun ilgiyle takip edilmiştir. Çekiç Güç, Birinci Körfez Savaşı'nın ardından ABD'nin Irak'ın kuzeyindeki Kürtleri Saddam tehdidinden korumak için uyguladıkları Huzur Harekatı'nın hava birliğinin adıydı. Çekiç Güç, 90'lı yılların ilk yarısında Türk basınının Irak başlığındaki önemli gündem maddeleri arasında yer almıştır. Konuya yaklaşımdaki hâkim anlayış Türkiye'nin güvenlik politikaları ile paralel seyir izlemiştir. Milliyet gazetesinin 13 Kasım 1995 tarihli sayısındaki "Çekiç Güç, Bin Bela" dosyasında birliğin Türkiye'ye yönelik zararları madde madde açıklanmıştır. Konu, ayrıca Türk devlet yetkililerinin yaptığı açıklamalarda da hacimli olarak görülmektedir.²²

İlişkilerde Derin Fay Hattı: Türkiye'nin Terörle Mücadelesi

Başlı başına bir inceleme konusu olabilecek bir başka boyut da Türkiye'nin terörle mücadelesinde Irak topraklarında konumlanan PKK gerçeğidir. Türkiye'nin terörle mücadelesi değişik dönemlerde farklı devlet unsurlarının daha aktif rol aldığı bir politikayla yürütülmüştür.²³ Devlet kurumlarının terörle mücadelede aldıkları inisiyatif değişse de lokomotif erk ile Türk basınının bu konuda gösterdiği uyum üst düzeyde olmuştur. Ana akımın dışında kalan daha kısıtlı kitleye hitap eden yayın organları dışarıda bırakılırsa egemen perspektif Irak'ın kuzeyinden Türkiye topraklarına gerçekleşen terör saldırılarında benzer reaksiyonu almıştır. Yüzlerce örneğin verilebileceği tarihi vesikalar arasında merkezi yönetim ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimini (IKBY) ihtiva eden örnekleri vermekle yetinilecektir.

Bu bağlamda yapılan haberlerden bir örnekte Irak Merkezi Yönetimi ile yaşanan sancılı yıllarda sınır ötesi operasyonlar Saddam yönetimine eleştirilerin yöneltildiği bir tonda manşetlere taşınıyordu: "Mehmetçik Irak'ta Kalıcı".²⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'ta konumlanan terör mevzilerine yönelik en şiddetli operasyon silsilesine imza attığı yıllar arasında olan 1995'te bölgesel aktörlerden KDP lideri Mesud Barzani ile yapılan röportaj "PKK'ya Ölüm" manşetiyle çıkmıştır.²⁵ Benzer bir şekilde aynı gazetede 17 yıl sonra yapılan röportajda Mesud Barzani'ye PKK'nın bölgedeki aksiyonları sorulmuş ve konuşmanın eksenini de PKK oluşturmuştur.²⁶ Dikkat çekmek istenilen nokta Irak Devleti ya da IKBY odaklı bir haber çalışmasında terörle mücadele faaliyetinin odak noktasına yerleşmiş olması, güvenlik ekseninin ikili ilişkilerin temel sütunu olduğudur.

21 Normal şartlarda "Kalkık Horoz" kullanımı daha literal bir çeviri olabilirdi. Nitekim dönemi anlatan önemli bir kaynak eserin yazarı olan Baskın Oran kendi kitabında bu ismi kullanmıştır: Kalkık Horoz- Çekiç Güç ve Kürt Devleti.

22 Milliyet, 13 Kasım 1991, Cumhuriyet, 7 Eylül 1992, Hürriyet, 19 Kasım 1995,

23 İnanç, Gül (2008), "Türk Diplomasisinde Irak", Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 128.

24 Milliyet, 8 Ağustos 1991

25 Milliyet, 5 Eylül 1995

26 Milliyet, 14 Kasım 2012

Referandum Denemesinin Basındaki Görünümü

Hürriyet Gazetesi, İKBY'nin 25 Eylül 2017'de gittiği bağımsızlık referandumuna ilişkin 26 Eylül günü manşetinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Bir gece ansızın gelebiliriz" cümlesini ön plana çıkarmıştır.²⁷ Türk basınının Irak okumasındaki önemli parametrelerin başında gelen Irak'taki Kürt varlığına ilişkin önemli bir dönemsel gelişme yüzde 92 "evet" ile sonuçlanan ancak hayata geçirilemeyen bu girişim oldu. Dönemin gazetelerinin süreç içerisindeki yayın politikaları ve önemli köşe yazarlarının yazıları incelediğinde bir yeknesaklıkla karşı karşıya kalınmaktadır. Zira 22 Eylül tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısının gazetelerdeki tezahürü aynı frekansı içermiştir. "Lozan Uyarısı, Habertürk", "Müdahale Hakkımız Saklıdır, Hürriyet" ve "Oldubittiye Geçit Yok, Sabah" gibi manşetler konuya ilişkin ana akım addedilen gazetelerdeki genel eğilime işaret etmektedir.

Irak ile Türkiye Aynı Sayfada mı?

Çalışmamızın son bölümünde özellikle mevcut Irak Başbakanı Muhammed Şiya es-Sudani'nin 2023'te göreve gelmesiyle birlikte iki ülke arasında uzun zamandır görülmeyen iş birliği atmosferinin olumlu yansımaları Türk basınında görülmektedir. Irak ile Türkiye arasında yeniden aktive edilen güvenlik mekanizması toplantılarına ayrılan hacim ve olumlu yaklaşım göze çarpmaktadır. 14 Mart'taki üçüncü toplantının ardından 15 Mart tarihli gazeteler ve köşe yazarı yorumları incelendiğinde Irak ile uzun zamandır görülmeyen olumlu bir yaklaşımın hâkim olduğuna tanıklık edilmektedir. Milliyet gazetesi ilk sayfasında "Irak, PKK'yı Yasaklı Örgüt İlan Etti" cümlesini kullanmıştır.²⁸ Bununla birlikte sürecin devamında gerçekleşen dördüncü toplantının hemen ertesinde de Hürriyet gazetesinde ilişkilere olumlu referans verilen köşe yazıları yazılmaya devam etmektedir.²⁹ Burada bir yandan geçmiş örneklerde de altını çizmeye çalıştığımız bürokratik eğilimin yansımaları Türk basınında görülmeye devam ederken, bir yandan da özellikle Türk kamuoyunun hassas olduğu terörle mücadele başlığının öncelenmesi ve Irak'ın da yıllar sonra iş birliği iradesini ortaya koymasının 100 yılı deviren ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olduğunu belirtmek gerekmektedir.

İlişkilerdeki olumlu ivmede Türk Basınında yer bulan önemli bir başlıkta "Kalkınma Yolu" projesidir. Yazılı medyada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 13 yıl aranın ardından 22 Nisan 2024'te yaptığı Irak (Bağdat ve Erbil) ziyaretinde en öncelik verilen konu başlığı projeye ilişkindir. Bu proje ekseninde Türk basın tarihinde olmadığı biçimde olumlu bir çerçeve ile Iraklı yetkililerin demeçlerine yer verilme frekansı artmıştır.³⁰ Buna benzer iş birliklerinin artmasıyla stratejik bağlam çerçevesine referans veren yazıların sayısı da yükselecektir.³¹

27 Hürriyet, 26 Eylül 2017

28 Milliyet, 15 Mart 2024

29 Fırat, Hande (2024) "Irak Türkiye arasındaki Terörle Mücadele Zaptının Şifreleri", Hürriyet, 17 Ağustos 2024.

30 Alaca, Mehmet (2024) "Sudani: Kalkınma Yolu Projesi, Irak ve Türkiye üzerinden Doğu ile Avrupa'yı birbirine bağlamak anlamına geliyor", Anadolu Ajansı, 31 Mayıs 2024.

31 Karaalp, Haydar (2024), "Irak Başbakanı Sudani'nin Danışmanı: Kalkınma Yolu, iki ülke arasındaki en önemli stratejik proje", Anadolu Ajansı, 23 Ekim 2024.

Sonuç: Geçmiş ve Gelecek Nerede Birleşecek?

Ana hatlarını çizmeye çalıştığımız, kökenleri yıllar öncesine dayanan Türkiye-İrak ilişkilerinde belirleyici dış faktörler göze çarpmaktadır. Bunları tarihsel bağlamı da gözetenek belirli bir küme içerisinde almak gerekirse; bölgedeki rolleriyle ABD-İngiltere gibi ülkelerin Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde hissedilen gölgeleri ve iki ülke topraklarında yaşayan Kürt halkının varlığının dolaylı/dolaysız etkisi göze çarpmaktadır. Diğer yandan dönemsel temalar da hayati rol oynamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında tesis edilen ve Batı ülkelerinin kendileriyle aynı frekansta olmasını istedikleri ülkelerin yer aldığı Bağdat Paktı (1955-1959) Irak ile ilişkilerde önemli bir parametre haline gelmişti. Hem Türkiye hem Irak bu paktın yörüngesinde bir manevra kabiliyetiyle hareket etmiştir. Irak'ta monarşinin sona ermesi ve paktın sona ermesinin ardından Irak politik çalkantılar sonrasında aks değişti, farklı ekseninde yönetilmiştir. Bu durum hala Batı siyasi rotasına yakın hizalanan Türkiye'nin Irak ile arasında yıllar boyunca ayrıştırıcı bir etken haline gelmiştir.

Çalışmada ülkeler arası ilişkileri ele aldığımız geniş zaman aralığındaki mevcut ivmeleri takip için belirli kesitleri ele almayı amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda Türk basınının genel Türk güvenlik stratejisine bağlı kaldığı bir çerçevede hareket ettiğini gözlemlenmektedir. Bununla birlikte basına yansıyan genel eğilimde uzun bir zaman dilimi boyunca Batı dünyası ile aynı rotada hareket edildiği ancak Irak'taki Kürt nüfusun güç ve mevzi kazandığı durumlarda yaklaşımın keskinleştiği dikkat çekmektedir. Türkiye'nin karşılaştığı terör tehdidine yönelik olarak gereken hassasiyeti göstermediği düşünülen Irak federal hükümetine, ülkenin kuzeyinde yer alan parti ve hiziplere yönelik olarak yaşanan olaylar sonucunda yaklaşım dönem dönem sertleşmiştir. Burada önümüzdeki döneme ilişkin bir projeksiyon yapmak gerekirse Bağdat hükümeti ve IKBY'nin lokomotif gücü Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ile ilişkilerdeki olumlu ivme devam ettiği sürece Türk basınının da daha önceki birçok dönemin aksine daha olumlu bir yaklaşımla Irak'taki aktörleri ele alacağı tahmini gerçekçi olacaktır.

Yayın Tarihi: Şubat 2025
ISBN: 978-625-97221-1-5
Telif
Ortadoğu Vakfı © 2025
Ankara - Türkiye

"Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin 2'nci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir."